DE GODSDIENST EN ZIJN MISLEIDING

BIBLIOTHEEK VOOR ONTSPANNING
EN ONTWIKKELING.
Serie XIII. No. 2.

DE GODSDIENST EN ZIJN MISLEIDING

(l'Imposture Religieuse.)

Naar het Fransch van

SEBASTIEN FAURE

door

GERHARD RIJNDERS.

EERSTE DEEL.

ZANDVOORT — HOLLAND.

Het dogmatisch bedrog: God.

EERSTE DEEL.

De God die ik ontken en bestrijd is de „levende persoonlijke” God der godsdiensten.

Ik ken zeer veel menschen die tot geen enkelen godsdienst behooren, maar toch aan het bestaan van een God gelooven.

Het is waar dat die God, waarvan zij het bestaan aannemen, een zeer vaag wezen is, waarvan men u volstrekt geen behoorlijke verklaring geeft.

Opgevoed met de idee, dat „de wereld zich zelf niet kan hebben gemaakt, dat zij toch niet altijd heeft bestaan, dat zij een begin heeft gehad en een einde zal hebben”, opgegroeid in dat duistere geloof, gingen die menschen, zonder het zelf te merken, gebukt onder het juk van die noodlottige gelooverij en is de zekerheid dat er een God is boven en buiten het heelal, zóó in hen vast-geankerd, dat het feitelijk een stuk van henzelf is geworden.

Bedoelde menschen spotten dikwijls het ergst met de kerkelijke ceremoniën en priesters; het kruisteeken, de biecht, het bidden, het psalmzingen . . . dat alles is voor hen slechts dwaasheid. En zij kunnen schimpen op de „zich onthoudende” priesters, op den „armen gevangen paus”, op den liefde-predikenden dominé. Ook kunnen zij verontwaardigd spreken

over de martelingen, waarmee de kerk de ketters strafte; over den Bartholomeusnacht en de inkwisitie. Terwijl zij de schouders ophalen voor het hervormingswerk van een Calvijn en een Luther . . .

Begint men over die dingen met hen den strijd, dan is men verloren.

Maar durft gij het bestaan van God te ontkennen, dan zullen zij u eveneens uitlachen en verklaren, dat gij even dwaas zijt als die geloovigen welke zij bespotten; dat gij ook even gevaarlijk zijt als zij!

„Ik voor mij, zegt de een, ik ben niet zoo naief om aan de dwaasheden te gelooven waarmee de godsdienst de menschen onderricht; ik haal de schouders op voor die kindersprookjes uit den bijbel, die voor mij evenveel waarde hebben als alle andere sprookjes waarmede men de kinderen zoet houdt en in slaap maakt. Dat neemt echter niet weg, dat ik 't bestaan aanneem van een Opperwezen, dat hemel en aarde heeft geschapen."

„Wat mij betreft, zoo spreekt de andere, ik zie geen kans om den God waaraan ik geloof te omschrijven en als u mij vraagt de plaats en de rol van dien God in 't Heelal aan te duiden, dan zou ik met de zaak nog meer verlegen zitten. Maar dat neemt niet weg dat ik gelooven moet aan „iets" dat boven ons staat, waardoor alles wordt geordend en waaraan wij allen gehoorzamen".

„Ik, beweert een derde, ik schenk geen geloof aan de dogma's der godsdiensten; ik bekommer mij niet om de geloofsartikelen, de geboden of gedragslijnen die de kerkelijke leerstellingen aan onzen geest willen opdringen; ik maal niet om het „paradijs", den hemel of de hel, maar intusschen geloof ik aan een soort „Hoogste Rechtvaardigheid" die vroeg of laat het goede zal beloonen en het kwaad zal straffen. Welnu, ik kan mij die „Gerechtigheid" niet indenken zonder een Rechter en het is die rechter die ik God noem".

Een vierde betoogt: „Ik geloof nóch aan een „Hoogste Rechter” die tot taak heeft te straffen en te beloonen, nóch aan een „Eeuwige Voorzienigheid” die den loop der dingen in den tijd en de ruimte bewaakt en verzekert, volgens een door hem vastgesteld, voor alle eeuwigheid geldend plan; maar wèl geloof ik aan het bestaan van een Wil, een Intelligentie, kortom aan een Kracht die wij niet kunnen verklaren, met ons beperkt verstand niet kunnen begrijpen, maar waarvan het Heelal toch het duidelijke kenmerk draagt, zooals het werk dat van den arbeider.

Zoo zou ik velen onzer geloovigen kunnen laten spreken. Ieder hunner stelt ons zijn God op zijn wijze voor, zooals hij leeft in zijn eigen verbeelding. Maar wij worden er niets wijzer door meerderen aan te halen. Hoogstens zouden wij zien dat er nog al wat variatie is op dat gebied.

In elk geval, zij beweren dat die God — hetzij dan Schepper, Rechter, Voorzienigheid, Intelligentie of Wil — niets anders is dan een veronderstelling, waar men zijn toevlucht toe neemt, als men staat voor het onverklaarbare, het onbekende en het onwaarneembare.

Lag het in de macht van den mensch van den tegenwoordigen tijd om een verklaring te geven zonder dat er een God bij noodig is, een verklaring tot in de kleinste bijzonderheden, omtrent den oorsprong van het Heelal, zijn ontwikkeling en zijn doeleinden, dan zou niemand meer zijn toevlucht tot een hypothese nemen.

Maar dat kan nu eenmaal niet.

De geleerden, wier glorievolle namen door de echo der eeuwen worden weerkaatst, hebben zéér vindingrijke hypothesen uitgedacht. Zij steunen op een massa waarnemingen die de veronderstellingen bestrijden en waardoor zij een niet te versmaden karakter van groote waarschijnlijkheid kregen;

berekeningen van een wonderlijke nauwkeurigheid, aan die veronderstellingen ontleent, doen de waarde ervan zeer verhoogen. Maar afgezien daarvan dat die veronderstellingen niet altijd met elkander kloppen, afgezien dáárvan, dat zij elkaar dikwijls tegenspreken, zij houden zich ook niet bezig met datgene, wat voor de geloovigen het meest van belang is.

Zij onderrichten ons omtrent den toestand van het hemellichaam dat door de oneindige ruimte zweeft, over den samenhang van die planeten onderling, over de wetten die hunne bewegingen regelen, over de vroegere gedaanten en de aanhoudende veranderingen die zij ondergaan — maar men zwijgt over oorsprong en doeleinden.

Er is nog iets anders.

Onze kleine planeet behoort tot een zonnestelsel, dat op zijn beurt weer deel uitmaakt van andere zonnestelsels, die op hùn beurt ook weer behooren tot zonnestelsels. Was dus het mysterie opgelost voor het zonnestelsel waartoe onze planeet behoort, kon op al het „hoe" en „waarom" wat dat aangaat een afdoend antwoord worden gegeven, dan zou men met het denkbeeld God verder vluchten in de ruimte en altijd weer dezelfde vragen kunnen stellen.

Hoe de kijkers en werktuigen ook worden verbeterd, altijd weer zullen zij een grens ontmoeten, altijd weer zal men door het niet kunnen konstateeren, zich tevreden moeten stellen met veronderstellingen en berekeningen.

Dat de veronderstelling God steeds meer op den achtergrond wordt gedrongen, staat vast. — Maar terugtrekken beteekent nog geen verdwijnen.

Telkens weer wordt God door de onderzoekers en mannen der wetenschap teruggeschoven. Zal hij verdwijnen? Zoo ja: wanneer en hoe?

Als wij het verwijt willen ontgaan dat wij voor zekerheid willen doen houden, wat slechts hypothese is, laat ons dan oppassen: blijven wij bij het waar-

neembare, laat ons niets bevestigen wat onzeker is. Verliezen wij ons niet in de toekomst; laat ons bij het heden blijven.

De „Onbekende", de „Onveranderlijke macht", dat „iets wat boven ons is" al die soort goden laten mij koud. Zij zijn zóó wasig, zóó onbepaald, zóó in de wolken en nevelen gehuld, verzonken in zulk een duister mysterie, dat het onbegonnen werk is hen te bestrijden. Men vecht niet tegen scheppingen der verbeelding.

De God der aanhangers van het bovennatuurlijke leeft — als hij bestaat — ver boven en buiten het menschelijk gewurm. Hij heeft voldoening in zich zelf; hij verwaardigt zich niet te letten op wat er op onze aardbol gebeurt; hij bemoeit zich niet met onze onderlinge verhoudingen; hij verontrust zich niet over onze slechte, noch over onze goede daden. Hij doet niets, wil niets, is niets ... kortom de door ons bedoelde geloovigen willen nu eenmaal dat hij bestaat, omdat het volgens hen onmogelijk is dat hij niet bestaat. Hij is er, hij bestaat, beweren zij, omdat men niet kan aannemen dat hij niet zou bestaan. En daarmee uit.

Nogmaals, die God is mij volmaakt onverschillig.

Maar die God heeft dan ook niets gemeen met de goden, die ons zijn voorgehouden door Vichnon, Boedha, Confucius, Mozes, Jezus, Mahomed. Want die laatsten mengen zich wel terdege in al onze zaken! En kunnen die abstracte goden zeggen: „bemoei je niet met mij, want ik bemoei me ook niet met ulieden" — voor de anderen geldt zulks niet.

Dat „Iets wat er moet zijn", die „Eeuwige Gerechtigheid" en die „Groote Onbekende", zij verlangden nooit ceremoniën, gebeden, offers noch dienstbaarheid. Wat zij ook zijn of niet zijn — laten wij hen rustig hun majesteit en macht, daar zij ons onze nederigheid en zwakheid laten.

Ik herhaal: die goden hinderen mij op geen

enkele wijze. Zij laten mij met rust, leggen mij niets in den weg. Zij bemoeien zich niet met mij en ik bekommer mij derhalve niet om hen.

De God die mij hindert is de God der godsdiensten. Hij die in mijn woning dringt door middel van de valsche sleutel „geloof", die mijn zaken regelt, mijn daden leidt, mijn gedachten inblaast en controleert en mijn gevoelens dicteert. Het is Hij waarvan men mij spreekt, alsof men hem had gezien, gehoord, en aangeraakt, alsof Hij van zijn troon was afgedaald om zich aan de menschen te toonen en met hen te spreken, alsof de mensch niets meer van hem behoeft te weten, alsof men doorgedrongen was tot zijn ondoorgrondelijke plannen, alsof Hij zijn geheimste zaken had blootgelegd: „Hij heeft dit en dat geschapen; Hij heeft zus en zoo gesproken; ziethier wat Hij wil en wat Hij niet wil; Hij beloont deze en straft gene, wij nederige schepselen, wij hebben ons slechts ootmoedig voor Hem te buigen, zonder te trachten Hem te begrijpen. En of zijn hand straffend of zegenend ons treft, onze plicht is, voordurend, ondanks alles, Hem te danken voor zijn weldaden en te loven voor zijn barmhartigheid, vooral wanneer Hij ons straft, want Hij is de oneindige Macht, Goedheid, Rechtvaardigheid, Wijsheid, Barmhartigheid".

Zietdaar onomwonden en duidelijk gesproken! Nutteloos is het naar de sleutel van die redeneering te zoeken.

Hier dus een God die zegt wat Hij is, wat Hij wil, wat Hem behaagt en wat Hem mishaagt, wat men moet gelooven en wat men moet ontkennen, wat men moet doen en wat men moet vermijden, wat Hij zal straffen en wat Hij zal beloonen.

Die God is de toeverlaat voor elk; echter heeft Hij het noodig geoordeeld tusschen zijn verheven Majesteit en de geloovige kudde een bemiddelingsinstituut, een hiërarchie van bemiddelaars te stellen. Die bemiddelaars hebben het recht in Zijn naam te

handelen, ze houden de kommunikatie in stand tusschen den hemel en de aarde.

Die God, gij kent Hem zeker? Het is niet de God: Kracht, Intelligentie, Wil, Energie, die, naar gelang plaats, tijd en omstandigheden als elke andere kracht, wil intelligentie of energie goed of kwaad, recht of onrecht sticht, barmhartig of gruwelijk is......

Het is de God der christenen. Die alle volmaaktheden in zich vereenigt; die ons geschapen heeft naar zijn beeld, die niet alleen goed is, doch o n e i n d i g goed, zooals hij ook o n e i n d i g rechtvaardig, wijs, barmhartig en machtig is.

Het is Hij waarvan men de kinderen leert op de Zondagsscholen of catechisatie; het is de levende, persoonlijke God waarvoor men tempels heeft opgericht, ter wiens eere men met blijdschap de smartelijkste offers moet brengen, aan wien men moet bidden en smeeken om geluk en zaligheid.

Die God is ons door zijn zaakgelastigden hier op aarde tot in de kleinste bijzonderheden afgeschilderd.

Waarvoor mijn dank, o edelmoedige heeren!

Want gij hebt mij in de gelegenheid gesteld dien God van nabij te beschouwen, te bespreken en te bekritiseeren. Wij zullen zien wat er van overblijft.

Die levende en persoonlijke God dient tot grondslag van alle Godsdiensten. Stort die grondslag in, dan valt ook het bouwwerk dat er op steunt in puin.

Het is nu een twaalf jaar geleden, dat ik een brochure publiceerde genaamd: „Twaalf bewijzen voor het niet bestaan van God".*) Die brochure was

*) Deze brochure werd ook door ons in 't Nederlandsch vertaald. — R.

een stenografisch verslag van een redevoering, die ik in Parijs en andere groote steden hield. Die vergaderingen trekken veel volk, dank zij de nog al prikkelende en nieuwsgierigheid opwekkende titel van het onderwerp. Zoo groot kan de zaal niet zijn, of zij was te klein om de vele belangstellenden die naar mijn bewijsvoeringen tegen het Godsbestaan wilden luisteren. Daarbij kwam: ik gaf gelegenheid tot debat! En meermalen mocht ik mij er in verheugen dat van die gelegenheid gebruik werd gemaakt. En zulks niet alleen door leeken, doch ook domine's, pastoors, en andere geschoolde aanhangers van het spiritualisme hebben den degen met mij gekruist.

Ik geloof wel te mogen zeggen dat ik dus nagenoeg alles heb gehoord wat men alzoo voor de verdediging van het geloof heeft aan te voeren en ongeveer alle vragen, die men in dit verband stelt, heb moeten beantwoorden.

Welnu, het zijn die tegenwerpingen, die pogingen tot weerleggingen, die vragen en antwoorden, die ik in dit boek wil weergeven, Men zal dan zien hoe het geloof in God wordt verdedigd. Hoe men zich vaak in duizend bochten wringt, met de meest-tastbare waarheden op gespannen voet gaat staan; hoe men zijn toevlucht neemt tot allerlei middelen om het vraagstuk te vertroebelen. Maar ook vooral zal men zien, welk een heerschappij dat geloof over de geesten der menschen heeft.

Om alle misverstand te voorkomen moet ik, op straffe van in herhalingen te vervallen, precies bepalen wat ik onder het probleem versta dat hier door mij zal worden besproken. Deze nauwkeurige bepaling is beslist noodwendig, om te vermijden dat men de zaak op zijpaden brengt; een methode waarin onze theologen zich altijd groote meesters hebben getoond.

De God wiens bestaan ik ontken, is niet de vage,

nevelige, onomschreven God der spiritualistische filosofen. Hoewel ik ook niet geloof aan het bestaan van dien God, het is niet tegen hem dat ik den strijd aanbind. Ten eerste is die God een God zonder bestanddeelen, zonder vorm, zonder lijnen, in één woord zonder houvast; een soort schim, en met schimmen gaat men niet vechten; — aan den anderen kant, gegeven den huidigen stand van het menschelijk weten, vrees ik dat men met het bestrijden van dien God zeer weinig resultaat zal hebben. Want wat moet men antwoorden als men, staande voor de nog niet opgeloste vraagstukken, hoort beweren: daarachter zit God! Men kan zich uitputten in meer of minder wetenschappelijke argumenten, maar bewijzen dat iets niet is, als men omtrent dat iets niet de minste aanduiding krijgt, is eenvoudig onmogelijk. Bovendien: bedoelde God, — wij zeiden het reeds, — bemoeit zich niet met onze zaken; hij eischt geen vereenigingen, geen plichten, hij dreigt niet met straffen en paait ons niet met beloften; in één woord: hij laat ons met rust en wij doen het beste als wij ook hèm in vrede laten.

Om al die redenen diskuteer ik niet, wil ik niet diskuteeren over die soort Godheden. Ik laat hen over aan de droomerijen en mystici, aan de menschen die er behagen in scheppen in de ijle onbegrijpelijkheden steunpunten te zoeken.

De God waarvan ik het bestaan ontken is de God der godsdiensten, en, waar het dit gedeelte der aarde betreft, de God der christenen, de God dus van het grootste deel menschen. Die God is de basis van een doktrine en een moraal. Die doktrine heeft haar aanhangers die tot plicht hebben haar te verbreiden, haar te doen doordringen in de geesten der menschen, opdat elkeen weet wat hij moet gelooven en wat hij niet moet gelooven. Die moraal heeft haar verkondigers die zich tot taak hebben gesteld in het menschelijk bewustzijn te brengen het respekt voor

de geboden en het in praktijk brengen van zekere deugden, teneinde de belooning te ontvangen die daarop is gesteld. Die God is de stichter van een godsdienst. Die godsdienst heeft zijn eigen organisatie: de kerk. Die kerk omvat allen die het doopsel hebben ontvangen. Hij heeft zijn priesters en helpers. Die priesters zijn bekleed met groote macht en heiligheid. De uitoefening van die macht en die „reuke van heiligheid" maakt van die priesters half-goden.

Wanneer het opperhoofd van die kerk spreekt, wanneer hij iets beweert of beveelt, dan is tegenspraak uitgesloten, want, volgens 't katholieke geloof spreekt uit hèm de absolute waarheid.

In haar geheel genomen is die kerk de souvereine vertegenwoordigster der absolute Waarheid en goddelijke Macht.

De kerk beweert dat zij van God zelf heeft ontvangen de profeten, Jezus, de apostelen, al degenen die hen opvolgden, de heiligen, aan wie God is verschenen, de bevoorrechten die Hij heeft vereerd met zijn inspiraties, de Doktrine die over de wereld moet worden gepropageerd.

Ik kom op de dogmatiek van het christendom nader terug.

Genoeg zei ik er van om te doen uitkomen, dat alles berust op God, dat hij het begin is en het einde, het uitgangspunt en het doel van heel den christelijken godsdienst.

Als bewezen is dat God niet bestaat, dat hij onmogelijk kán bestaan, dat het dwaas is aan zijn bestaan te gelooven — dan wordt de godsdienst een onmogelijkheid en het bedrog komt naar voren....

Het is dat bedrog dat ik wil vaststellen.

De schepping „ex nihilo" (uit niets) is een dwaasheid.

Open een van die kleine boekjes waaruit de kinderen, om hun „eerste communie" te doen, hun theologische kennis putten. Het is de zoogenaamde catechismus, dat wil zeggen: de samenvatting der fundamenteele „waarheden" waarop het katholieke geloof is gebaseerd. Op de eerste bladzijde leest men de vraag: „Wat is God?" Gevolgd door dit antwoord: „God is een eeuwig Wezen, oneindig, almachtig, die alle dingen uit niets heeft geschapen."

Ik spaar u het verhaal dat men in Genesis vindt omtrent de voorwaarden en de volgorde waarin God in zes dagen de wereld schiep. Het zou mij stellig niet veel moeite kosten als ik dat verhaal ging uitpluizen, de onwaarschijnlijkheid en dwaling er van ging aantoonen. Het zou ook niet van belang ontbloot zijn. Want tenslotte wordt in heel de zoogen. „Heilige Schrift" aan die schepping in zes dagen vastgehouden. Die „Heilige Schrift" (oud en nieuw testament) wordt ons door de kerk voorgehouden als „Gods woord", en als er één punt is waarop de Schepper van het heelal zich niet mag en niet kan vergissen, dan is 't toch zeker wel het scheppingsverhaal zèlf, wijl hij er de schrijver van is.

Maar als ik aantoon dat God niet heeft geschapen, dat hij niet heeft kunnen scheppen, dat 't dwaasheid is aan de scheppingsdaad te gelooven, dan wordt het overbodig ons met de bijzonderheden van die daad bezig te houden.

Wordt het niet onvermijdelijk dat, indien de schepping zelf een leugen of een dwaling is, de bijzonderheden daaromtrent ons geleerd nog eerder als leugen of dwaling moeten worden beschouwd?

Welnu, ik beweer dat scheppen een onmogelijkheid is en een redelijk wezen de mogelijkheid der scheppingsdaad niet kan aannemen.

Wat is „scheppen"?

Laat ons dat woord eens ontleden; bepalen wij eens duidelijk en nauwkeurig de beteekenis ervan. Wat dienen wij te verstaan onder: scheppen?

Ruwe grondstoffen hier en daar wegnemen, vervormen, rangschikken volgens bepaalde gegevens of plannen, wijzigen van vorm, samenstellen zóó, dat men een vooruit in gedachten vastgesteld geheel krijgt, — is dat scheppen?

Zekere denkbeelden, indrukken, herinneringen, klanken, beelden, kleuren die men opdoet of waarneemt in het leven, hier en daar en overal, bijeen voegen, uitwerken, verwerken tot een nieuwe, nog ongekende theorie op technisch, wetenschappelijk of kunstgebied — is dat scheppen?

Orde brengen in wat ongeordend, samenhang tusschen wat chaotisch verstrooid is, in één rechte lijn brengen wat kris en kras dooreen verward en niet te ontcijferen is, naar een bepaald doel leiden datgene wat noch einde, noch doel schijnt te hebben, is dát scheppen?

Neen, dat is geen scheppen.

Het woord scheppen is een van die uitdrukkingen, die men zeer overvloedig misbruikt voor het aanduiden van een doenwijze, die toch feitelijk met het ware begrip scheppen niets te maken heeft.

Men is gewend om van een kleermaker of een modiste te zeggen, dat dit of dat model, deze of gene snit een „schepping" van hen is. Maar wat deden zij? Zij hebben gesnuffeld in archieven, zij hebben geraadpleegd de werken van anderen, zij hebben vergeleken, zij zijn geïnspireerd door vroegere modes, zij hebben rekening gehouden met weefsels en versieringen die het aardigste bij elkander passen, hier wat verwijderd, daar wat aangebracht, dit wat vermeerderd, dat wat verminderd; zij hebben hun personeel en klanten ondervraagd; zij hebben bestudeerd de modellen en genres door hun concurrenten gelan-

ceerd; zij hebben becijferd het te verwachten profijt. Dat alles ging aan een zeker genre of model vooraf.

Kan men zeggen dat zij iets hebben geschapen? — Neen.

Er zijn tooneelspelers, zangers en zangeressen, dansers en danseressen, die gaarne met zekeren trots spreken van hunne „creaties", hun „scheppingen", alleen omdat zij op een bijzondere manier, anders dan hun voorgangers, een klassieke persoonlijkheid uitbeeldden, een nieuwe melodie toonzetten, een nieuwe sprong of danspas invoerden.

Maar was dat scheppen wat zij deden? — Neen!

Men zegt van deze of gene geleerde dat hij de schepper is van deze of gene wetenschap of tak van wetenschap. Wat heeft die man, met alle respect overigens, gedaan? Hij heeft geput uit den arbeid en onderzoekingen van zijn voorgangers; hij heeft zich bediend van de navorschingen zijner tijdgenooten; hij heeft vermenigvuldigd de waarnemingen en ontdekkingen; hij heeft vergroot de reeds verkregen resultaten; hij drong door op gebieden waar zijn confraters weifelend voor bleven staan en brak baan in woestenijen, waar het licht doordrong en een wereld vol nieuwe mogelijkheden zich opende. Hij was dàárin de eerste en mocht zijn naam verbinden aan een procédé, een methode, een wetenschappelijke bijzonderheid.

Maar „schiep" hij in werkelijkheid iets? — Neen.

Een of andere staatsman belast met het bestuur van een koninkrijk of de administratie van een repubiek, heeft, om zijn macht te schragen, zijn overzicht te vergrooten of het lot der bevolking te verbeteren, aan de reeds bestaande instellingen eene toegevoegd; hij heeft een oud, slecht loopend raderwerk vervangen door een dat soepeler is en vlugger resultaten afwerpt. Men zegt van dien staatsman dat hij de schepper is van dat raderwerk, van die instelling.

Maar is die uitdrukking nauwkeurig? Is zij toepasselijk op de hier bedoelde handelingen? Heeft hij werkelijk geschapen bedoeld instituut? Heeft hij niet eerder eenvoudig iets gesticht?

Het zijn vooral de meesterwerken der groote kunstenaars waaraan men geregeld den naam van schepping geeft. Beeldhouwwerk, schilderstukken, architektuur, muziek, poëzie, boeken, ik geef toe dat de heerlijke kunstgewrochten de kunst steeds hooger op heeft gevoerd, dat men vormen en schoonheid voortdurend meer tot volmaking bracht, dat de vertolkers dier schoonheid ons soms tot dankbare ontroering konden brengen. Maar wat deden zij en wat konden zij doen als er niet voor hen enkele meesters waren geweest, als zij niet door de verschillende scholen hadden opgedaan gewaarwordingen, herinneringen, kennis en vergelijkingen? Als hun genie niet geregeld gevoed was geworden met de genialiteit van anderen, als zij niet hadden kunnen putten uit de overvloedige intellectueele bronnen, uit rijke kunstschatten in den loop der eeuwen en tijden opgestapeld — wat hadden de grootste geniën dan kunnen voortbrengen?

Dit alles wetende, kan men dan spreken van „scheppingen" waar het hun werk betreft? — Neen.

Ik bewonder, ja zeker ik bewonder, ik vereer en bemin de mannen der wetenschap, die door noesten arbeid en taaie vlijt de gebieden van het menschelijk weten van geslacht tot geslacht hebben uitgebreid; ik bewonder, ja stellig ik bewonder, ik vereer en bemin die bewonderenswaardige kunstenaars die de uitdrukking der schoonheid reeds tot zulk een hoogte hebben opgevoerd.

Maar ondanks die hulde welke ik gaarne hun breng, ik herhaal mijn vraag: zijn deze menschen scheppers? Ik moet er ontkennend op antwoorden.

Maar wat is dan wel scheppen? Ik moet bekennen dat een definitie zeer moeilijk is. Want het

geldt hier zin te geven aan een uitdrukking die geen zin heeft. Men kan niet verklaren wat onverklaarbaar is; men kan geen bepaling geven van wat onbepaald is; dus brengt men mij erg in verlegenheid als ik moet zeggen wat het woord scheppen eigenlijk beteekent.

Zonder de hulp van de kleine catéchismus die ik gelukkig onder mijn bereik heb zou ik er stellig ook geen kans toe zien mij uit die verlegenheid te redden. Ik raadpleeg dan ook dat orakeltje en ziethier wat het antwoord: God is een eeuwig onvergankelijk, almachtig Wezen, die alles uit niets heeft geschapen.

Nu ben ik er. Ik zeg niet dat ik het begrijp: men kan het onbegrijpelijke niet begrijpen; maar ik zeg dat ik er ben: thans heb ik een definitie van het woord scheppen.

Scheppen zou dus zijn (let op dat ik zeg: zou zijn en niet is) iets van niets te maken, iets uit niets te halen, het niet zijnde te veranderen in het zijnde.

Stel u voor de meest vernuftige samenstelling, de meest fantastische grootheid, de meest fabelachtige vermenigvuldiging; doe groeien uit een eikel de grootst-denkbare eik; trek uit een eenheid de hoogste getallen; vorm uit een stofdeeltje een landstreek; die operaties geven nog geen flauw idee van wat scheppen is, geen enkele doet ons die idee zelfs benaderen: een eikel is klein, een eenheid is weinig, een stofdeeltje is bijna niets; maar dat neemt niet weg dat een stofdeeltje, een eenheid, een eikel, toch iets is en scheppen — zooals de catechismus ons leert — is iets maken uit niets, iets te voorschijn te brengen uit niemandal.

Let op dat het mirakel van de schepping der wereld niet schuilt in het feit — op zichzelf reeds verrassend — dat God uit niets heeft kunnen scheppen een universum waarvan de afmetingen ver boven ons begrip gaan, waarvoor men geen cijfers

of getallen kan vinden om er een denkbeeld van te geven — het mirakel bestaat hierin, dat iets, hoe klein het ook zij, uit niets kan ontstaan; het mirakel zetelt dus in de schepping alszoodanig en niet in de uitgebreidheid of volume van het geschapene.

Bedenkt ook dat het nietige stofdeeltje weer bestaat uit onnoemelijk veel kleinere deeltjes die daartoe in dezelfde verhouding staan als het stofdeeltje tot de universums die er zijn of zouden kunnen zijn.

Met niets maakt men niets, kan men niets maken; en het onvergetelijke aforisme van Lucrèse: e x n i h i l o n i h i l is en blijft een onweersprekelijke en tastbare waarheid.

Ik denk dat men te vergeefsch naar iemand zal zoeken die kan aannemen of toegeven dat het mogelijk is met n i e t s i e t s te maken.

Dientengevolge is de hypothese God als schepper een absurditeit; de rede verwerpt haar als onaannemelijk.

Ik veronderstel niet dat alle kerkelijken geestelijk minderwaardig zijn; ik erken zelfs dat er onder hen waren en zijn intelligente menschen, verstandelijk hoogstaande lieden, het geloof kan hen toch niet blind maken voor de onmogelijkheid der schepping.

Vanwaar komt het toch dat zij die onmogelijkheid niet alleen aanvaarden, doch haar zelfs als onbetwistbaar aannemelijk ons voorhouden?

Want voor hen, althans volgens hun zeggen, is het een waarheid die niet bewezen behoeft te worden, een axioma, een stelligheid die geen nadere bewijsvoering noodig heeft.

Gezegd zij, dat deze manier van doen wel gemakkelijk is. Met een breed gebaar maakt men zich van het onderzoek eener zaak af, die niet minder of meer is dan de basis van het Godsgeloof!

Zeer zeker, hun God moet noodwendig Schepper zijn, want anders was Hij geen God. Als men hem

die kwaliteit ontneemt, houdt hij op God te zijn; hij is niet meer een noodzakelijkheid, de beheerscher der dingen, hij, die beschikt over geluk en leed.

Als zij hun godsdienst hadden kunnen opbouwen zonder dat onmisbare fundament, zij hadden 't stellig niet gebruikt; maar zonder dien grondslag: de schepping, zou er geen christelijke godsdienst meer zijn; zonder die basis zou alles bedenkelijk zijn, of liever: er zou geen bedenking meer behoeven te worden gemaakt, want alles zou instorten; het machtige bouwwerk, steen na steen opgebouwd gedurende negentien eeuwen, viel in puin; de kerk zou gedoemd zijn niets meer te zijn dan een instelling van voorbijgaanden aard, zooals dat met alle menschelijke instellingen het geval is. God zonder schepping zou ophouden God te zijn en het christendom zonder God zou geen christendom zijn. De kerk, die de pretentie heeft eeuwig te zijn, gelijk haar God, zou een eenmaal tot ondergang gedoemde macht worden, die in de toekomst slechts met moeite uit het verleden zou kunnen worden opgediept.

Deze gedachte alleen doet de kerk sidderen van verontwaardiging. Zij zag tronen wankelen, dynastiën ondergaan, beschavingen elkander opvolgen, en, rustend op het Goddelijk graniet, bleef zij daar altijd staan. Gedurende vijftien eeuwen bijna heeft zij in Oostelijk Europa en ver daarbuiten een absolute diktatuur uitgeoefend. Tegenwoordig minder machtig, heeft zij haar belangen gekoppeld aan die der regeerende klasse, met wie zij samen de macht deelt. Met die gedeeltelijke macht stelt zij zich nu tevreden, maar haar onmiskenbaar verlangen is, wederom de volle heerschappij over de wereld te bemachtigen en zij wanhoopt er niet aan dat eens die begeerte in vervulling zal komen.

Echter, zij kan redelijkerwijze die hoop niet voeden dan onder voorwaarde dat zij de heerschappij behoudt over de geesten, en zij kan die

heerschappij niet anders handhaven dan door de vertegenwoordigster te zijn van de eeuwige, onveranderlijke, oneindige almachtige God — d.w.z. van den God-Schepper.

Ziedaar waarom zij de schepping van hemel en aarde door God, als dogma heeft verklaard.

Dogma zei ik? — Ja, dat wil zeggen geloofsartikel, waaraan men niet mag twijfelen, op poene van een doodzonde te begaan.

„Gelooft broeders, zegt de priester, gelooft en poogt niet te begrijpen. Wat zou de verdienste in het geloof zijn, als gij begreep? En als gij kon begrijpen, met welk recht zoudt gij de belooning kunnen vorderen, beloofd aan de zielen die zich geheel overgeven aan het geloof?

Wacht u voor de verleiding des Duivels. Satan is bekwaam in de kunst u in valstrikken te lokken. En de gevaarlijkste valstrik is, het willen doordringen in de mysteriën waarin het God behaagt zich te hullen. Gelooft; gelooft blindelings; gelooft zelfs, ja gelooft vooral wat u absurd schijnt. Zegt met den goeden christen: ik geloof niet ondanks dat het ongerijmd is, maar juist omdat het ongerijmd is. „Credo Quia absurdum."

In de kerk, begeleid van de ceremoniën, voor een gehoor dat uitsluitend uit de getrouwen bestaat, die bereid zijn alles te gelooven en besloten alles aan te nemen zonder een woord tegenspraak, kan men met een dusdanige redeneering wel volstaan. Maar in de vergaderzaal, waar men debat kan verwachten en waar de spreker het woord richt tot een schare denkende, oplettende, verlichte toehoorders, die zich niet door woorden laten bedwelmen en alleen ontvankelijk zijn voor het redelijke — daar wordt het anders.

Het debat tusschen mijn hoorders en mij, ging nooit in op de kwestie der scheppingsdaad. Daarover behoeft men zich niet te verwonderen. Het standpunt

van mijn tegenstanders was moeilijk te verdedigen en de meesten hunner misten den moed — of laat ik liever zeggen de handigheid — om zich er aan te wagen.

Er waren er intusschen, die wel terdege de belangrijkheid der zaak beseften, inzagen, dat zij van te-veel gewicht was voor een christen, om er geen woord van te zeggen.

„De schepping, zeiden sommigen, is een mysterie; zij behoort tot die enkele vraagstukken die buiten het zwakke begripsvermogen van den mensch liggen; het is een geloofsartikel. Men gelooft aan de schepping, of men gelooft er niet aan; maar het is even onmogelijk haar te bewijzen als te ontkennen.

Rede en wetenschap zijn onmachtig om voor het eene nóch voor het andere bewijs te leveren. Inmiddels, het komt ons voor, dat de bevestiging aannemelijker is dan de ontkenning; in elk geval de leerstelling van een eeuwig, almachtig Wezen heeft het voorrecht een oplossing te geven omtrent den oorsprong van het Heelal, terwijl de tegenovergestelde leer daarin achterwege blijft"".

In antwoord op deze verklaring (want er is hier geen sprake van een weerlegging) is "t voldoende te doen opmerken:

a) Dat, hoewel zij beiden aan elkaar verbonden zijn, de kwestie van den oorsprong van het Heelal en die van de schepping onderscheidenlijk moeten worden behandeld; dat zij niet saamverbonden moeten worden bestudeerd, maar de een na de andere. Het is inderdaad juist, dat, indien het was bewezen dat de aarde geen begin heeft gehad, zij ten alle tijden heeft bestaan, men niet zou behoeven te vragen of zij was geschapen, door wie, wanneer en hoe. De kwestie van de schepping heeft slechts zin als men aan kan toonen dat de wereld een begin heeft gehad. Dan, maar ook dan alleen heeft de studie van het probleem der schepping zin en be-

teekenis. Welnu, het christendom neemt allereerst aan, als ware het een uitgemaakte zaak, dat het Heelal niet altijd was, dan beweert het verder dat het is geschapen. Dat is wat men in de logica noemt petition de principe", wat wil zeggen een redeneering die als uitgangspunt neemt het argument of feit, waarvan noodzakelijk reeds vooraf de nauwkeurigheid moet zijn bewezen.

b) Dat het valsch is voorop te stellen dat de leerstelling van een eeuwig, almachtig Wezen dat alles heeft geschapen, ons nader brengt tot de oplossing van het probleem aangaande den oorsprong van het Heelal. Het is, inderdaad een vreemde manier van een kwestie oplossen die reeds zoo duister is op zichzelf, als men die duisterheid nog gaat vergrooten door een oplossing die nog meer verwarring sticht, nog minder te ontcijferen en nog onbegrijpelijker is dan de kwestie zelf. Welnu, het is dit resultaat dat men bereikt als men, teneinde het probleem van het ontstaan der wereld op te lossen, zijn toevlucht neemt tot een oplossing die de zaak nog mysterieuzer maakt: de Schepping.

c) Dat bovendien 't niet is de kwestie oplossen maar eenvoudig de moeilijkheid verplaatsen en nog ingewikkelder maken, als men in scène gaat brengen de daadwerkelijke tusschenkomst van 'n Wezen, ver verheven boven het menschelijk begrip, een Wezen dat totaal ontsnapt aan de controle en elke redeneering.

God's almacht is beperkt tot het terrein van het „mogelijke". Dat van het „onmogelijke" is voor hem gesloten.

Andere debaters wierpen mij dit tegen: Als men de schepping voor onmogelijk verklaart, dan houdt

men geen rekening met God's almacht; waar de Goddelijke macht onbegrensd is, is ook niets voor hem onmogelijk.

Ik antwoord:

Als men zegt dat niets onmogelijk is voor Hem wiens macht onbegrensd is, dan zegt men een dwaasheid, als men daarmee bedoelt dat God ook het onmogelijke kan doen. Het onmogelijke is wat niet kan zijn; het mogelijke is alles wat kan zijn.

Zie hier een stok; hij heeft twee einden. Het is onmogelijk dat hij er slechts een heeft en zelfs God — als hij bestond — kan niet bewerkstelligen dat één einde verdwijnt. Het heeft gisteren geregend. Zeg mij eens — als gij gelooft dat God bestaat, dat hij de elementen regeert en naar zijn welbehagen het kan doen regenen of de zon doen schijnen — zeg mij dat God het niet had kunnen laten regenen. Maar zegt mij niet dat God vandaag kan zorgen dat het gisteren niet regende! Mijn beste vriend is drie dagen geleden gestorven, zeg mij dat God, almachtig als hij is, dien dood had kunnen verhinderen; maar zeg mij niet dat God het in zijn macht heeft dat mijn vriend dood i s. Gij antwoordt mij dat God de dooden kan opwekken? Opwekken? Goed. Maar in dat geval, als God dus het leven weergeeft aan mijn vriend, dan kan dat toch alleen maar doordat hij 't eerst had verloren, dat hij dus dood w a s. Zeg mij ook dat het niet noodzakelijk is dat Hij hem uit den dood opwekte, dat God hem alleen tot het leven riep — en ik antwoord U dat in dit geval mijn vriend slechts schijndood was, in staat van verdooving of verlamming die hem dood deden schijnen, maar dat hij in werkelijkheid geen lijk was. Kort en goed: God kan niet heden maken dat mijn vriend voor drie dagen dood was.

God kan dus het onmogelijke niet doen; op het terrein van het onmogelijke is hij even onmachtig als U en ik.

Als hij bestaat, dan kan men aannemen, moet men aannemen, dat Hij op het terrein van het mogelijke alles kan doen, absoluut alles kan doen, maar ook alléén maar op het terrein van het mogelijke.

Neem een vlieg, bindt hem vast aan een gewicht van 100 gram; zij zal niet wegvliegen; plaats duizend kilo op den rug van een olifant en het sterke dier zal het zonder moeite wegdragen. Dat kind van 6 maanden kan niet loopen, maar die jongen van 6 jaar draaft; een wicht dat in de wieg ligt snapt de eenvoudigste redeneering niet; voor een man van 40 jaar beteekent zij niets. Tusschen de vlieg en den olifant, tusschen de baby en den grooten jongen, tusschen dat wichtje en den filosoof is slechts een verschil van kracht; maar allen bewegen zich op het terrein van het mogelijke. Binnen dat kader der mogelijke dingen kan uw God alles; maar dáár houdt zijn macht op.

Welnu, ik heb aangetoond dat scheppen, d.w.z. iets maken met niemendal, iets halen uit het nietzijnde, een onmogelijkheid is.

Daar God het onmogelijke niet kan, kan hij ook niet hebben geschapen.

Men heeft mij gezegd: „U redeneert als een redelijk mensch over zijn gelijken, U meet God af naar uzelf. U verdeelt alles in mogelijk en onmogelijk; maar wat onmogelijk is voor den mensch, wat voor het begrip van den mensch als onmogelijk wordt beschouwd, is daarom niet onmogelijk voor God. 't Plan, waarnaar God handelt, is niet hetzelfde als dat waarnaar door den mensch gehandeld wordt. Die handelwijzen zijn van elkander gescheiden door een ondoordringbaren muur. Die absolute scheidingslijn neemt men waar tusschen de verschillende elementen en krachten van hoogere en lagere orde in de natuur. Wij zijn in een zaal met steenen muren. Wij spreken, luisteren, argumenteeren. Gelooft u dat ook die steenen kunnen spreken, luisteren en

argumenteeren zooals wij? Gelooft u dat zij in staat zijn ons te begrijpen? Neen, nietwaar? Het is voor die steenen onmogelijk te spreken, te luisteren en te argumenteeren. Maar wat voor die steenen onmogelijk is, is wèl mogelijk voor ons menschen. En nu is tusschen ons en die steenen niet meer afstand dan een klein geultje, terwijl er tusschen God en den mensch een breede afgrond gaapt. Vandaar kan men vaststellen dat wat hetgeen voor den mensch onmogelijk is en schijnt, voor God wel terdege mogelijk is. Wij geven toe dat een mensch van niets ook niets kan maken; maar dat geeft u het recht niet te beweren dat het ook voor God ondoenlijk is van niets iets te scheppen."

En ik antwoordde:

Laat ons bij de zaak blijven. Uw tegenwerping is ernstig, maar nog al ingewikkeld. Ik zal u op den voet volgen en uw redeneering ontleden en bespreken.

En dan allereerst: Ik redeneer zooals een redelijk mensch redeneert over zijn gelijken; ik meet God af naar mijzelf — volkomen juist; ik kan niet anders redeneeren; ik beschik over een beperkt verstand en mijn oordeel over de dingen heeft dus ook zekere grenzen. Men kan van mij niet verwachten dat ik een anderen maatstaf aanleg dan die ik in mijzelf vind. Zou 't ook gewenscht zijn dat ik anders redeneerde dan met behulp van mijn eigen inzicht, kennis en vermogens? Ik kan niet anders zien dan met mijn oogen, niet anders hooren dan met mijn ooren, niet anders onderscheiden dan met mijn eigen onderscheidingsvermogen, niet anders ademen dan met mijn eigen ademhalingswerktuigen en denken kan ik slechts met mijn eigen denkorgaan. En u? Hebt u het onaannemelijke voorrecht anders te redeneeren dan een mensch en God te beoordeelen met een anderen maatstaf dan die welke uw menschelijk

vermogen kan aanleggen? Van tweeën één: Het is niet mogelijk God te bestudeeren, er over te redeneeren met de nederige vermogens die wij bezitten; in dat geval: wat doen wij dan hier? Laat ons er dan over zwijgen. Want dan houdt alles op. Waarom praat en discusseert u als 't toch boven uw begrip gaat? Of, wij kunnen er wel over praten en redeneeren, maar dan toch alleen maar met ons inzicht, verstand, vermogens, kennis; dus met behulp slechts van de middelen waarover gij zoowel als ik beschik. Wij zijn beiden slechts menschen en kunnen dus ook beiden alleen maar met ons menschelijk verstand over God redeneeren, zoowel voor als tegen.

U zegt verder: Wat onmogelijk is voor den mensch, kan daarom voor God vast mogelijk zijn. Pardon! Wat onmogelijk is, is en blijft onmogelijk, wat niet kan zijn, kan niet zijn. Moet ik de reeds door mij gestelde voorbeelden herhalen? Kan God maken dat een stok maar één einde heeft? Kan hij maken dat iets wat geweest is, niet geweest is? Ik stel u voor dit probleem:

Ik neem een groot zwart bord en schrijf dat vol nullen; ik roep den beroemdsten rekenkundige; ik noodig hem uit met deze nullen alle kunstgrepen der mathematiek te verrichten; maar hij kan optellen, vermenigvuldigen, nog eens optellen en weer vermenigvuldigen, — het zal hem niet lukken één getal uit die duizenden nullen te voorschijn te brengen. Omdat dit een onmogelijkheid is, een onmogelijkheid voor elken rekenkundige, al was hij God. Zoolang hij slechts pareert met die nullen, blijft 't niemandal, niet-zijnde; het getal is de schepping. En zoo is 't dan ook in elk opzicht onmogelijk uit niets iets te voorschijn te halen, te scheppen dus. Kunt gij thans nog langer volhouden dat voor de almacht van God alles mogelijk is? Durft gij beweren dat de schepping mogelijk is, wat toch hetzelfde zou zijn als beweren dat men uit nullen en slechts uit nullen alleen, één

getal kan krijgen? Durft gij beweren dat zulks voor God mogelijk is?

Nu over de steenen die niet kunnen praten, nóch redeneeren, nóch argumenteeren, terwijl wij het wel kunnen.

Uw redeneering komt hierop neer: zoo goed als de mensch kan wat voor den steen onmogelijk is zijn er ook dingen die de mensch niet kan, maar voor God wel mogelijk zijn. En tot die dingen die voor den mensch niet, maar voor God wel mogelijk zijn, behoort de schepping.

Die redeneering heeft een schijn van logika. Maar het valt mij niet moeilijk haar dien schijn te ontnemen.

Dat er dingen zijn welke voor den mensch mogelijk, doch voor een steen onmogelijk zijn, valt niet te betwisten. De steen, zeer zeker, hij praat niet, hij kan niet redeneeren en niet argumenteeren, terwijl de mensch wel kan praten, redeneeren en argumenteeren. Nog eens: ik denk er niet aan dit tegen te spreken. Maar wij dienen ons af te vragen waarom dit zoo is. De mensch kan praten, redeneeren en argumenteeren omdat hij organen heeft die hem zulks veroorloven te doen, organen waarvan de functie is te praten, te redeneeren en te argumenteeren. De steen heeft die organen niet en dus....

Zoo zijn er in de natuur een menigte dingen die, behoorende tot die of die orde, dat of dat kunnen doen; terwijl weer andere, behoorende tot deze of gene orde dat niet kunnen.

De steen kan niet spreken, maar de mensch kan het wel; de steen kan zichzelf niet verplaatsen, de mier doet het; de steen kan niet schreeuwen, niet zingen, niet fluiten, de nachtegaal kan allerlei geluiden, tonen en klanken voortbrengen. De nachtegaal kan vliegen en in de lucht leven, maar hij kan niet zwemmen of in het water leven, terwijl de karper wel kan zwemen en in het water leven, maar

weer niet kan vliegen of in de lucht zijn bestaan vinden.

De voorbeelden zijn voldoende om te bewijzen dat er tusschen de verschillende orden en de onderscheidene soorten zeer kenmerkende verschillen zijn. Die verschillen komen voort uit de verschillende elementen, organen, inwendige struktuur, eigenaardige bijzonderheden enz. Het zijn die verschillende eigenschappen waardoor het een van het andere kan worden onderscheiden, waaraan men de geslachten of soorten kan herkennen. De natuurwetenschappelijke klassifikaties hebben ook geen anderen oorsprong.

Er is meer: de tijd heeft volstaan met het plaatsen der zeer kenmerkende verscheidenheden, in het rijk van het mogelijke en onmogelijke. Het is de triumph der uitvindingen en ontdekkingen, de menschheid van deze eeuw als mogelijk aan te toonen, wat de voorgeslachten als onmogelijk moesten aanvaarden. Slechts één enkel voorbeeld, om niet te ver over deze zaak uit te weiden: de luchtvaart.

Spreken, redeneeren, argumenteeren. zich bewegen, zich in het luchtruim verplaatsen, zijn mogelijke dingen, daar de mensch spreekt, redeneert, argumenteert, zich beweegt, vliegt door de ruimte; zij zijn onmogelijk voor den steen, zeer zeker; maar daar zij mogelijk zijn voor de mensch, bewijst zulks dat die dingen als zoodanig op zichzelf niet onmogelijk zijn.

Welnu, als ik zeg dat God, in weerwil van zijn almacht het onmogelijke niet kan doen, dan zeg ik niet dat alles wat door den mensch onmogelijk kan worden gedaan ook voor God onmogelijk is. Ik weet dat het vermogen van den mensch zeer beperkt is. Ik beweer alleen: wat op zichzelf, alszoodanig, noodwendig inzichzelf onmogelijk is, dat is voor God even ondoenlijk als voor den mensch.

Ongetwijfeld staan de rijken in de natuur op hooger of lager plan: het plantenrijk staat hooger dan dat der mineralen; boven het plantenrijk staat het dierenrijk en als ik, ter vergemakkelijking van de discussie voor een oogenblik aanneem dat er ook een Gods-rijk is, dan geef ik gaarne toe dat dit weer staat boven het rijk der menschen.

In deze gradueering ziet men een stijgende ladder in het mogelijke. Maar de opvolging gaat niet boven het mogelijke uit. Men ziet dat hetgeen nóg onmogelijk is voor de laagste trappen van ontwikkeling, steeds meer mogelijk wordt voor de hoogere. Maar alles blijft binnen de perken van het mogelijke. Alle mogelijkheden hebben een grens, een beperking, een einde. Die grens, die beperking, dat einde is: het onmogelijke alszoodanig.

Ik heb aangetoond, dat de scheppingsdaad alszoodanig onmogelijk is. God heeft haar dus niet kunnen vervullen.

Antwoord aan een predikant.

Een dominé meende dat de kwestie gemakkelijk verschoven kon worden. Die protestant had ongetwijfeld begrepen dat men niet verder kwam als men zich vasthield aan dat bepaalde probleem der schepping ex nihilo. Met veel breedsprakigheid gaf hij toe aan te willen nemen dat mijn betoog omtrent het mogelijke en het onmogelijke onbetwistbaar en mijn opinie aangaande de scheppingsdaad juist was. Het was zijns inziens moeilijk, zelfs onmogelijk op dit punt de noodige klaarheid te verschaffen en er dus een beslist oordeel over uit te spreken. En na alle „maren", en „alsen" te hebben uitgeput kwam hij eindelijk tot het punt waar hij zijn gehoor meende te kunnen pakken en overbluffen: hij bevestigde dat het Heelal zich eens in een chaotischen toestand

bevond. Voortgezweept door het toeval, aan geen enkele regel of orde onderworpen, zweefden en slingerden de hemellichamen door de ruimten, zonder eenig rythme of doel. En in wilde verwarring botsten en stootten zij op en tegen elkander; zij werden vernield, afgebrokkeld, opgelost in onbeschrijfelijke anarchie (sic!). Maar dan kwam eens het oogenblik des tijds, dat er orde, harmonie, regelmaat werd ingesteld. Een orde die zich handhaafde, die voortduurde in de lengte der tijden en zich uitbreidde in de onmetelijke ruimte..... Een orde die wij thans kunnen waarnemen, overal: die heerlijke, bewonderingwekkende, grootsche, universeele harmonie, die elk mensch met gevoel zooveel diepen eerbied en respekt afdwingt.

Die orde, aldus onze dominé, kan niet vanzelf zijn gevestigd, niet als een „mirakel" zijn tot stand gekomen. Zij moet zijn ingesteld door Iemand, zij moet het werk zijn geweest van een fabelachtigen arbeider. En zij kan ook niet gehandhaafd blijven, niet voortduren zonder het geregelde toezicht van dien arbeider, die onophoudelijk het opzicht over al de raderen van die wonderlijke, reusachtige machine voert. — Die arbeider is God....

Deze aardige uiteenzetting werd uitgesproken zonder hoogdravende gezwollen toon, in den stijl die het kenmerk draagt van de protestantsche kerk.

Allereerst deed ik mijn gehoor opmerken hoe onberekenbaar ver die bescheiden God, die eenvoudige arbeider, zich slechts bepalend tot het brengen van orde en regelmaat in de wanorde en chaos, — hoever die God stond van den God die uit den universeelen dood het universeele leven riep. Het viel mij niet moeilijk de eigenaardige manoeuvre vast te stellen, waarmee de predikant de zaak poogde goed te praten: het was àl maar ballast uitgooien om de ballon God te doen stijgen naar de hoogten waarvan ik hem had neergehaald.

Het ging dus niet meer om de Schepping. Die stelling gaf de predikant prijs; hij deed althans geen moeite meer haar te verdedigen en hij maakte van de onmogelijke schepping een bescheiden „in orde brengen".

Toen ik begreep waar hij heen wilde, sprak ik mijn tegenstander een beetje ruw aan: „Zeg meneer de predikant, wat moet dat beteekenen? Ik zou mij ontslagen kunnen achten van de moeite u te beantwoorden? Want de kwestie liep over het bestaan van een God-Schepper en niet van een God-Regelaar. Maar ik ken u en de uwen: als ik mij er slechts toe zou bepalen dit alleen vast te stellen, dan zou ik later moeten hooren dat ik geen kans zag uw redeneering te weerleggen. Ik zal dus voor deze vergadering het bewijs leveren dat ook uw standpunt onhoudbaar is.

Laat ik dan beginnen met vast te stellen dat aan uw redeneering de eerste vereischte van een logische redeneering ontbreekt: een onbetwistbaar of aangetoond uitgangspunt. Want uw betoog komt hierop neer: „De orde in het Heelal heeft niet altijd bestaan. Op een gegeven moment moet zij dus zijn ingesteld. Welnu, dat kon niet vanzelf gebeuren: door tusschenkomst van God is die orde tot stand gebracht."

Ik sprak er van dat uw redeneering een redelijk uitgangspunt mist. Maar eigenlijk had ik moeten zeggen, dat zij twee uitgangspunten heeft — beide onbewezen: 1e „de orde in het heelal heeft niet altijd bestaan". Dat had u moeten aantoonen. 2e „de orde is niet vanzelf kunnen komen". Ook dat is door u niet bewezen; voor beiden is door u zelfs geen glimp of schijn van bewijs aangevoerd.

Wat heeft nu een redeneering voor waarde die van géén of van onbewezen stellingen uitgaat? Ik vraag dit vooral aan u, meneer de predikant, u die moet kennen de elementaire regelen der dialektiek.

Is het een verzuim of onachtzaamheid uwerzijds? Of hebt u in alle oprechtheid gemeend dat die kwestie uitgemaakt is en dus buiten debat kon blijven? Neen meneer. U hebt al hoop gekoesterd dat ik over dat punt heen zou stappen — maar daarin hebt ge u deerlijk vergist.

Wij zullen daar nu eens over gaan praten.

Op welke waarnemingen steunt uw bewering dat het universum eens in een staat van chaos en regelloosheid verkeerde? In welk tijdperk was dat zoo? Het zal mij zeer aangenaam zijn dit van u te mogen vernemen. Waar is het spoor van dien chaotischen toestand? Van waar haalt u de zekerheid dat er eens zoo'n regelloosheid was in het heelal? Ik erken dat het door waarneming en berekening mogelijk is vrij nauwkeurig vast te stellen, den toestand waarin het heelal voor duizenden en duizenden jaren zich bevond en ik erken eveneens dat die toestand verschilde met den tegenwoordigen. Ook erken ik dat in zekere tijdperken groote wijzigingen hebben moeten plaats vinden, kolossale omwentelingen en vormveranderingen. Wij behoeven slechts te denken aan de vreeselijke aardbevingen en andere natuurrampen die zich nog steeds voordoen. Maar was 't wanorde als deze omwentelingen, die reformaties, die instortingen, uitbarstingen enz. het universum van aanschijn deden veranderen? U zult toegeven: van deze gebeurtenissen was niemand getuige. Gij weet er evenmin iets meer van, dan de kennis die kon worden verkregen door latere waarnemingen en berekeningen. Met welk recht spreekt gij van dien chaotischen toestand? Welke gegevens bezit gij waaruit uw oordeel kan worden afgeleid? Waarom is het een chaos geweest in de verre tijden? Waarom is er nu orde en regelmaat?

Ik herhaal dat gij alleen iets van de bewegingen kunt weten door berekeningen, d.w.z. in den nacht der tijden u te bedienen van den fakkel die de waar-

nemingen van den tegenwoordigen tijd u in handen geven. Slechts met de gegevens die de studie van het tegenwoordige u verschaft, kunt ge aanwijzingen krijgen betreffende het verleden. Met hetgeen het Heelal nù voortbrengt. is het mogelijk te ontdekken wat het Heelal vroeger voortgebracht heeft.

En ik plaats u voor dit dilemma: De bewegingen die gij tegenwoordig waarneemt moeten gehoorzamen aan dezelfde wetten die ten allen tijden het universum regeerden; maar waarom noemt gij dan chaos en wanorde wat ge nu orde noemt? Regeeren die wetten thans niet, of zijn het andere wetten die vroeger regeerden, dan mist u elken maatstaf ter beoordeeling van wat er was, hoe alles ging voor milliarden jaren terug. Er zou dan nooit met beslistheid iets van te zeggen zijn. En het is mij onverklaarbaar hoe u er dan over durft te spreken.

Ziedaar wat ik heb te zeggen naar aanleiding van uw eerste stellingname.

Is 't nu nog wel noodig dat ik iets zeg van de tweede? Ja? Welnu, dan ook daarover een paar woorden.

U zegt dat de orde in het Heelal niet vanzelf kan zijn ingesteld. Het zal u verwonderen, meneer de predikant, maar toch: Als er in het Heelal éèns wanorde was, dan is de orde daaruit inderdaad vanzelf voortgekomen; dan konden de krachten die die orde te voorschijn riepen, alleen uit de ook toen aanwezige stof zijn ontsproten; dan kon dit alleen geschieden door dezelfde bewegingen, beheerscht door dezelfde wetten die de door u veronderstelde wanorde brachten. Laat mij een kleine vergelijking maken. Veronderstel de Oceaan wordt geteisterd door een verschrikkelijken storm. Ik wil geen drama van dit debat maken en een schildering geven van den zwarten nacht, de woedende schuimende golven enz. enz.

Die storm is het toonbeeld van wanorde.

Meent gij dat de tusschenkomst van den Hoogen Vredestichter vereischt is, om aan den loeienden storm, dien bulderenden orkaan een einde te maken? (Als gij pastoor waart inplaats van dominé, dan zou ik ook de „Heilige Maagd" en vele andere heiligen er aan toe kunnen voegen). Nietwaar? Wij glimlachen om den onwetenden vromen zeeman die daar geloof aan schenkt. Wij doen niet aan die gelooverij. Maar weest voorzichtig, waarde dominé: want waar gij om glimlacht, dat doet ge zelf; immers er is geen verschil tusschen de macht die van den woesten Oceaan een kalme waterspiegel maakt en die welke uit het chaotische universum, het geregelde, geordende Heelal heeft gemaakt. U vervalt in de bijgeloovigheid van den zeeman:

Hij die de woedende golven doet bedaren,
Kan ons ook voor slechte menschen vrijwaren.

De dichter kon zijn geloof in den Allerhoogsten Meester in die woorden tot uitdrukking brengen; als verzachtende omstandigheid kan voor hem gelden dat hij niet leefde in onze eeuw van verlichting; bovendien: hij debatteerde niet, rijmde slechts.

Maar gij meneer, gij die ernstig discuteert over een ernstige zaak, kunt u zonder lachen spreken van Hem „die de woedende golven doet bedaren?"

U weet wel dat de stilte volgt op den storm, dat, na een korteren of langeren tijd van woedend, bulderend, vernielend geweld, de kalmte van zelf weer komt en het loeiend geraas weer wordt die eeuwige zang van eb en vloed.

Als wij aannemen dat er een tijdperk is geweest dat alles in het Heelal zich in wilde verwarring bewoog, zonder eenige orde of regelmaat de elementen vernielden en vernietigden in toomlooze kracht, dan moet de kalmte, de regelmatigheid, de orde inderdaad daar vanzelf weer uit zijn voortgekomen, zon-

der dat de bemiddeling van een buiten- of bovennatuurlijke macht daarbij te pas behoefde te komen. Het is dan stellig „vanzelf” gebeurd, beetje voor beetje. Zeg eens, meneer de predikant, als die Goddelijke Macht, die regel- en ordescheppende Arbeider tusschenbeiden kwam, waar zou hij dan vandaan gekomen zijn? Waar was hij vóór en gedurende dien onmetelijken tijd van chaos en verwarring? Wat deed hij? Bleef hij onwerkzaam en onverschillig tegenover dien warboel? Zoo ja, waarom? En dan, hoe kwam hij er plotseling toe die onverschilligheid te laten varen? Om welke redenen, met welke bedoeling is hij tot dat instellen van orde overgegaan?

Ach laat ons toch ophouden langer over die kinderachtigheden te praten.”

De „zuiver geestelijke” God kan het stoffelijke Universum niet hebben geschapen.

De behoefte en vooral de gewoonte aan God te gelooven, is zóó diep doorgedrongen bij de menschen die reeds met de moedermelk dat geloof hebben ingezogen, dat het niet voldoende is de onmogelijkheid der schepping te bewijzen, ten einde die menschen het geloof aan den Schepper te ontnemen.

Op den langen duur wordt dat geloof een soort noodzakelijkheid, die niet alleen schade doet aan de fuctie van het denken, — vertroebelt het inzicht, — verbiedt aan de rede de ketenen te verbreken waarin de Godsdienst hen kluistert, — maar bovendien doodt dàt instinct van weetgierigheid, dat den mensch voortdrijft tot het zoeken der waarheid.

Ik heb zekere Christenen deze ongelooflijke woorden hooren zeggen: „Het is misschien absurd te gelooven dat de wereld is geschapen en dat dit het werk is van God. Maar wat wilt gij? Men heeft ons

dat geloof ingebracht toen wij nog heel klein waren en nog niet in staat te begrijpen wat dit wil zeggen; die idee is met ons gegroeid, is in ons gaan wonen, heeft zich vast in ons genesteld; wij hebben haar thans in het bloed, en men zou dat bloed druppel voor druppel uit onze aderen moeten tappen, om ons die idee te ontnemen."

Als de lezer behoort tot dàt slag Christenen, dan is 't volkomen hopeloos als hij dit boek verder doorleest. Want het is voor hèn niet bestemd, voor hèn niet geschreven. Maar als hij deze lectuur tot hiertoe heeft gelezen, dan heb ik recht te gelooven dat hij er zich voor interesseert, dat hij trachten wil iets te leeren, dat zijn geloof reeds een lichte schok heeft gehad, dat zijn verblindheid niet volkomen is. Dus ga ik voort.

Aan de Christenen die ondanks alles aan de schepping blijven gelooven, zei ik dat 't in elk geval onmogelijk is hùn God te beschouwen als de Schepper.

Hun God wordt dan weer voorgesteld als 'n eerbiedwaardige grijsaard, met langen, witten baard, dan weer geeft men hem de trekken van een man van een goede dertig jaar, uitgestrekt aan een kruis, voeten en handen met nagels doorboort, een gapende wond in de zijde; een anderen keer weer als een vurige tong. Het is aldus dat dikwijls worden voorgesteld Vader, Zoon en Heilige Geest. Goddelijke drieëenheid, vormen deze drie slechts een en denzelfden God, ofschoon elk hunner op zichzelf alle Goddelijke hoedanigheden in zich vereenigt, op zichzelf een complete God is, een God waaraan niets, letterlijk niets ontbreekt.

Wat te zeggen van die rekenkunst: 1 + 1 + 1 = 1 en niet 3? Ik kan mij niet indenken hoe drie maal één ooit één kan vormen, evenmin als ik zou kunnen begrijpen dat één ooit gelijk kan zijn aan 3. Dat zijn van die problemen die onvermijdelijk be-

hooren tot die serie welke men rangschikt onder het „G o d d e l ij k e p l a n” en ik moet nederig bekennen dat mijn rekenkunst niet boven het menschelijke plan uitgaat.

Alleen moet ik er toch mijn verwondering over te kennen geven dat die zelfde God, welke aan ons wordt voorgesteld als een grijsaard, als een gekruisigde en als een vurige tong, volgens de kerk louter geest is.

De symboliek gaat bij deze gelegenheid wel wat ver; zij overschrijdt de perken van het geoorloofde. Zij randt de Goddelijke Majesteit aan. Ik voel wel dat dat beeld van dien grijsaard ons moet doen vervullen met eerbied, toegenegenheid en vertrouwen, dat het ons moet doen denken aan de goedheid, liefde en barmhartigheid, die God de Vader heeft voor al zijn kinderen, ongeacht hun kleur, ras, rang of stand, hun ouderdom of geslacht.

Ik voel wel dat die martelaar aan het kruis ons moet doen herinneren aan het smartelijke offer dat God de Zoon heeft gebracht, ten einde de toorn van den Vader te blusschen en Hemel en Aarde met elkander te verzoenen. Ik voel wel dat die vurige tong beteekent: al het licht, alle waarheid komt van boven; zonder het licht dat neerstraalt van de hemelsche regionen, zou er niets zijn dan duisternis, dwaling en leugen.

Toch, die allegoriën zijn wel wat grof en het is onverdragelijk dat een geest aldus door zijn eigen aanbidders wordt toegetakeld.

Want men moet niet uit het oog verliezen: God is een Geest, een volkomen Geest. Wie kan zich een denkbeeld vormen van wat een geest is?

Van 'n voorwerp dat men door de zintuigen kan waarnemen, dat ik voel, zie, aanraak, kan ik mij een denkbeeld vormen, dikwijls een zeer nauwkeurig zelfs. Maar hoe vorm ik mij zelfs het vaagste idee van iets, dat ik nóch voelen, nóch zien, nóch aan-

raken kan? Wat beteekent voor mij hetgeen waarmee ik niet de minste zintuigelijke aanraking heb? Hoe kan ik mij een voorstelling maken van iets dat geen vorm, geen lijn, geen klank, geen kleur, geen inhoud of dichtheid heeft?

Stof verzamelen, in verbinding brengen met de stof die mij omringt — ik heb oogen om waar te nemen de gedaante die daaruit te voorschijn komt, ooren om te hooren de klanken die ik er uit kan opwekken, een neus om den reuk er van in mij op te nemen; een gehemelte om den smaak te proeven; hersens om te verzamelen de verschillende sensaties die door dat alles op mijn organen kunnen worden teweeggebracht; een geheugen om te bewaren die beelden, die geluiden. die kleuren, die geuren, die smaken, die indrukken die ik bijeenbracht; een begripsvermogen om die indrukken te vatten en haar onderlinge verband; een oordeel om te scheiden, te groepeeren, van of tot elkaar te brengen de indrukken en denkbeelden welke daardoor worden geboren. Het is door dat voortdurend contact tusschen mij en de mij omringende wereld dat ik, van dag tot dag met behulp van mijn zintuigen, al de ideeën en al de kennis heb verkregen, waar ik thans over beschik.

Het is waar, ik heb ook verbeeldingskracht die mij in staat stelt vreemde vergelijkingen, gekke voorstellingen te maken van dingen die ik nooit heb gezien. Maar als die buitensporigheden mij er toe mochten brengen bepaalde voorstellingen te maken van voorwerpen of wezens die geen copie zijn van voorwerpen die werkelijk bestaan, wezens die inderdaad leven, dan toch zijn zij door mijn verbeelding saamgesteld uit de positieve elementen, hebben zij toch min of meer vormen en inhoud van de voorwerpen en wezens die ik langs de wegen mijner zintuigen eens waarnam.

Vreemd gecombineerde lijnen, grappig verza-

melde vormen, fantastische, dwaze gestalten en grillige, onsamenhangende, onmogelijke dingen van allerlei aard — zij kunnen vooral bestaan in de ziekelijke verbeelding van sommige menschen en in die verbeelding vaak hopeloos zich vastnestelen. Toch heeft zelfs het allerdwaaste wat in een ziekelijk, verward, onevenwichtig brein zetelt, nog **iets** dat het wezenlijke, materieele, het met de zintuigen waargenomene weerspiegelt.

Maar een geest, iets on-lichamelijks, onstoffelijks! Tevergeefsch kan ik zoeken naar een middel om het in mijn verstand op te nemen, mij er een denkbeeld van te vormen. Ik vind dat middel nergens ter wereld. Het is mij volslagen onmogelijk mij er ook maar het flauwste begrip van te vormen. Altijd weer besef ik de groote waarheid der woorden van, ik meen den filosoof Malebranche: „N i h i l e s t i n i n t e l l e c t u q u o d n o n f u e r i t i n s e n s u”, d.w.z.: Er is niets in de intelligentie, dat niet is geweest in de zinnen.

Een volmaakte geest!

Ik waag mij niet aan een omschrijving van wat men onder een geest moet verstaan. Iets definieeren wat in werkelijkheid niet bestaat, waar men geen begrip van kan hebben, dat is het werk van een krankzinnige, dus den verstandigen mensch onwaardig. Maar dat neemt niet weg, als ik een Christen vraag wat hij toch eigenlijk verstaat onder een geest, dan waagt hij er zich toch aan een definitie te geven. En dat geschiedt dan aldus:

„Geest is alles wat geen stof is en omgekeerd: stof is alles wat geen geest is.”

Die definitie is voor mij voldoende. Ik ben er mee tevreden. Ik zal er dan ook gebruik van maken om dit aan te toonen: Is ’t al dwaas te gelooven aan de mogelijkheid van de scheppingsdaad, het is zoo mogelijk nog dwazer als men die daad toeschrijft aan een Geest, een zuiveren Geest.

„Geest is alles wat niet stoffelijk is." Het is dus iets onstoffelijks.

Welnu, ik beweer dat het onstoffelijke, de geest dus, het stoffelijke, d.w.z. het Universum nooit heeft kunnen voortbrengen.

En zie hier waarom:

Tusschen het stoffelijke en onstoffelijke is geen eenvoudig gradueel verschil, geen louter onderscheid van grootheid, maar een verschil van natuur; hier bestaat een wezenlijke fundamenteele tegenstelling.

Als ik een druppel zeewater neem en die vergelijk met de enorme watermassa die de Oceaan vormt, dan is het verschil zeer groot; het is evenwel slechts een verschil in hoeveelheid. Als ik een druppel zoet water vergelijk bij een druppel zout water, dan is er ook verschil, maar slechts een verschil van smaak. In beide gevallen hebben wij hier te doen met een verschil van kwantiteit of kwaliteit.

De stoffelijke wereld is saamgesteld uit die verscheidenheid, bevat een menigte van die soort contrasten. Het zijn die verscheidenheden welke, indien zij op onze zintuigen werken, dat groote verschil van gewaarwording teweeg brengen, dat ons allen bekend is.

Het Universum bevat al de lichamen, vormen, lijnen, gedaanten, afmetingen, kleuren, geluiden, geuren, smaken die wij onophoudelijk uit de ons omringende stof in ons opnemen, die wij gewaarworden; wijl wij er voortdurend mee in contact zijn.

Maar tusschen al die lichamen, vormen, lijnen, kleuren, geluiden, geuren, smaken zijn slechts verschillen, maar geen wezenlijke, absolute tegenstellingen. Terwijl tusschen de stof en de zuivere geest wel terdege een onoverbrugbare klove ligt, een wezenlijk absoluut onderscheid bestaat.

Zoodat wat zuiver geest is onmogelijk kan zijn voortgekomen uit de stof, evenmin als de stof kan zijn voortgebracht of afgeleid uit den zuiveren geest.

Er bestaat tusschen stof en zuivere geest niet de minste overeenkomst of gelijkenis; het zijn volmaakte tegenstellingen. Er is geen sprake van dat men dezen afgrond ooit kan overbruggen. Daarom is 't ook onmogelijk dat men aan kan nemen dat het Universum uit zuiver geest is ontstaan.

Wanneer men de schepping van het Heelal wil toeschrijven aan den zuiveren geest, dan doet men iets dwaas. Want zelfs voor God — neem aan dat hij bestaat — is zulks een onmogelijkheid.

Ik geef het te doen aan den bekwaamsten rekenkundige om stof en zuiveren geest bijeen te brengen! De knapste scheikundige moet het eens probeeren van beide één te maken. De geleerdste filosoof moet eens trachten verband te zoeken tusschen die enorme tegenstellingen. Ik tart wie dan ook om duidelijk te maken dat er ook maar één punt van overeenstemming is tusschen het Universum en den „zuivere Geest."

En dan te denken dat het hier niet gaat om een enkel puntje van overeenkomst, maar om dit groote: van de oorzaak Geest, tot het gevolg: het Universum!

Het kan niet te veel herhaald worden: de zuivere Geest heeft niet het minste stoffelijke; 't geestelijke heeft geen vorm, geen lijn, geen diepte, geen duur, geen inhoud, geen oppervlakte; geen kleur, nóch klank, nóch smaak. Terwijl in het Heelal alles, beslist alles vorm, lijn, kleur, geluid, reuk, inhoud, smaak, enz. heeft.

Het kan derhalve niet waar zijn, men mag het geen oogenblik aannemen dat het eene uit het andere is voortgekomen.

Het is absoluut onmogelijk.

Die woorden: „Scheppen" en „zuivere Geest" zijn twee mystieke, religieuze uitdrukkingen. Zij kunnen iets beteekenen en eenige waarde hebben in de oogen van diegenen welke believen te gelooven

wat zij niet begrijpen en die meer gelooven naarmate zij minder begrijpen. Maar voor hen voor wie woorden slechts waarde hebben naarmate zij een werkelijkheid of mogelijkheid uitdrukken, wordt 't anders. Voor hen zijn de woorden Scheppen en zuivere Geest, klanken zonder zin, woorden zonder eenige feitelijke beteekenis, onbegrijpelijk voor elk denkend mensch.

Hier staan wij dus reeds tegenover twee onmogelijkheden, definitief vastgesteld: de onmogelijkheid van de Schepping ex nihilo; de onmogelijkheid der schepping van het stoffelijke Heelal door het onstoffelijke, d.w.z. den zuiveren Geest.

Tot zoover gekomen met mijn bewijsvoering, uitgaande van die twee onmogelijkheden sta ik sterk als ik verder redeneer:

Het is geoorloofd te twijfelen aan het Godsbestaan, het is zelfs geoorloofd het te ontkennen: maar of men wel of niet geloofd aan het bestaan van God, het bestaan van het Heelal kan door niemand worden ontkend. En de Christenen vooral kunnen dat niet ontkennen, want met de ontkenning van het bestaan van het Heelal, zou men natuurlijkerwijze ook den Schepper, God moeten ontkennen. Zijn het trouwens de Christenen niet die altijd zeggen: het schouwspel van de schepping dwingt ons met eerbied en dankbaarheid op te zien naar den Schepper!

Welnu, zoo God bestaat en als hij is louter Geest, en de stoffelijke wereld bestaat ook, dan wordt 't werkelijk tijd dat wij ons afvragen waar de stof zich bevond voor het begin der tijden; waar de stof zich bevond, terwijl er niets was dan God: Geest.

Van twee één: de stof moest bestaan buiten God of in God.

Als de stof bestond buiten God, dan was 't' voor God niet noodig haar te scheppen, omdat zij er reeds was. Zij bestond dan naast of met God, zij had God

niet noodig voor haar bestaan. God kan in dit geval de Schepper der stof niet zijn. Bestond zij niet buiten God, dan moest de stof in God aanwezig zijn. Maar dan is het onvermijdelijk dat:

a) God geen Geest is, daar hij voor een deel — en welk een deel! — materie was.

b) Dat God, de stof reeds in zich dragend geen behoefte had haar te scheppen, daar zij reeds bestond en hij dus niets anders had te doen dan haar van zichzelf uit te laten gaan en het werk van den Schepper dus niet bestond in het werkelijk scheppen, doch alleen maar in het stof verdeelen, wijzigen, verplaatsen of hoe men 't noemen wil.

Conclusie: In het eene zoo min als in het andere geval kan er sprake zijn van Schepping.

Het onvolmaakte Universum kan het werk niet zijn van een volmaakt Wezen.

Een der voornaamste argumenten van hen die gelooven aan het bestaan van een volmaakt Opperwezen berust op het wonderlijke schouwspel dat het Heelal ons biedt, het beschouwend zoowel in zijn geheel, als in de kleinste onderdeelen die wij kunnen waarnemen. Al de schrijvers die hebben gepoogd het Godsbestaan te bewijzen: Kerkvaders, Godsdienstige schrijvers, spiritualistische denkers, deïstische filosofen — allen hebben in geestdriftige bewoordingen bevestigd dat dit wonderlijke schouwspel het onbetwistbaar bewijs is voor het bestaan van een volmaakten Schepper.

Met alle eerbied voor die schitterende menschen, die machtige denkers, die diepzinnige filosofen, die voorname dichters, ik durf te beweren dat zij hun redeneering op geen zwakkere basis hadden kunnen opstellen. Ik veroorloof mij zelfs zoover te gaan om

te beweren dat, inplaats van het bestaan van een volmaakt Opperwezen te bewijzen, dat het Heelal juist met beslistheid het tegendeel doet aannemen; dat dus dat eeuwenoude argument voor het bestaan van een volmaakten God, juist weerspreekt wat men er mee denkt te bewijzen.

O zeker, de natuur is schoon, mystiek en ik ben er een hartstochtelijk bewonderaar van. Het is hier de plaats niet een loflied op de heerlijkheden der natuur te zingen. Maar ik ben bereid de meest verheven, geestdriftige en zangerigste lofredenen te onderschrijven.

Dit vooropstellende, kan ik vrijmoedig mijn verklaringen afleggen, waaruit blijkt, dat wel verre van het bestaan van een volmaakten God te vereischen, wiens werk het is, het Universum juist de gedachte aan dien volmaakten Kunstenaar verwerpt.

Neem eens aan dat ik aan een of anderen Christen deze vraag zou stellen: „Kan het onvolmaakte het volmaakte voortbrengen? Ik kan er zeker van zijn dat zoo'n Christen mij zou antwoorden: Neen, het onvolmaakte kan het volmaakte niet voortbrengen. En die Christen zou dat antwoord geven onbeschroomd, zonder aarzelen, volkomen er van overtuigd zich niet te vergissen.

Dat antwoord was natuurlijk ook uitstekend. Erkennen dat het Onvolmaakte het Volmaakte niet kan voortbrengen, is het erkennen van een waarheid, waarvan de nauwkeurigheid onbetwistbaar is en die zeker ook nooit tegengesproken zal worden.

Met behulp van correcties, veranderingen, wijzigingen, verbeteringen kan een middelmatig werk nog wel eens goed worden; dank zij dergelijke verbeteringen kan een goed werk tot iets uitstekends worden opgevoerd; doorgaande met het steeds meer volmaken, kan een uitstekend werk iets superieurs worden en zelfs onvergelijkelijk, alles wat bestaat

overtreffend, kan men misschien eenmaal bereiken, als men altijd maar volhoudt met het aanbrengen van verbeteringen. Maar er zijn grenzen, noodwendige perken die men niet overschrijden kan. Ik kan die grenzen onmogelijk bepalen of aanduiden, omdat het succes van elke aangewende poging mij zou kunnen logenstraffen. Maar vast staat: eens komt men aan de grens, verder gaan wordt eens onmogelijk.

Op dat oogenblik kunnen de beste correcties, de kunstigste verbeteringen, de vaardigste maskeering der fouten niet meer baten: de onvolmaaktheid blijft.

Ik behoef dit stellig niet nader te betoogen, want er is niets aan te wijzen waarvan men kan zeggen: Ziet, dat is nu volmaakt, daar mankeert nu waarlijk niets meer aan.

Mijn geloovige kan dan ook niets anders antwoorden dan hij deed, als ik hem de vraag stelde of het Volmaakte van het Onvolmaakte kan komen; hij kan niet anders dan antwoorden: „Neen, het is niet mogelijk, dat 't Volmaakte door het Onvolmaakte wordt voortgebracht.

Maar op mijn beurt kan ik dan ook zonder tegenspraak zeggen dat het Onvolmaakte dus ook nooit door het Volmaakte voortgebracht kan zijn.

Ik kan mij hier beroepen op dezelfde redeneering waarmee ik aantoonde dat de zuivere Geest het stoffelijk Heelal niet kon scheppen.

Inderdaad, er ligt tusschen het Volmaakte en het Onvolmaakte dezelfde afgrond als die welke gaapt tusschen het Onstoffelijke en het Stoffelijke. Die onoverbrugbare afgrond brengt voort een onvereenigbare tegenstelling, een fundamenteel onderscheid tusschen het Volmaakte en Onvolmaakte, gelijk aan de tegenstelling die wij constateerden tusschen den zuiveren Geest en de stoffelijke wereld. Ook hier kan worden gezegd: Tusschen het Volmaakte en Onvolmaakte bestaat niet louter een gradueel ver-

schil, een onderscheid van grootheid, maar geldt het een wezenlijke, natuurlijke tegenstelling.

Het Volmaakte, dat is het absolute; het Onvolmaakte dat is het betrekkelijke. Tegenover het Volmaakte, dat alles is, staat het betrekkelijke als niets; het is zonder waarde, het is niet bestaande; het is als de nul of de massa nullen waarmee ik het bord kan bedekken en die ik kan optellen, vermenigvuldigen en nogmaals optellen en vermenigvuldigen zonder dat het mij mogelijk is het geringste getal te voorschijn te brengen.

Al de rekenkundigen, al de filosofen, kunnen hun kennis en bekwaamheid er toe aanwenden, het zal hen onmogelijk zijn eenige overeenstemming te brengen tusschen het absolute Volmaakte en het Betrekkelijke Onvolmaakte. En vooral is deze overeenstemming onmogelijk te bereiken, als zij zoo innig moet zijn dat oorzaak en gevolg één worden.

Het is dus onaannemelijk dat het Volmaakte wezen: God, heeft voortgebracht het Onvolmaakte Wezen: het Universum.

Daar tegenover, er is altijd 'n onmiskenbare overeenstemming, nauwkeurig, zeker en min of meer mathematiek, tusschen het werk en hem die dien arbeid verrichtte; wat 't werk waard is, is den arbeider waard en wat den arbeider waard is, is het werk waard; aan den arbeid herkent men den arbeider, zooals men aan de vrucht den boom herkent.

Als ik een opstel onder mijn oogen krijg dat wemelt van taalfouten, waarvan de stijl armzalig is, de zinnen slecht gevormd zijn, de gedachten die er in liggen banaal en zonderling, waar een onnauwkeurige kennis van zaken uit spreekt — dan komt het geen oogenblik bij mij op dat zulk gebroddel 't werk is van een onzer roemrijke litterators. En als men mij zou zeggen dat het werk is van Voltaire, Renan, Flaubert, France of Taillade, dan lach ik er om.

Als ik het oog sla op een kleurenmassa, slecht

gemengd, dwaas neergeklad, op lijnen die onzuiver, grillig, zinloos, zonder eenig perspectief zijn — geen oogenblik denk ik er dan aan dat zulk onbeholpen gebeunhaas het werk is van een bekenden, beroemden meester, een kunstenaar van naam.

Kortom, waar men bij het zien van een slecht stuk werk het eerst aan denkt, is niet aan een grootmeester, maar wel aan een kind of leerling. En ik ontmoet dan ook geen tegenspraak als ik beweer dat het werk het merk van den arbeider draagt, dat in het werk de maatstaf voor het talent van den maker is te vinden.

Welnu! Ik herhaal dat de natuur bewonderenswaardig is en men in niet genoeg extase dat heerlijke schouwspel kan aanschouwen. Of ik ook door de telescoop in de oneindige ruimte, de ontelbare hemellichamen zie, die in een verbazendwekkend rythme zich om en door elkaar bewegen; of dat ik door de microscoop het oneindige kleine in de wereld zie, met haar harmonische bewegingen, altijd en altijd weer ben ik bereid te erkennen, dat het geheel en de details, het oneindig groote zoowel als het oneindig kleine, mijn diepe bewondering afdwingt. Maar nochtans, hoe groot mijn geestdrift, hoe oprecht mijn hulde, ik kan toch niet zeggen dat het Heelal een foutloos, onberispelijk werk is, waaraan niets zou zijn te verbeteren, te wijzigen, te veranderen — dat het dus is een in elk opzicht volmaakte arbeid.

Dat het Universum, door zijn onmetelijke uitgestrektheid, zijn weergaloozen rijkdom. elke vergelijking tart, dat men zich geen bouwmeester kan voorstellen die iets in het leven roept dat ook maar bij benadering de Genesis evenaart of zelfs maar poogt te evenaren — dat betwist ik niet.

Toch durft niemand, ook zij niet die zich vol eerbied en bewondering in 't stof buigen, beweren dat het Heelal volmaakt is. Het bewijs daarvoor vind ik reeds bij de geloovigen, waar zij zich in de nood-

zakelijkheid bevinden de niet bestaande volmaaktheid van het werk te zoeken in het bestaan van een volmaakt wezen, die er de toovenaar van zou zijn.

Het Universum is dus — de vurigste apologisten zeggen het met mij — een luisterlijk, heerlijk werk, maar onvolmaakt.

Dientengevolge zeg ik:

„Er is altijd een noodzakelijke overeenstemming tusschen het werk en zijn maker; een overeenstemming onmiskenbaar, nauwkeurig, streng, wiskundig zeker. Dus: het Universum dat een onvolmaakt werk is, kan door geen volmaakt wezen zijn voortgebracht."

Zie hier mijn sluitrede:

God, die volgens de Christelijke leer de schepper is van het Heelal, is geen volmaakt wezen en bestaat derhalve niet, want 'n onvolmaakte God is geen God.

En ik kan deze sluitrede nog versterken door de Christenen voor dit dilemma te plaatsen:

Of het is uw God niet die het Heelal maakte;

Of, indien gij volhoudt met te beweren dat het wèl God is die het heeft geschapen, uw God is een onvolmaakt wezen, wijl zijn werk onvolmaakt is.

Sluitrede en dilemma, beide voeren tot geen andere gevolgtrekking dan deze: het Volmaakte kan het Onvolmaakte niet voortbrengen.

Het eeuwige actieve, noodzakelijke wezen, kan geen oogenblik werkloos of onnuttig zijn geweest.

De studie vervolgend omtrent God die wij volgens het christelijke dogma moeten aanbidden, komen wij, bij elken stap die wij met ons onderzoek vorderen, in 't bezit van meerdere bewijsgronden die zich tegen het bestaan van God verzetten.

Het christendom leert: God is e e u w i g,

actief en noodzakelijk. Eeuwigheid, werkzaamheid en noodzakelijkheid, dat zijn de drie attributen die hem karakteriseeren. Indien wij ook maar één van die attributen zouden verwijderen, zou zulks gelijk staan met hem te loochenen, want God kan niet één van die hoedanigheden missen, zonder op te houden God te zijn ipso fakto, in de ware beteekenis van het woord.

Eeuwig? God kan men zich niet anders indenken. Eeuwigheid is zijn wezen van bestaan. En onder dat woord eeuwig moeten wij niet verstaan een zekeren tijd, een tijd veel grooter dan wij ons met ons zeer beperkt begrip kunnen voorstellen. Denken wij terug in de voorbije eeuwen; laat ons er in doordringen zoo ver of zoo diep wij kunnen; onvermijdelijk stuiten wij in dier tijden nacht op een limiet en daar wordt ons het onverbiddelijk „halt!" toegeroepen. Gelooft niet dat daar bij die grens van ons denken de eeuwigheid begint. Gaan wij thans met onze gedachte vooruit in de richting der komende eeuwen en tijden; laat ons doordringen in de toekomst zoover dit maar voor ons doenlijk is; neem aan dat wij ook hier de uiterste grens bereiken; laat ons trachten in een cijfer uit drukken die fabelachtige reeks eeuwen die daar dan voor ons ligt; wat wij ook doen, er komt een oogenblik dat wij 't op moeten geven, dat al onze pogingen uitgeput zijn, de grenspaal rijst voor ons op: wij kunnen niet verder vooruit, zoomin als wij daar straks achteruit konden. Gelooft niet dat, bij die grens van ons denken in de toekomst, de eeuwigheid begint. Als u denkt dat het domein der eeuwigheid in datgene is wat buiten of boven ons tijdsbegrip ligt, als u denkt dat het die onberekenbare milliarden en milliarden eeuwen zijn die verliepen voor de zoogenaamde schepping en die onnoemelijke tijden die daar voor ons liggen — dan vergist gij u zeer, dan begaat gij een groote dwaling.

Verleden, heden en toekomst, zijn drie termen waarmee wij in onze gedachten den tijd verdeelen zooals wij hem waarnemen. Onder verleden verstaan wij alles wat was en niet meer is; de toekomst omvat alles wat nog niet is doch zijn zal; het heden daarmee duiden wij aan alles wat — hetzij dan zeer betrekkelijk — tusschen het verleden en de toekomst ligt.

In elk geval, die drie uitdrukkingen kenmerken een zeker, min of meer omlijnd tijdsgewricht.

De idee der eeuwigheid in de godsdienstige beteekenis van het woord, heeft dit bijzondere: ofschoon nauw verbonden aan het begrip tijd, ook uitdrukkend zelfs een begrip van tijd, weet het van geen verleden nóch toekomst. Het Eeuwig Zijnde vestigt zich niet, kon zich in de tijden niet vestigen; van het Eeuwig Zijnde kan men niet zeggen dat het w a s, voor zoo of zooveel eeuwen terug; men kan er evenmin van zeggen dat het zijn zal na zoo- of zooveel milliarden eeuwen. Het Eeuwige is. De idee der Eeuwigheid verwerpt elke gedachte aan gisteren of morgen, elke tijdsberekening voor het verleden of de toekomst. Op het gebied der Eeuwigheid laat de tijd zich niet splitsen; voor de Eeuwigheid geldt maar één tijd: de tegenwoordige. Het verleden is geen verleden: het is het heden; de toekomst is geen toekomst: zij is het heden.

U begrijpt dit niet? Ik evenmin. En zij die altijd en onophoudelijk praten over de Eeuwigheid en het Eeuwig Zijnde, begrijpen er evenveel van als u en ik.

Het is een mysterie, waar nog geen christen in poogde door te dringen en waarvoor zijn zwakke geest verplicht is te buigen, zooals het den geloovige betaamt zich te buigen voor alles wat buiten zijn menschelijk begrip ligt.

A c t i e f. God is actief en kan niet anders dan actief zijn. Hij is het beginsel van alle werkzaamheid.

Zonder hem, buiten Hem, kan er niet anders zijn dan inertie, leegte, nietsdoen, rust, dood. Met Hem en dank zij Hem, alles is beweging, energie, activiteit, leven. Het is door zijn actieven wil dat alles geboorte en leven kreeg; en zooals zijn activiteit is bevestigd door de Schepping van de wereld, zoo zou zijn activiteit eveneens bevestigd worden, indien het Zijn wil was die wereld weer te vernietigen.

Zoo spreekt de kerk, de draagster en bewaakster der absolute waarheid.

Noodzakelijk? God is noodzakelijk en kan niet anders dan noodzakelijk zijn. Hij is het onmisbare Wezen, omdat alles slechts is door Hem, en zonder Hem niets zou zijn; omdat, indien het Hem zou behagen, er niets meer was, en niets meer zou zijn. Hij is het noodzakelijke Wezen, omdat hij de maker is van alle dingen, omdat men zich het Heelal niet kan denken zonder dien maker, het beginsel van die dingen, de haard van al het levensvuur, de eenigste en eerste bron waaruit alles voortkomt, de oorzaak van alle oorzaken.

Eeuwig, oneindig, almachtig, had Hij voldoende aan zichzelf; maar Hij wilde dat het Heelal er zij en het was er.

God is eeuwig, actief, noodzakelijk.

Dat is de leer van het christendom.

Welnu, het zij zoo. Ik wil voor een oogenblik aannemen dat het zoo is. Met de kerk en zooals de kerk zeg ik dat God eeuwig, actief en noodzakelijk is.

Maar terwijl het christendom daaruit een argument haalt ten gunste van de Schepping, zal ik er juist mijn bewijzen voor het tegendeel uit putten.

Want ik beweer — en ik ga er het bewijs voor leveren — dat als er werkelijk een Eeuwig, Actief en Noodzakelijk Wezen bestaat, dit Wezen althans nooit de Schepper kan zijn, daar er een groote tegenstelling bestaat tusschen deze beiden. Met andere

woorden: als dat Wezen Eeuwig, Actief en Noodzakelijk is, kan het de Schepper niet zijn, terwijl als dat Wezen wèl de Schepper is, dan kan het onmogelijk E e u w i g, Actief en Noodzakelijk zijn.

Want dit is onvermijdelijk: Als God Eeuwig, Actief en Noodzakelijk is, dan was Hij eeuwig Actief en eeuwig Noodzakelijk. Men kan niet aannemen dat Hij in den beginne enkel maar eeuwig was en pas later actief en noodzakelijk is geworden. Die drie attributen: eeuwig, actief en noodzakelijk, zitten onafscheidelijk aan de Gods-idee vast. Men kan ze niet van elkander losmaken; en ten allen tijden zijn zij ook door een hechten onverbreekbaren band, verbonden.

Met het volste recht kan ik dus beweren dat, als God eeuwig, actief en noodzakelijk is, Hij door alle eeuwen heen actief en noodzakelijk moet zijn geweest, dat Hij dus ook geen oogenblik inactief of nutteloos kan zijn.

Want als men zegt dat God niet eeuwig actief is, dan zou men tegelijkertijd te kennen geven dat Hij dat niet altijd is geweest, doch op zeker oogenblik is geworden, dat Hij eens begon te handelen, dat Hij, voor Hij begon te handelen, inactief, werkloos was; en daar door de Schepping zijn activiteit wordt gemanifesteerd, zegt men, als men beweert dat de Schepping zijn werk is, ook dat God, gedurende de milliarden jaren die aan de Schepping voorafgingen, werkloos was omdat er in dien tijd niets door Hem is gedaan.

En zoo ook, als men vooropstelt dat God niet eeuwig noodzakelijk was, geeft men toe dat Hij niet altijd is geweest, dat Hij is geworden, dat Hij eens begon te handelen, dus begon noodzakelijk te worden, dat er een korter of langer tijd voorbijging gedurende welke dat Hij 't niet was en als men zegt dat het bestaan van het Heelal het bestaan van God-Schepper bewijst, dan zegt men terzelfder tijd dat

God in de milliarden eeuwen die aan de Schepping vooraf gingen, niet noodzakelijk was, want Hij diende in dien tijd nergens toe, was totaal onnut.

Stel u voor: God traag en werkloos, al was 't maar één minuut; God onnuttig: oorzaak zonder gevolg, al was 't maar één seconde — wat een houding voor een Wezen dat eeuwig actief en essentieel noodzakelijk is!

Neen! Geen Christus kan, mag zulk een diepe vernedering zijn God aandoen; geen geloovige mag dit ook maar een oogenblik in zijn gedachte hebben.

Men moet dus met mij aannemen: als God eeuwig, actief en noodzakelijk is, dan is Hij noodwendig ook eeuwig actief en eeuwig noodzakelijk.

Maar dan heeft Hij niet kunnen scheppen; en ziethier waarom:

Als men spreekt van schepping, dan denkt men noodzakelijk aan oorsprong, aan begin. Alleen dat toch kan zijn geschapen, wat niet altijd bestond. De hypothese omtrent een God die het heelal heeft geschapen, doet onvermijdelijk denken aan een geboorte van dat Heelal. Het doet niet terzake wanneer het de goddelijke wijsheid behaagde het nietzijnde tot het leven op te wekken. Hoe ver het ook in den nacht der tijden is gebeurd, hoeveel eeuwen terug het feit der schepping, het groote begin, plaats vond: er was een begin en dus daarvóór een tijd dat het Heelal nog niet bestond. Men kan zich dat tijdperk lang of kort voorstellen, maar wegcijferen kan men het niet.

Waaruit deze gevolgtrekking voortvloeit:

God is dus niet eeuwig aktief en eeuwig noodzakelijk, daar hij een zekeren tijd onactief, onnuttig was, en in dit geval is hij pas nuttig en aktief geworden door de Schepping. Is dit juist, dan ontbreken er aan God voor de Schepping deze twee attributen: de aktiviteit en de noodzakelijkheid. Maar

een God waaraan iets ontbrak, was incompleet; hij had de Schepping noodig om te verkrijgen wat hem ontbrak en zich dus te completeeren.

Die gedachte aan een incomplete God verwerpend, rest ons niet anders dan aan te nemen dat God eeuwig aktief en eeuwig noodzakelijk was. Maar dan was Hij ook eeuwig scheppende, dan heeft het Heelal geen begin, het heeft ten allen tijde bestaan, het is eeuwig als God en vloeit ineen met hem.

Dus in het eerste geval, was God vóór de Schepping noch noodzakelijk, noch aktief; hij was incompleet, d.w.z. onvolkomen, en dus onbestaanbaar. En in het tweede geval, God die eeuwig aktief en eeuwig noodzakelijk w a s, kon het niet zijn g e w o r d e n en derhalve heeft hij niet kunnen scheppen.

Men ontkomt daar onmogelijk aan.

Het onveranderlijke Wezen kan niet hebben geschapen.

Als God bestaat, dan is Hij onveranderlijk. Hij kan onmogelijk eenige verandering ondergaan; hij is, hij kan niet op zekeren keer „anders" worden. In de natuur is alles aan een voortdurende verandering onderhevig, niets is bestendig, alles wisselt, wijzigt zich, evolutioneert zich; in de stoffelijke wereld is niets blijvend, alles is in eeuwige wording. God zou echter in tijd en ruimte niet anders kunnen zijn dan eeuwig onveranderlijk, eeuwig hetzelfde. Hij is vandaag wat Hij gisteren, Hij is morgen wat Hij heden was: altijd zichzelf gelijk. God is onveranderlijk; het is een van die waarheden, waaromtrent het christendom geen tegenspraak duldt.

Welnu! Ik beweer: als God de Schepper is, dan is Hij niet onveranderlijk. Want in dat geval zou Hij minstens tweemaal veranderd zijn: Den eersten

keer toen Hij zich voornam Schepper te worden, den tweeden keer toen Hij tot de Scheppingsdaad overging.

Zich voornemen iets te doen, onverschillig wat, een besluit, een beslissing nemen onverschillig van welken aard, beteekent: veranderen. Elk wezen dat op zeker oogenblik iets wil, verandert reeds op dat oogenblik. Als in een wezen de gedachte opkomt het een of ander te willen, een of andere daad te volbrengen, dan moet toch erkend worden dat in zulk een wezen zelf of in zijn omgeving een of ander feit of een of andere samenloop van omstandigheden plaats vond, die hem die gedachte bijbrachten en hem tot dat willen bewogen.

Als ik vandaag iets wil waaraan ik gisteren zelfs nog niet dacht, als ik morgen tot iets word bewogen, waar ik heden zelfs nog niet het minste voornemen toe had, dan is het onweersprekelijk dat er in den loop van die vier-en-twintig uur in mij een verandering heeft plaats gevonden. Dat nieuwe willen van mij sluit een verandering in; daar valt niet over te discusseeren; het is onbetwistbaar zeker.

Eveneens, als men het voornemen koestert iets te willen omzetten in de daad, de positieve, concrete daad, dan is dat niet anders dan de som van vroeger reeds verrichtte daden vergrooten, dan is zulks niet anders dan zich-zelf wijzigen.

Het is bovendien niet ondienstig te doen opmerken hoe de belangrijkheid van bedoelde wijziging mathematisch in overeenstemming is met de belangrijkheid van de daad alszoodanig.

Gaat 't om een geste zonder beteekenis, die men bijna machinaal verricht, uit sleur of gewoonte? Dan is de verandering die in ons plaats vindt zeer gering.

Maar betreft het een daad waarvan de beteekenis groot is of groot kan worden, waarvan de gevolgen zijn of kunnen zijn, gewichtig, veelvuldig, veel-omvattend, een daad die ernstige overweging

vereischt, die veel verantwoordelijkheid legt op de schouders van den uitvoerder — dan is de verandering die in het brein van dien uitvoerder plaatsgrijpt ook evenredig groot, veelbeteekenend, belangrijk.

En nu schijnt het mij toe dat men zich geen daad in kan denken die belangrijker is te noemen dan die der Schepping van het Heelal, wijl de consequenties van die daad zeer verstrekkend zijn en een groote, een onberekenbare verantwoordelijkheid aan den dader oplegt.

U zegt dat God de Schepper is van het Heelal? Hij is 't, die door een gebaar, te machtig om het in woorden uit te drukken, de ledige ruimte heeft bevolkt, met al die werelden vol leven en beweging? Is God die geniale kunstenaar, die onvergelijkelijke meester die deze werelden in onderlinge harmonie en samenhang bracht, haar wederkeerige verhoudingen en bewegingen regelde?

Het zij zoo. Maar dan nogmaals, veranderde Hij twee keer: n.l. toen Hij tot die daad besloot en toen Hij tot de vervulling ervan overging. En als nu God twee keer veranderde, dan is Hij niet onveranderlijk en als Hij niet onveranderlijk is, dan is Hij geen God.

Aldus:

Of God is onveranderlijk, maar in dat geval kan Hij de Schepper niet zijn;

Of Hij is de Schepper, maar dan is Hij niet onveranderlijk.

Kiest....

God kan niet zonder doel hebben geschapen. Welnu, er is geen enkel doel aan te wijzen.

Welk idee men ook heeft van de Schepping — vaag of nauwkeurig — welke voorstelling men er zich van maakt, zij blijft doelloos en zinloos in onze oogen.

Maar hij die zich vastklampt aan de idee van een God-Schepper, die uit het niet al het zijnde te voorschijn bracht, kan toch redelijkerwijze niet aannemen dat alles zonder doel geschiedde. Het zou dwaasheid zijn te gelooven dat God, de Alwijze, de Absolute Voorzienigheid, de Onbegrensde Wil, de Onbeperkte Intelligentie, die groote daad, met die naamlooze gevolgen, zou hebben volbracht, zónder daarbij een groote en voorname bedoeling te hebben gehad.

Maar welke reden had Hij? Met welk doel heeft Hij het Heelal geschapen? Wat bewoog Hem er toe het besluit te nemen en vervolgens ten uitvoer te brengen? Welke wensch vervulde Hij? Welk plan had Hij gevormd? Welk vooruitzicht stelde Hij zich voor?

Men kan deze vragen vermenigvuldigen, allerlei vormen en gedaanten geven; men kan die kwestie draaien en keeren zoo men wil, van alle kanten bezien, onderzoeken en bestudeeren tot in het oneindige — men blijft hier staan voor een raadsel, waarvan men geen andere oplossing kan geven dan een dwaze, onlogische, onaanneembare.

Neem dit christelijk-godsdienstig opgevoed kind. Zijn catechismus leert en zijn onderwijzers onderrichten hem dat God hemel en aarde heeft geschapen. Stel u eens voor dat zoo'n kind zichzelf deze vraag stelt: „Waarom heeft God de wereld geschapen?" en dat het poogt voor zichzelf daar een ernstig, eenvoudig redelijk antwoord op te geven. Het kind zal daarin niet slagen. Stel u verder eens voor dat zoo'n kind, vertrouwend in het voorgaan van zijn ouders, de kennis van zijn onderwijzer, overtuigd dat, dank zij de heilige waardigheid waarmee dominé of pastoor zich weten te omkleeden, deze menschen inderdaad buitengewoon verlicht zijn, dat zij door hun heiligheid dichter bij God staan, de waarheid beter kennen dan hij, het nederige kind, — ik zeg, stel u

voor dat zoo'n kind aan hèn die vraag eens zou stellen. Wat moeten zij antwoorden? Wat kúnnen zij antwoorden? Wat kunnen zij aanvoeren als motief voor Gods groote daad: de Schepping?

Niets, werkelijk niets.

Stellen wij de zaak eens anders. In onze verbeelding zien wij God voor de Schepping. Wij nemen Hem in absoluten zin: Hij is geheel alleen; Hij is voldoende in zichzelf. Hij is volmaakt wijs, volmaakt gelukkig, volmaakt machtig. Niets, absoluut niets kan zijn wijsheid vergrooten, — zij is volkomen; niets, absoluut niets kan zijn geluk vermeerderen, — het is oneindiglijk; niets, absoluut niets kan zijn macht versterken, — zij is onbeperkt.

Die God kan geen enkele begeerte hebben, want niets ontbreekt Hem, niets is er wat zijn geluk kan vermeerderen; Hij kan geen enkel doel najagen, want niets kan Hij beoogen: naar alle kanten uit is zijn volmaking zonder grenzen.

Hij kan geen enkel plan maken, want niets kan zijn macht versterken.

Iets nieuws te willen kan nooit bij Hem opkomen, want Hij heeft geen enkele behoefte.

Vooruit! Diepzinnige filosofen, gevierde denkers, achtenswaardige doctoren; vooruit heeren theologen: geeft dat kind dus antwoord op zijn vraag: zegt het eens waarom God het Universum heeft geschapen, welk doel Hij daarmee beoogde, welk motief hem daartoe bracht!

Het kind wacht en ik wacht met het kind op uw antwoord. Het kind is angstig; ik ben gerust. Ik weet dat u op die vraag geen ernstig antwoord kunt geven. Alles wat u kunt antwoorden is het bekende: „Gods plannen zijn ondoorgrondelijk en het is uit den booze ze te willen doorgronden."

Het is ook maar het verstandigste geen antwoord te geven, want elk antwoord zou slechts bijdragen tot de ruïne van uw systeem, zou slechts

leiden tot de ineenstorting van uw Godsbegrip.

De gevolgtrekking dringt zich onweerstaanbaar, logisch, onverzettelijk op: Als God het Heelal heeft geschapen, dan deed Hij dit zonder motief, zonder doel, zonder te weten waarom, of ten minste zonder dat het voor het menschelijk verstand mogelijk is doel of bestemming van die Goddelijke geste aan te duiden.

De lezer bespeurt hoe wij onvermijdelijk tot die conclusie moesten komen:

Ongetwijfeld is er tusschen de samenhangende, redelijke daad van een verstandig wezen en de redelooze, onsamenhangende daad van een krankzinnige een groot duidelijk merkbaar verschil, een onvereenigbare tegenstelling zelfs.

Die tegenstelling bestaat hierin: een mensch in het volle bezit van zijn verstandelijke vermogens weet, kàn althans steeds weten, welke beweegredenen hem dwongen tot het doen van een of andere daad. Betreft het een daad van groote beteekenis, een daad waarvan de gevolgen een zware verantwoording op hem leggen, dan is het voldoende als de mensch in zichzelf keert, zijn eigen geweten ernstig onderzoekt, diep en onpartijdig in zijn binnenste peilt; dan is het voldoende als hij zich gaat herinneren den toestand waarin hij verkeerde, den loop der dingen die hem in dien toestand plaatste — kortom alles wat er toe bijdroeg om tot de daad over te gaan, kan hij zich in het geheugen terugroepen en hij zal tenslotte het volledig motief vinden. Niet altijd is hij zeer grootsch op de beweegredenen die hem leidden: vaak schaamt hij er zich over, pijnigt die herinnering hem. Maar hetzij die drijfveeren nobel waren of leelijk, edelmoedig of laag, hij slaagt er altijd in deze te ontdekken en stuk voor stuk te ontleden.

Een gek daarentegen, handelt altijd zonder te weten waarom. Hij kan een of andere daad verrichten die de meest erge gevolgen heeft: u kunt hem

vragen, uithooren zooveel ge wilt, maar hij zal er u geen rekenschap van kunnen geven, hij zal u antwoorden met wat zotternijen en onsamenhangende verhalen. De ongelukkige heeft geen motief voor zijn handelingen gehad en hij is dus niet in staat u dat mede te deelen.

Alle overwegingen en gegevens waarop de theorie der verantwoordelijkheid berust, gaan uit van die onderscheiding, van die groote tegenstelling die bestaat tusschen de daad van een verstandig mensch en een krankzinnige. De daad van den eerste is altijd verklaarbaar, draagt altijd het kenmerk van haar oorsprong en bedoeling, oorzaak en gevolg zijn hier altijd te bespeuren; waar de daad van een zinloos individu nooit te verklaren is, nooit geen motief, nooit geen redelijke oorzaak heeft.

Indien God dus de Schepper is van het Heelal, dan heeft Hij dit geschapen zonder motief, zonder bedoeling. Hij zou dus gehandeld hebben als een dwaas en het Universum zou derhalve de daad van een waanzinnige zijn.

Antwoord op twee kapitale tegenwerpingen.

Ik heb nu m. i. genoeg bewijsgronden aangevoerd voor de onmogelijkheid van het bestaan van een God-Schepper. Maar twee tegenwerpingen moet ik nog even te niet doen. Niet omdat de verdedigers van het christelijke dogma niet meerdere tegenwerpingen hebben; zij hebben er een menigte, waarmee zij hun tegenstanders meenen te kunnen overreden, of minstens in verlegenheid denken te brengen. Maar allen kunnen gevoegelijk worden teruggebracht tot twee kapitale, om zoo te zeggen klassieke tegenwerpingen. Die zal ik gaan beantwoorden, waardoor ik dan meteen alle anderen zal breken en teniet doen.

‡ ‡ ‡

Eerste tegenwerping. — God gaat boven uw begrip.

Christenen hebben mij gezegd:

„Gij hebt het recht niet over God te spreken gelijk gij dat doet. Gij stelt ons een God voor die door u systematisch is gevormd en geproportioneerd volgens uw beperkt begrip. Die God is een karikatuur, Hij is ruw, lomp, — Hij is menschelijk. Schepping van uw begrip, product van uw verbeelding, treedt Hij niet buiten het enge kader waarin uw bekrompen menschenverstand hem opgesloten heeft. Maar gij dient er toch rekening mee te houden dat die God de onze niet is. Onze God kunt ge niet begrijpen, want Hij gaat ver buiten en boven uw bevattingsvermogen. U moet bedenken dat er heel veel dingen zijn, fabelachtig voor den in kunnen, weten en kracht meest machtige mensch, die echter door onzen God slechts kinderspel geacht worden. Vergeet niet dat het Goddelijke en menschelijke op een verschillend plan staan, dat er tusschen deze twee een groot en essentieel onderscheid is; het Goddelijke en menschelijke kan niet met elkander vergeleken worden. Verlies voorts dit niet uit het oog: het is voor den mensch even onmogelijk zich een voorstelling te maken van de handelingen God's, gelijk het voor de mineralen onmogelijk is zich een voorstelling te maken van de handelingen der planten, gelijk de planten zich geen begrip kunnen vormen van de handelingen der dieren, en de dieren zich niet kunnen denken in de handelingen der menschen.

God troont op een door u onbereikbare hoogte; het is u niet mogelijk en het zal u ook nooit mogelijk zijn u tot die hoogte te verheffen.

Nog eens: bedenkt dat, hoe groot de intelligentie van een mensch ook is, hoe machtig ook hetgeen hij met die intelligentie tot stand wist te brengen, hoe

zeer zijn pogingen ook zijn geslaagd en hoe sterk ook het volhoudingsvermogen dat hij daarbij aan den dag legde, nooit zal hij zich tot God kunnen opheffen.

Tenslotte, geef er u zelf rekenschap van, dat, hoe uitgestrekt het terrein van het menschelijk denken ook zij, er zijn grenzen. En nooit kan uw verstand, noch dat van uw medemenschen het oneindige, het onbegrensde omvatten.

Weest toch zoo loyaal en bescheiden te erkennen dat gij God niet kunt begrijpen en niet kunt verklaren. Weest toch zoo verstandig elke poging daartoe te staken. Maar gij hebt het recht niet datgene wat ge niet begrijpen en niet verklaren kunt, dáárom te ontkennen."

Ziedaar één der tegenwerpingen. Ik gaf haar geloof ik nauwkeurig en uitgebreid genoeg weer.

Het meerendeel der daarin vervatte punten heb ik reeds besproken. Ja ik kan geloof ik wel zeggen dat ik met die nauwkeurigheid en ernst die men aan deze materie verschuldigd is, al die punten voldoende heb weerlegd, op de bladzijden die hieraan voorafgingen. Maar laat ik nu ook nog eens dat geheel, die samenvatting van al die tegenwerpingen weerleggen, zonder op de onderdeelen in te gaan. Mij dus maar bepalen tot die laatste alinea, die dan feitelijk de heele conclusie inhoudt:

„Weest toch zoo loyaal en bescheiden te erkennen dat gij God niet kunt begrijpen en niet kunt verklaren. Weest toch zoo verstandig elke poging daartoe te staken. Maar gij heb het recht niet datgene dat ge niet begrijpen en niet verklaren kunt, dáárom te ontkennen."

Laat ik den geloovigen antwoorden:

De raad, die gij mij geeft, mijne heeren, n.l. om loyaal, bescheiden en verstandig te zijn, acht ik van zeer veel waarde en ik ben direct bereid er gehoor aan te schenken. U herinnert mij aan de nederigheid

die mij arme sterveling betaamt. Ik zal er met genoegen naar handelen.

U zegt dat uw God boven mijn bevattingsvermogen gaat, dat ik hem niet begrijp? Ik erken het gaarne. Het is volkomen juist dat mijn intelligentie ontoereikend is om mij een begrip te vormen van een dusdanig miraculeus Wezen en dat mijn verbeelding zoo'n fantastische persoonlijkheid niet in zich op kan nemen. Inderdaad, ik kan er niet bij."

Als gij beweert dat het denkvermogen van den mensch begrensd is, derhalve zich niet kan uitstrekken tot het oneindige, dus niet kan naderen tot God, dan zegt gij een waarheid zóó elementair, zóó zeker, ik kan wel zeggen zóó onweerlegbaar, dat ik niet de minste lust heb daar iets tegen in te brengen.

Tot hiertoe gaan wij dus samen geheel accoord en ik hoop dat ik u volkomen tevreden heb gesteld.

Echter mijne heeren, veroorloof mij dat ik op mijn beurt u denzelfden raad geef: weest ook gij loyaal, bescheiden en verstandig en neemt ook gij geen andere houding aan dan u als nederige stervelingen past.

Zijt gij geen menschen gelijk ik er een ben? Gaat uw God niet boven uw begrip zoo goed als boven het mijne? Waarom zou ik hem niet, gij hem wel kunnen begrijpen?

Hebt gij soms de belachelijke pretentie op 't Goddelijke en niet op het menschelijke „plan" u te bewegen? Begaat gij soms de naamlooze dwaasheid u te verbeelden dat gij door, ik weet niet welke vleugelslag, tot de Goddelijke hoogte hebt kunnen stijgen?

Ik wil u, mijne heeren, het onrecht niet aandoen te gelooven dat u zóó verregaand dwaas bent.

En tot overmaat:

Is uw denkvermogen van bovenmenschelijken aard? Is uw denken niet begrensd? Kunt gij u wel bewegen op het gebied van het oneindige? En zou

God twee soorten menschen hebben geschapen, dezulke gelijk ik er een ben, met beperkt begripsvermogen en dezulke als u, beschikkend over een intelligentie, oneindig, onbegrensd, dat u in staat stelt te omvatten wat mij niet gegeven is?

Ik denk niet dat gij u schuldig wilt maken aan een absurditeit van zulk kaliber!

Hebt toch de loyaliteit, weest toch ook zoo bescheiden en verstandig om toe te geven, dat, zoo het mij niet gegeven is God te begrijpen, mij tot zijn hoogte te verheffen, hem te verklaren, te doorgronden, hetzelfde met u het geval moet zijn. Wat voor mij onmogelijk is, is om dezelfde redenen ook voor u niet mogelijk. Tenslotte: weest zoo eerlijk toe te geven dat als ik God niet mag ontkennen op grond van hem niet te begrijpen, gij hem niet moogt erkennen, wijl gij hem ook niet begrijpt. Dat is mijn antwoord.

Zoo oppervlakkig bezien zou een onpartijdig beoordeelaar ons, deïsten en atheïsten, op dezelfde hoogte stellen, beweren dat wij beiden even ver zijn. Maar dat ware toch niet juist. In dit geval toch is degeen die dit beweert verplicht de bewijzen te leveren. Slaagt men er in aan te toonen dat de bewering juist is, kan men duidelijk, tastbaar er het bewijs van leveren, dan immers stuit elke tegenspraak daarop af, wordt elke ontkenning ijdel en machteloos, — maar slaagt men daarin niet, dan triumfeert de ontkenning.

In dit geval is daarom zoo noodzakelijk dat de geloovigen het bewijs leveren, omdat zij het zijn die het probleem hebben gesteld. Zou 't ooit iemand in zijn gedachte gekomen zijn het Godsbestaan te ontkennen, als de geloovigen niet begonnen waren met het geloof aan hem te verkondigen en de menschheid te doen buigen onder dat dogma? Zou ik er ooit toe gekomen zijn het Godsbestaan te loochenen, als men mij als kind niet in dat geloof onderwezen had? Als

ik in mijn jeugd niet overal rondom mij het bestaan van God had hooren bevestigen? Als ik, man geworden, niet had waargenomen die kerken en tempels, gevuld met biddende en denkende menschen?

Het is voor de geloovigen dus noodzakelijk bewijs te leveren; zij ontkomen redelijkerwijs niet aan die verplichting. De ongeloovigen, daar kan men alleen maar van vergen dat zij goede gronden voor hun ontkenningen aanvoeren.

Tweede tegenwerping. — Er is geen gevolg zonder oorzaak.

Deze tweede tegenwerping schijnt geduchter en waardevoller dan de eerste. Langen tijd hebben vele filosofen haar als onaanvechtbaar beschouwd en zij die beweerden dat de redeneering die daarop steunt feitelijk geboorte heeft gegeven aan de Gods-idee, vergissen zich waarschijnlijk niet. Want het is het schouwspel der natuur, de opvolging van dag en nacht, de loop der jaargetijden, de regelmatige wederkeer der zelfde feiten, de volkomen harmonie en regel, de zich altijd weer voordoende onderlingen samenhang, die nooit falende in elkandergrijping der dingen, die keten van oorzaken en gevolgen, kortom, die men onmiskenbaar bespeurt, waardoor men ging gelooven aan één groote oorzaak, die al die gevolgen had. En onze voorzaten, die deze groote oorzaak niet zagen, die zich daar geen rekenschap van konden geven, stelden zich boven- en buiten-natuurlijke machten voor den geest, souvereine machten die alles regelen en ordenen!

Die tegenwerping, zoo dierbaar en waardevol voor onze spiritualistische denkers, kan men op deze manier formuleeren:

Er is geen gevolg zonder oorzaak; welnu, het

Heelal is een gevolg; dit gevolg moet een oorzaak hebben en het is die oorzaak die wij den naam „God" hebben gegeven.

Laat ons erkennen: dat argument is zoo op 't oog wel aannemelijk; het schijnt hecht getimmerd, solide geconstrueerd. Maar is het in werkelijkheid wel zoo?

Dit argument is wat men noemt een syllogisme en zulk soort argumenten bezitten gewoonlijk een kracht die men wel eens onfeilbaar noemt.

Het syllogisme is een argument dat uit drie deelen bestaat: het groote of voorname, het mindere en de gevolgtrekking; en bestaat uit twee deelen: de premise, bestaande uit de twee eerste denkbeelden en de gevolgtrekking, die wordt gevormd door het derde.

Een sluitrede is onaanvechtbaar: 1e. als het voorname en het mindere nauwkeurig zijn; 2e, als het derde denkbeeld logisch uit de twee eerste voortvloeit.

Zoodra de sluitrede der spiritualisten aan die twee voorwaarden voldoet, is zij onbetwistbaar en ik leg mij er bij neer; maar wanneer ook maar één dier voorwaarden er aan ontbreekt, is zij van nul en geener waarde en het heele argument wordt krachteloos.

Om de waarde te bepalen gaan wij dus tot het onderzoek van de drie denkbeelden over.

Het eerste is:

„Er is geen gevolg zonder oorzaak."

Ge hebt gelijk, filosofen. Er is geen gevolg zonder oorzaak; niets is juister dan dat. Er is, er kan geen gevolg zijn zonder oorzaak. Het gevolg is niets anders dan de verlenging, het voortvloeisel. het kind van de oorzaak. Wie gevolg zegt, zegt oorzaak; het denkbeeld gevolg roept oogenblikkelijk en noodwendig de idee van de oorzaak te voorschijn. Als 't anders was, dan zou het gevolg zonder oorzaak een gevolg van niets zijn; een onding dus.

Wij gaan dus met het eerste denkbeeld volkomen accoord.

Het tweede denkbeeld, het mindere of ondervolgende:

„Welaan, het Heelal is een gevolg."

Há wacht even, hier verlang ik een nadere verklaring. Wat geeft u 't recht zoo'n besliste veronderstelling uit te spreken? Waar is het verschijnsel, waar zijn de verschijnselen; waar is het feit, waar zijn de feiten die veroorloven een dergelijke beslisten toon aan te slaan?

Allereerst:

Kennen wij het Heelal voldoende? Hebben wij 't genoeg bestudeerd, doorzocht, doorgrond, begrepen? Zijn wij doorgedrongen tot de uiterste hoeken? Hebben wij het nagespeurd in zijn onmeetbare ruimte? Zijn wij afgedaald tot de diepste diepten van den Oceaan? Hebben wij de hoogste hoogten bestegen? Zijn wij bekend met alle dingen die tot 't domein van het Heelal behooren? Heeft 't ons al zijn geheimen ontsluierd? Zijn al zijn verborgenheden en mysteries ontsluierd? Hebben wij alles gehoord, alles gezien, alles gevoeld, alles goed waargenomen en in ons brein verwerkt? Heeft de natuur ons al haar geheimen onthuld, alles geopenbaard? Valt er niets meer voor ons te leeren? Niets meer te ontdekken?

Kortom, zijn wij in staat het Heelal te waardeeren naar zijn werkelijke substantie, samenstelling, mechanisme; zijn eeuwige evolutie, zijn onophoudelijke gedaanteverwisselingen, zijn periodieke omwentelingen? Kunnen wij er een beslist en onherroepelijk oordeel over vellen? Zonder een zweem van twijfel zeggen: zóó of zóó is het en niet anders?

Op al die vragen kan men geen bevestigend antwoord geven; wie het wel durft te doen, is zeer te beklagen; medelijden moet men hebben met den dwaas die zoo vermetel is te beweren, alles van het Universum te weten en te kennen.

Het Universum! Dat wil niet alleen zeggen het nietige planeetje waarop onze ~~universabele~~ miserabele karkassen zijn geboren, leven en zullen sterven, niet alleen die millioenen hemellichamen die wij kennen en die deel uitmaken van ons zonnestelsel, wier licht ons slechts in de lengte der tijden kon bereiken, zoo fabelachtig groot is de afstand die hen van ons scheidt — maar nogmaals millioenen en millioenen van die werelden, waarvan het bestaan kan worden vermoed, en waarvan de afstand en hoeveelheid niet te bepalen en te berekenen is.

En het is van dat Unversum — o dwaasheid — van dat Universum, zoo ontzaggelijk en mysterieus, zoo onnoemlijk uitgestrekt, dat men beweert het is een „g e v o l g!" Welk een dwaling!

Stel u voor, ik zou eens beweren: „Het Heelal is een oorzaak!" Men zou wat hooren. Van alle kanten regende het protesten van verontwaardigde geloovigen. En toch — mijn bewering zou niets dwazer zijn dan de hunne.

Mijn bewering zou overigens nog heel wat minder gek zijn. Want, vanaf de meest kleine en meest gekende, opstijgend tot de meest groote en ongekende feiten, uitgaande van de meest tastbare en nabijliggende, en opklimmend tot de meest verwijderde konstateeringen, beklimmend den ladder die oorzaken en gevolgen vormen, vanaf de eenvoudigste waarnemingen tot de buitensporigste, ik blijf binnen de grenzen van het waarneembare, ik blijf binnen de uiterste grenzen van het Heelal zelf. Ik ben altijd zoo voorzichtig die grenzen niet te overschrijden en genaderd tot die grenzen die de wereld der werkelijkheid zijn gesteld, roep ik de krachten der natuur en de eigenschappen der stof te hulp, en zij zeggen mij altijd weer dat God niet noodzakelijk, ja zelfs dat het godsbestaan onmogelijk is.

Men ziet dus dat mijn manier van doen heel anders is als die der geloovigen.

Toch wacht ik mij er wel voor te beweren: „Het Heelal is een oorzaak", met dezelfde vermetelheid als waarmee de geloovigen zeggen: „Het Heelal is een gevolg".

Als ik het universum beschouw, als ik het waarneem, voor zoover dit den mensch van den tegenwoordigen tijd, beschikkend over de thans verkregen kennis, mogelijk is, dan zie ik niet anders dan een eindelooze keten van oorzaken en gevolgen, schakels die elkander opvolgen, in elkander grijpen, die zich herhalen, in eindelooze reeks. Oorzaken worden gevolgen en gevolgen weer oorzaken; gevolgen van oorzaken die er aan voorafgingen en dan weer oorzaken van gevolgen die dáárna komen. Het is de eindelooze cirkelgang, de nooit ophoudende beweging der dingen die waren, zijn en zullen zijn.

Van deze eindelooze keten kan men de schakels geen besliste, blijvende plaats geven. Wie zou kunnen zeggen: „Ziedaar de eerste schakel, de eerste oorzaak-schakel?" En wie kan zeggen: „Ziedaar de laatste schakel, de schakel-gevolg?" En wie kan zeggen: „Er is noodzakelijk een oorzaak nummer één, en er is noodzakelijk een gevolg nummer laatst?"...

Men ziet dus, dat de zoo vrijmoedig opgeworpen stelling „Dus, het Heelal is een gevolg" het allernoodzakelijkste voor een behoorlijke stelling mist, n.l. nauwkeurigheid.

Die stelling is ook valsch. En derhalve is het fameuze syllogisme volkomen waardeloos. Maar tegelijkertijd blijft er dan ook niets over van de argumentatie der geloovigen, die argumentatie welke dienen moet om het Godsbestaan te doen aanvaarden als juist en onweerlegbaar.

Ik voeg er nog aan toe: Zelfs dan wanneer het mogelijk zou zijn die stelling als nauwkeurig te beschouwen, bleef nog over te bewijzen — wil men althans tot een alleszins redelijke konklusie kunnen komen — dat het Heelal een gevolg is van één eenige

oorzaak, van de eerste oorzaak, van de oorzaak der oorzaken, van de oorzaak zonder oorzaak, van de eeuwige oorzaak dus.

Ik kan gerust zonder eenige vrees of onzekerheid die bewijsvoering afwachten. Zij is van die soort welke men zoo dikwijls heeft trachten te geven met behulp van een troebel methaforisme en een reeks duistere dedukties, zonder dat men er echter ooit in is geslaagd. Zij behoort tot die „bewijsvoeringen" waarvan men kan zeggen dat zij nooit ernstig zijn vastgesteld, die nooit op eenige positieve, wetenschappelijke waarde aanspraak kunnen maken.

Tenslotte: zelfs dan, gegeven het geval die bewijsvoering wèl te leveren zou zijn en ook metterdaad geleverd werd, dat dus het syllogisme door mij geanaliseerd, van begin tot eind onaanvechtbaar was, dan nog zou het voor mij niet moeilijk zijn die heele redeneering ten voordeele van het bestaan van een God-Schepper, om te draaien ten nadeele daarvan. Ik heb dan niets anders te doen dan aldus:

„Er is geen gevolg zonder oorzaak?" Goed. Als dit juist is, dan is 't ook juist dat er geen oorzaak zonder gevolg is. Ik zeg dan dat er geen oorzaak zonder gevolg is of kan zijn. Wie „oorzaak" zegt, zegt „gevolg"; de idee oorzaak roept onvermijdelijk en onmiddellijk te voorschijn de idee gevolg. Het eene kan niet van het andere worden losgekoppeld. Want als het anders was, de oorzaak zonder gevolg zou zijn een oorzaak van n i e t s en dat kan men niet anders noemen dan een absurditeit.

Laat ons dus eens en voor altijd vaststellen dat er geen oorzaak zonder gevolg is dus ook niet kan zijn.

Welnu, de deïsten beweren dat achter 't Heelal-gevolg, God-oorzaak zich bevindt. Men mag dus eveneens zeggen dat God-oorzaak het Heelal als gevolg heeft gehad. Het is onmogelijk hier het gevolg van de oorzaak te scheiden; maar het is eveneens

onmogelijk de oorzaak los te maken van het gevolg dat er onvermijdelijk en onmiddellijk uit voortvloeit.

Ik mag dan ook gerust beweren dat als de oorzaak: God van dat gevolg: het Heelal, eeuwig is, dat gevolg, het Heelal eveneens eeuwig moet zijn. Want zoomin het gevolg kan bestaan zonder oorzaak, zoomin kan de oorzaak bestaan zonder gevolg.

Aldus konkludeer ik dat de eeuwigheid van de oorzaak onvermijdelijk in zich sluit de eeuwigheid van het gevolg; een eeuwige oorzaak moet onvermijdelijk een eeuwig gevolg hebben.

Ware het anders, dat wil zeggen, als het Heelal niet eeuwig zou zijn, als het een begin zou hebben gehad, dan zou God, gedurende de milliarden eeuwen welke wellicht aan de schepping voorafgingen, een oorzaak zonder gevolg zijn geweest, maar dat is onmogelijk, nog eens gezegd absurd.

Dientengevolge: Als God eeuwig is, dan is ook het Heelal eeuwig, maar als het heelal eeuwig is, dan is 't nooit begonnen, dan is 't niet geschapen.

Is dat alles niet duidelijk?

De Voorzienigheid in strijd met den volmaakten Schepper.

Het geloof in een God als schepper van het Heelal is de grondslag van den christelijken godsdienst. Maar 't dogmatisch deel van dien godsdienst beperkt zich niet tot dat geloof. Het is slechts de basis en op die basis zijn tal van geloofsartikelen opgebouwd en zij vormen dat groote, godsdienstige geheel. Al die geloofsartikelen moeten door den christen blindelings worden aanvaard, op straffe van uitwerping.

Het christendom leert al zijn volgelingen dat

God, na de schepping te hebben volbracht, wel verre van zich nu in werkelooze afzondering terug te trekken en alles nu maar verder op zijn beloop te laten, de rol van regelaar en bewaker van zijn werk ging vervullen en op te treden als hij zulks noodig oordeelde.

Zoodat dus de God der christelijke religie niet alleen Schepper, doch ook Voorzienigheid is.

Het universum bleef dus afhankelijk van den souvereinen Schepper. De Schepper stelde zijn wetten, beheerde zijn onmetelijk domein en waakte er voor dat dit aan zijn almacht onderworpen bleef. Het is begrijpelijk, dat alles ging volgens het plan der goddelijke wijsheid. Maar zij behield zich voor in den loop der tijden wijzigingen aan te brengen in de onderdeelen al was 't alleen maar om zijn schepselen tot gehoorzaamheid te dwingen, indien zij dreigden af te dwalen van de goddelijke wegen door Hem gebaand, en die voeren naar de eeuwige gelukzaligheid.

Zoo luidt de doktrine.

Men bemerkt hoe de leerstelling tot éénzelfden persoon vereenigt God-Schepper en God-Voorzienigheid, Regelaar van alles wat bestaat.

En nu beweer ik dat de idee God-Schepper in lijnrechten strijd is met de idee van een God-Voorzienigheid. Het is aannemelijk dat men naar den letter gelooft aan het bestaan van een God die almachtig en volkomen is; 't is aannemelijk dat men naar den letter gelooft aan een almachtige en volmaakte regelaar; — maar het is onmogelijk dat men redelijkerwijs gelooft aan het bestaan van beiden, want die twee almachtige en volmaakte wezens sluiten elkander uit, noodwendig, onvermijdelijk.

De erkenning van den een, beteekent de ontkenning van den ander: want als men de volmaaktheid van den Schepper proklameert, dan erkent men tegelijkertijd de overbodigheid van den Regelaar;

terwijl men de overbodigheid van den Regelaar erkent, zoodra men aanneemt dat de Schepper volmaakt is.

Kortom, men kan gelooven aan de volmaaktheid van den één óf aan de noodzakelijkheid van den ander; maar het is onredelijk en onaannemelijk te gelooven aan de Volmaaktheid van den Schepper èn aan de noodzakelijkheid van den Regelaar.

Als het Heelal het werk is van een volmaakte Schepper — en wij hebben gezien dat een volmaakt wezen slechts volmaaktheid kan voortbrengen — als, zoowel in 't geheel als in bijzonderheden, dat werk foutloos is, als het mechanisme en de organisatie van die reusachtige schepping volkomen goed zijn, als de werking van die onvergelijkelijke machine zoo volkomen is dat haperingen, storingen, gebreken van welken aard ook zich nooit kunnen voordoen, dan is de aanwezigheid van een Regelaar absoluut overbodig.

De eerste stoot eenmaal gegeven, het Heelal eenmaal in beweging gebracht door zijn vaste onveranderlijke wetten, gewild en gesteld door den Schepper, dan heeft men geen zorg daarvoor te hebben, dan is 't uitgesloten dat ook maar één ongeluk zich voor kan doen.

Waartoe dient die opzichter, die bewaker, die ingenieur, wiens taak het is, den geregelden loop na te gaan en in te grijpen als storingen zich voordoen die gereed staat te herstellen, te verbeteren als het noodig is?

Ik herhaal: als het werk zijn Schepper waardig is, dan is het even volmaakt als zijn maker, en de opzichter, bewaker, ingenieur of mechanicien is een totaal nutteloos personage; zijn rol is volkomen overbodig.

In dit geval dus geen Voorzienigheid.

Als er een Voorzienigheid is, dan zou dit slechts kunnen beteekenen dat het werk niet volmaakt is

en zijn tusschenkomst derhalve elk oogenblik noodig kan zijn.

De noodzakelijkheid van een Regelaar bewijst de onvolmaaktheid van de schepping en dientengevolge van den Schepper. Het is een miskenning, erger, het is een beleediging van den Schepper als men veronderstelt dat zijn werk zóó onvolkomen is, dat het voortdurend toezicht, bewaking, regeling noodig heeft.

De God-Voorzienigheid is een volkomen negatie van den volmaakten God.

Ik kan op deze gronden dus zeggen: het bestaan van een volmaakten Schepper of van een volmaakten Regelaar, dat is aannemelijk; maar de rede verzet zich er tegen dat men èn het ééne èn het andere aanneemt.

Als God volmaakt is, dan is de Voorzienigheid nutteloos. Is de Voorzienigheid noodzakelijk, dan kan dit slechts zoo zijn, doordat de Schepper onvolmaakt is.

Men moet het eene of het andere kiezen.

De veelvuldigheid der goden bewijst dat er geen enkele bestaat.

Van alle ideeën, die gedurende de vele generaties die voorbijgingen tot den dag van heden in den menschelijken geest woonden, is er niet een geweest zoo verspreid, zoo algemeen, men kan zeggen zóó universeel, als het geloof aan God.

Dit feit, hetwelk zijn uitdrukking vindt in het Latijnsche „consensus omnium" (algemeene goedkeuring) heeft den geloovigen altijd gediend als een hunner voornaamste en machtigste argumenten.

„Alle volken, zeggen zij, zelfs de wildste, geloofden of gelooven nog aan het bestaan van een

god. De godsidee zou niet zoo verbreid zijn, niet zoo algemeen ingang hebben gevonden, niet zoo zeer alle rassen en volken met hun zoo verschillende zeden, gebruiken, taal enz. hebben bevangen, als die idee niet werkelijk zou zetelen in een werkelijkheid, in een diep gevoeld, onvernietigbaar bewustzijn dat door die werkelijkheid wordt teweeggebracht. Dat algemeen huldigen, dat overal aanwezig zijn van de godsidee, is een der sterkste en treffendste bewijzen voor het bestaan van God".

Heeft men van dit argument genoeg gebruik en misbruik gemaakt? Het heeft zoolang dienst gedaan, dat het een weinig op den achtergrond gedrongen wordt en door de deïsten steeds minder wordt gebruikt.

Het meerendeel heeft er de zwakheid van ingezien door het eenvoudig naast vele andere ideeën te plaatsen, die evenzeer eeuwen en eeuwen een universeelen aanhang hadden, maar desniettemin toch eenmaal bleken waardeloos en onlogisch te zijn, toen men er ernstig over ging nadenken. De intelligente en ontwikkelde deïsten begrijpen, dat wel verre van een brevet van autenticiteit en nauwkeurigheid te zijn, dit consensus omnium eerder een brevet voor het tegendeel genoemd kan worden.

De volken, met uitzondering van enkelen, geloofden of gelooven nog aan het bestaan van God; volkomen waar.

Maar tegenover de geloovigen die daaruit een argument voor het Godsbestaan putten, staan wij die daaruit juist het tegendeel halen. En dit zonder ironie of paradox!

Denken wij eens na.

Als God bestaat, als hij de volmaakte Schepper en Regelaar is waarvan ik zoojuist sprak, dan moet hij machtig en rechtvaardig zijn: oneindig machtig en oneindig rechtvaardig.

Welnu, ik beweer dat de veelvuldigheid der

godsdiensten juist weer getuigt tegen zijn Alvermogen en Zijn rechtvaardigheid.

Laten wij de gestorven goden buiten het geding, alsook de voorbije eerediensten en verdwenen gebruiken, — ofschoon deze toch ook vallen onder het fameuze c o n s e n s u s o m n i u m.

Maar laat ik onwaardig keuren die belachelijke goden, die grove eerediensten en kinderlijke religies, die produkten van primitieve lichtgeloovigheid. Geen rekening houden dus met de verdwenen godsdiensten. Het zijn er velen.... Maar spreken wij slechts van de godsdiensten die gangbaar zijn, die om ons heen en aldus op de aarde, den geest van den mensch hebben bevangen.

Volgens de betrouwbare gegevens zijn er thans acht honderd godsdiensten die naar de heerschappij streven over de 16 honderd millioen menschen die de aarde bevolken.

Het spreekt van zelf dat elk dier godsdiensten op zijn beurt beweert de juiste te zijn en zich verbeeldt de goddelijke waarheid te bezitten. Alle anderen deugen niet, zijn onzuiver, niet rechtzinnig. Stuk voor stuk aanbidden zij den waren God en de God der anderen is belachelijk, valsch, verdient te worden bestreden, moet noodzakelijk worden uitgeroeid.

Ik haast mij er bij te voegen, dat indien mijn cijfer acht honderd niet juist zou zijn, dat er twee honderd, twintig of slechts twee verschillende godsdiensten zouden zijn, mijn redeneering dezelfde kracht zou hebben.

Welnu! Ik zeg dat die veelvuldigheid der godsdiensten het bewijs levert dat God niet bestaat, wijl er door bewezen wordt dat God — wie hij ook is — óf niet almachtig óf niet rechtvaardig is. En almacht en rechtvaardigheid behooren tot God; men kan zich geen God denken die niet rechtvaardig en niet almachtig is.

Almachtig zijnde, had God kunnen spreken tot allen even gemakkelijk als tot enkelen. Hij had zich kunnen openbaren aan allen met even weinig moeite als aan enkelen.

Een mensch — onverschillig wie — kan zich slechts openbaren, toonen, zich laten hooren aan een beperkt aantal menschen; de middelen die hij daartoe bezit zijn noodwendig begrensd.. Maar God....

God kan spreken tot allen, hoe groot de menigte ook moge zijn. En hij doet zulks even gemakkelijk als dat hij tot één enkelen mensch spreken zou. Als de stem Gods' zich verheft, dan kan zij klinken, dan moet zij klinken naar alle windstreken, van pool tot pool. Het woord Gods kent geen afstand of hindernis. Zijn woord gaat over de oceaan, bestijgt de top van den hoogsten berg, doorloopt de ruimte zonder de minste moeilijkheid.

Zeker, God had zich aan niemand kunnen openbaren; hij had zich kunnen blijven hullen in het ondoordringbare mysterie en elke aanraking met de menschen kunnen vermijden; de Schepper kan zich niet verplicht achten tot zijn nederige schepsels neer te buigen.

Maar het heeft hem behaagd, getuige de godsdiensten, tot den mensch te spreken, zich voor hem te openbaren, zijn wil zijn wet en geboden aan hem kenbaar te maken. Maar waarom deed hij het niet duidelijk, verstaanbaar voor elk? Waarom heeft hij slechts één enkele godsdienst dat voorrecht gegeven? Want één enkele godsdienst kan de juiste zijn, naar den zin van Hem! Waarom laat Hij al die anderen in de dwaling? Terwijl het Hem ook mogelijk is allen op het juiste pad te leiden?

Waarom laat hij zich nu dienen naar zijn wil door enkelen en zich terzelfder tijd hoonen door de groote rest?

Ik weet wel, men kan mij tegenwerpen dat God zulke ijdele praat niet beantwoordt, dat hij alleen

weet wat goed en verstandig is, dat hij aan niemand verantwoording schuldig is, dat zijn wil alleen geregeld wordt door hemzelf, en dus, als het hem behaagt zich alleen te openbaren aan enkelen, niemand hem rekenschap mag vragen, waarom hij zoo deed en niet anders.

Maar dat is geen antwoord op de vraag, dat is het antwoord ontloopen — erger — het is weigeren te antwoorden.

Het beste zou misschien nog zijn aan te nemen dat God zich aan niemand heeft geopenbaard en alle beweringen dienaangaande even zooveel misleidingen zijn. Ja, dat is het beste. Want God zelf ontkennende, behoef ik ook niet aan te nemen dat hij heeft gesproken tot, dat hij zich geopenbaard heeft aan wie dan ook.

Maar laat ik mijn argumentatie tot het einde toe ontwikkelen, om tot de konklusie te komen die er onherroepelijk uit voortvloeit.

Te dien einde houd ik mij aan de klinkende, gangbare voorstellingen der christelijke geloofsleer, die er prat op gaan de eenigste juiste en ware te zijn en die, naar wordt beweerd, rechtstreeks ontvangen zijn van God zelf, de Goddelijke, eeuwige waarheden dus, die men in pacht meent te hebben.

En dan zeg ik:

Als God almachtig is, dan had hij kunnen spreken, zich kunnen openbaren aan allen en niet aan enkelen. God deed zulks niet. En als hij 't niet deed, dan gebeurde zulks óf omdat hij niet kon, óf omdat hij niet wilde. Ik zie geen ander alternatief — er is geen andere mogelijkheid.

Om dit dillema zoo niet meer kracht, dan toch meer zuiverheid te geven, zal ik mij weer bedienen van den redeneertrant die men toeschrijft aan Epicuris, toen deze het probleem van het kwaad besprak. Ik formuleer het vraagstuk dan aldus:

Van twee dingen één:

Of God heeft zich willen manifesteeren aan allen, maar hij kon niet; in dat geval is hij niet oneindig machtig.

Of hij heeft zich wel kunnen manifesteeren aan allen, maar heeft het niet gewild; in dat geval is hij niet oneindig rechtvaardig.

In het eerste geval beschuldig ik hem van onmacht, in het tweede geval beschuldig ik hem van onrechtvaardigheid.

Wat te denken, inderdaad, van dien God die zich openbaart aan enkelen zijner schepselen en zich verbergt voor de anderen? Wat te denken van dien God, die slechts oprecht spreekt tot den eene en tegenover den andere een diep stilzwijgen bewaart?

Vergeten wij niet dat de vertegenwoordigers van dien God, zij die beweren te zijn geïnspireerd door hem, terzelfder tijd ook verkondigen dat God de Vader is van allen, dat wij allen, zonder eenig onderscheid, zijn kinderen zijn, dat hij ons allen gelijkelijk liefheeft en voor ons allen gelijkelijk barmhartig is.

Welnu, wat te denken van dien vader die, vol teederheid tegenover enkelen zijner kinderen, die enkelen voortrekt, aan hen zich openbaart en dus hen ontneemt de smartelijke angst der onzekerheid, die marteling van den twijfel, terwijl hij moedwillig alle anderen, de groote meerderheid, aan die pijnen en smarten prijsgeeft, doemt tot de eeuwige marteling der onzekerheid?

Wat te zeggen van dien Vader, die zich slechts toont aan een deel zijner kinderen in de schittering en luister zijner Majesteit, terwijl hij voor de anderen in duisternis blijft gehuld? Wat te zeggen van dien Vader die van al zijn kinderen dienst, eerbied, aanbidding eischt, terwijl hij slechts enkelen het voorrecht gunt van het weten *hoe* hij gediend, geëerbiedigd en aangebeden wil zijn? Wat te zeggen kortom, van een Vader, die slechts enkelen zijner

kinderen heeft geopenbaard wat men moet doen om naar zijn wil te leven, hoe men dus de eeuwige gelukzaligheid in het koninkrijk der hemelen kan verwerven?

Alles voor enkelen en niets, niets voor de anderen!

Als de christenen meenen dat een vader die aldus handelt ten opzichte zijner kinderen, rechtvaardig en goed is, dan mogen zij 't mij toch niet euvel duiden dat ik met hen hierin van meening verschil! Ik kan zoo'n vader niet goed en niet rechtvaardig noemen — ik vind hem wreed en onrechtvaardig.

De veelvuldigheid der godsdiensten bewijst dus dat God of niet almachtig, of niet rechtvaardig is. Maar God moet almachtig en moet rechtvaardig zijn. Het is volkomen redelijk als de geloovigen zulks betoogen. Als hem ook maar een dier essentieele attributen ontbreekt, dan is hij niet volkomen. En als hij niet volkomen is, bestaat hij niet.

De Hel is de ontkenning der oneindige goedheid.

De kerk leert dat het leven op aarde voor den mensch niets anders is dan de wachtkamer voor een ander leven. Wij zullen opstaan na den dood, weer vleesch en been worden en wij zullen weer eeuwig leven in vreugde of smart, in onuitsprekelijke vreugde of onbeschrijfelijke smart. Het leven op aarde is voor den christen slechts een tijd van beproeving aan welks einde zal zijn de belooning of de straf; belooning voor hen die volgens Gods woord hebben geleefd, die stierven in staat van genade — straf voor hen die zonder God en zijn geboden hun aardsch bestaan voortsleepten en in zonde zullen sterven. En die belooning voor de eersten zal zijn

in den hemel en zijn gelukzaligheid; de straf voor de anderen is de hel met haar pijnen en smarten.

Het gaat hier niet om een van die leerstellingen waaromtrent men mag twijfelen, waaromtrent het voor de geloovigen geoorloofd is ze te verwerpen of aan te nemen. Want de hemel en de hel, het eeuwige verblijf in de gelukzaligheid of het altijddurend kermen in de hel, zijn de grondzuilen van het dogma — daaraan twijfelen is een ernstig vergrijp, dat ontkennen is een misdaad.

En nu beweer ik dat het bestaan van die hel met haar eeuwige smarten het bestaan van God weerspreekt, daar dit in strijd zou zijn met Zijn oneindige goedheid.

Volgt goed mijn redeneering:

God, die vrij is, had ons niet behoeven te scheppen; maar hij schiep ons.

God, die almachtig is, had ons allen goed kunnen scheppen; maar hij schiep de goeden en de slechten.

God, die oneindig goed is, had ons allen voor zijn paradijs kunnen bestemmen, aldus het lijden beperkend tot den tijd van beproeving welke wij hier in dit aardsche tranendal moeten doorbrengen.

God, die oneindig rechtvaardig is, had kunnen weigeren de slechten en de ondeugenden op gelijke wijze te behandelen als de goeden en deugdzamen. Hij had de laatsten alleen in zijn paradijs kunnen opnemen, maar de anderen had hij kunnen vernietigen, inplaats van hen eeuwig te martelen in zijn hel, Want wie kan scheppen, kan ook vernietigen; wie de macht heeft het leven te geven, heeft óók de macht het leven te doen eindigen.

Ziethier: Ik ben geen God; ik ben noch oneindig goed, noch oneindig barmhartig. Ik ben maar een mensch, vatbaar voor alle gebreken, in staat alle slechtheden te doen, behept met alle zwakheden. Ik kan mij niet beter en niet slechter maken dan ik ben. Nochtans ben ik er zeker van, indien het in mijn

vermogen was, zonder dat het mij eenige moeite of opoffering zou kosten, zonder dat het mij persoonlijk eenige stoffelijk of moreel nadeel zou berokkenen — ik zeg, indien het in mijn vermogen was, op voorwaarden daar straks genoemd, te voorkomen dat ook maar één traan door mijn medemenschen zou worden gestort, één smart zou worden geleden. één beproeving zou worden ondergaan, één onrecht zou worden aangedaan, ik zou geen oogenblik aarzelen het te doen.

En zeker weet ik dat allen die dit lezen, onder dezelfde voorwaarden, precies hetzelfde zouden doen.

Toch... gij en ik, wij zijn niet oneindig goed, niet oneindig barmhartig, niet oneindig rechtvaardig, omdat wij maar menschen zijn en geen goden.

Zouden wij beter en barmhartiger zijn dan de God der christenen?

Want tenslotte, de hel bestaat; de kerk verzekert het en de godsdienst die zij onderricht verbiedt ons daaraan te twijfelen. De hel is het vreeselijke visioen dat men den kinderen, den grijsaards en den vreesachtigen voor de oogen toovert, om hen schrik aan te jagen, om hen te onderwerpen aan den wil van den clerus. En men geeft van die hel een schildering overvloedig voorzien van bijzonderheden, men beschrijft nauwkeurig de martelingen die men daarin heeft te doorstaan en altijd weer de zekerheid, de nadrukkelijke zekerheid er bij dat aan die martelingen nooit, nooit een einde zal komen. En vooral, aan het sterfbed, bij den mensch die nabij den dood is en alle weerstand en veerkracht mist, wordt die hel als onmisbaar voorgehouden.

En de God der christenen, die algoed, rechtvaardige en barmhartige en liefdevolle Vader heeft een deel zijner kinderen voor die hel bestemd; die Vader, onuitputtelijke bron van mededoogen, vergeving, heeft een deel zijner kinderen geschapen om

eeuwig te verblijven in dat oord van marteling en kwelling.

Hoe goed! Hoe barmhartig is die Vader!

Is 't noodig dat ik herinner aan dat woord uit de Schrift (Matth. 20 en 22.): „Velen zijn geroepen, doch weinig uitverkoren"? Het welk beteekent, als ik mij niet vergis, dat het getal beloonden en uitverkorenen slechts klein, het getal der gestraften en verdoemden groot zal zijn. En is dat niet afschuwelijk, monsterachtig en naamloos wreed? Als de tekst niet zoo duidelijk was, zou men het niet willen niet kunnen gelooven, of trachten er een anderen zin aan te geven.

Doch feitelijk doet het niet terzake. De hel bestaat en onvermijdelijk zal er een groot of klein aantal verdoemden eeuwig in gemarteld worden.

Als men bedenkt dat God, die vrij is, ons niet had behoeven te scheppen; God, die almachtig is, ons allen deugdzaam en goed had kunnen maken; God, die goed is, alle menschen had kunnen doen genieten van de eeuwige gelukzaligheid in zijn paradijs; God, die rechtvaardig is, die belooning had kunnen geven aan alle deugdzamen die haar hebben verdiend en had kunnen vernietigen of niet had behoeven te scheppen allen die toch slechts voor de ondeugd bestemd zijn — ik zeg als men dat bedenkt, ernstig overweegt, kan men zich dan iets gruwelijkers, barbaarscher en meedoogenloozer voorstellen dan de God der christenen?

Tenslotte, vragen wij ons ook eens af, waar al de martelingen dier verdoemden goed voor zijn, wie daar voordeel van kan hebben!

Zijn het de uitverkorenen? Neen, onmogelijk. Want zij zullen zijn de rechtvaardigen, de deugdzamen, de goeden, de medelijdenden en barmhartigen en dus men kan niet veronderstellen dat zij de martelingen die hun broeders ondergaan, noodig hebben om hun geluk te vergrooten, temeer niet

daar hun hemelsche gelukzaligheid al volmaakt is.

Zullen het de verdoemden zelf zijn? Evenmin aannemelijk. Want hun straf is er eenmaal en blijft eeuwig voltrokken; na millioenen en milliarden jaren zal hun lijden even vreeselijk zijn als op den eersten dag. Beteren kunnen de zondigen zich niet en dus de straf, eenmaal ingegaan, kan niet eindigen en kan dus niet verbeterend werken.

En dus?

En dus blijft er buiten de uitverkorenen en verdoemden niet anders over dan God zelf, die er belang bij zou kunnen hebben.

Als zij dus niet absoluut onnuttig zijn, dan zouden die vreeselijke kwellingen der hel alleen profijtelijk zijn voor God, voor hem alleen zouden zij waarde en beteekenis kunnen hebben. Voor Hem, den oneindigen en liefdevollen Vader! Hij alleen kan voordeel hebben van de martelingen die hij in koelen bloede voor zijn kinderen heeft uitgedacht.

Is dat zoo, dan verschijnt voor mijn oogen die God als de meest hartelooze beul, de meest infame pijniger.

Ik herhaal: De Hel bewijst dat God noch goed, noch barmhartig is. Het bestaan van een barmhartigen liefdevollen God, is onvereenigbaar met het bestaan van de Hel.

Of er bestaat geen Hel, of God is niet oneindig goed.

Het probleem van het lijden.

Thans nader ik tot een ingewikkeld en ernstig vraagstuk: het probleem van het lijden. Het is ook hier noodig eerst een en ander goed te bepalen, teneinde de noodige klaarheid te krijgen voor een vruchtbare diskussie.

Ik beweer niet dat het bestaan van het lijden het fysieke en moreele kwaad, onvereenigbaar is met het Godsbestaan; maar ik meen dat de eeuwigheid van het leed in strijd is met het bestaan van een God die oneindig machtig en oneindig goed is.

Hier is plaats voor wat men zou kunnen noemen het klassieke argument van den grooten griekschen filosoof Epicuris.

Ziehier het dilemma: het leed bestaat; alle wezens met gevoel kennen het en God, die alwetend is, kan er niet onbekend mee zijn. Welnu, van twee dingen één:

Of God wil het lijden wegnemen maar kan niet; óf God kan het lijden wegnemen maar wil niet.

In het eerste geval is God goed, maar niet almachtig; in het tweede geval is God almachtig, maar niet goed.

Men kent deze redeneering, al was 't slechts door de vele vruchtelooze pogingen die men heeft aangewend om haar te weerleggen.

Als men haar terugbrengt tot Epicuris, dan is zij meer dan twintig eeuwen oud; maar hoe oud zij ook is, haar kracht is onverzwakt gebleven.

Brengen wij haar nu eens in toepassing op den God der christenen, de almachtige, oneidige goede God door hen aangebeden.

Het argument is in zijn geheel tweeledig: het begint met een syllogisme en eindigt met 'n dilemma.

Syllogisme: Het lijden bestaat.

Welnu, God die alles weet, weet ook dat.

Hij gedoogt het enz.

Dilemma: Als God het lijden gedoogt, dan van twee dingen één:

Of hij wil het verhinderen, maar kan niet. In dit geval is God goed, maar niet almachtig;

Of hij kan het lijden van ons wegnemen, maar wil niet. In dat geval is hij wel machtig maar niet goed.

Het syllogisme is volkomen juist. De twee eerste stellingen maken het onweerlegbaar. Dat er fysiek en moreel lijden bestaat is onbetwistbaar. En dat God, die alles weet er bekend mee is, niemand denkt er aan dit te ontkennen.

En uit die uitgangspunten resulteert direkt deze konklusie: het lijden, aan God bekend, kan niet anders bestaan dan doordat de Almachtige God het gedoogt.

Hier begint het aansluitend dilemma, dat logisch uit het syllogisme voortvloeit.

Of God wil het lijden wegnemen, maar hij kan niet. In dat geval is God goed; hij heeft deelneming met het leed dat ons drukt, de smarten die ons kwellen. Hij ziet met leedwezen de leugen, de dubbelhartigheid, de misdaden der menschheid, wier schepper hij is, het leven vergallen. Als het van hem afhing, dan zouden de moreele ellende en de stoffelijke ontberingen oogenblikkelijk ophouden te bestaan. Misdaad en leed zouden worden vernietigd en het geluk en de welvaart zouden op aarde bloeien. Zoo goed is God. Maar helaas! hij kan het leed niet van ons wegnemen; want het is sterker dan hij. Deze goede God is niet almachtig.

Of God kon het lijden wegnemen, maar hij wil niet. In dit tweede geval is God machtig. Om het lijden te doen verdwijnen is 't voldoende als God het niet langer gedoogt. Wilde hij het wegnemen, hij had de kracht ervoor: God is almachtig. Wat hem dus slechts ontbreekt is de wil om een einde te maken aan al dat leed dat ons pijnigt.

Hij ziet zijn kinderen gebukt gaan onder den loodzwaren last van het noodlot: natuurrampen die heele streken verwoesten, branden die steden en dorpen in asch leggen, stormen die de schepen doen vergaan, cyclonen die de velden vernielen en in een uur den zwaren arbeid van vele dagen te niet doen, epidemiën, ellende, hongersnood, die volken doen

uitsterven in de volle kracht van het leven. Hij ziet de afschuwelijke oorlogen, waarin millioenen menschen elkander vermoorden; hij ziet de gevangenissen en bagno's waar zijn schepselen verkwijnen: de ongelukkigen, slachtoffers van slechte maatschappelijke verhoudingen, erfelijk belasten, hartstochtelijken die jaren boeten voor de zwakheid van een oogenblik, karaktervollen, die zich verzetten tegen hun meesters. Hij ziet de medeplichtigheid, de intrige de slechtheid die cynisch triumfeert in naam van het recht en de beschaving, zoowel als de ridderlijkheid, de belangeloosheid die ondergaan, die worden bestraft en vervolgd op vaak wrede en meedoogenlooze wijze. Hij ziet het geld als meester van de Wereld en de tyrannie als koningin van het universum.

God ziet die rampen, die narigheden, die monsterachtigheden en verschrikkingen. Hij had ze kunnen verhinderen; maar hij heeft het niet gewild. Hij zou er dadelijk een einde aan kunnen maken, maar hij wil niet. Deze God is machtig, maar hij is niet goed.

Gij die dit leest, denkt toch eens na. Begrijp 't goed: als God het leed gedoogt, dan is dit omdat hij het niet kan, of niet wil wegnemen. Prent goed in uw brein: als God het niet kan wegnemen, dan komt zulks doordat hij onmachtig is en als hij het niet wil wegnemen, dan komt zulks doordat hij wreed is. Begrijp toch dat een wezen zoo onmachtig of zoo wreed, geen God kan zijn. Verlies niet uit 't oog dat het hier gaat om den oneindig goeden en almachtigen God die de christenen aanbidden. Herinner u voorts, de duizende kerken en tempels, waar de wierook brandt, waar de psalmen en gebeden opstijgen ter eere van den „Hemelschen Vader, wiens hand gewapend is met de almacht en wiens hart overvloeit van oneindige liefde en barmhartigheid".

Zie die biddende tot hem opgeheven handen, hoor de smeekbede die van onze aarde van smart en dood op gaan naar zijn troon van leven en geluk. Tevergeefsch worden die handen uitgestrekt, tevergeefsch stijgen die gebeden op, God is doof, ongevoelig, onverbiddelijk.

Is 't omdat hij niet kan helpen degenen die smeeken en bezweren een einde te maken aan hun ellende? Is 't omdat hij niet wil drogen die tranen van smart en wee, niet wil doen eindigen dat lijden?

Denkt na en besluit.

Als God bestaat, dan is hij verantwoordelijk voor het fysieke en moreele lijden.

Dikwijls heeft men gepoogd het hieraan voorafgaande dilemma te weerleggen. Maar men is er nooit in geslaagd.

Ziehier een proeve van weerlegging die het meest wordt aangewend:

„Gij stelt de kwestie in verkeerde termen. Gij hebt ongelijk als ge God verantwoordelijk stelt voor het leed waaronder de menschen gebukt gaan. Zeker, dat leed bestaat en het is niet te ontkennen; maar het is de mensch die er verantwoordelijk voor gesteld moet worden. God wilde niet dat de mensch een automaat, een machine zou zijn. Hij heeft den mensch derhalve met een vrijen wil geschapen, hem dus zelf de volle verantwoordelijkheid voor zijn daden opgelegd.. Het leed dat de mensch zichzelf en anderen aandoet, mag men dus niet op de rekening van God brengen. Want God liet den mensch vrij in de keuze tusschen goed en kwaad en als de mensch het kwade kiest en het goede laat staan, dan is 't onrechtvaardig God daarvan een verwijt te doen".

Welke waarde heeft die redeneering? Ik zal u bewijzen dat zij volkomen waardelóós is.

Onderscheiden wij allereerst het fysieke leed van het moreele leed.

Het fysieke leed op het natuurlijke terrein wordt veroorzaakt door: natuurrampen als aardbevingen, stormen, overstroomingen enz.; door branden, droogte en tal van andere rampen die smart en dood veroorzaken. Ten opzichte van het menschelijke organisme zijn daar: ziekten, ongelukken, de ouderdom met zijn reeks gebreken en kwalen en de dood, het verlies van hen die ons dierbaar zijn. Millioenen kinderen komen onder de ellendigste omstandigheden ter wereld, zij sterven dikwijls na enkele maanden of jaren, zonder van het leven iets anders te hebben gekend dan het lijden. Er zijn vele menschen voor wie het bestaan niet anders is dan een onafgebroken aaneenschakeling van smart en leed, zoo vreeselijk, dat zij vaak den wensch uitspreken: was ik maar nooit geboren!

Wie durft te beweren dat de mensch verantwoordelijk gesteld moet worden voor dat lijden? Bestuurt hij de natuur-elementen? Ligt 't in het vermogen van den mensch de natuurkrachten te ketenen of te ontketenen? Is hij er de meester van? Is hij niet onafhankelijk van zijn wil, door omstandigheden buiten hem om, zwak, onwetend, ongewapend als speelbal gegeven aan de blinde, stomme krachten der natuur? Is zijn organisme niet téér, zwak, aanhoudend blootgesteld aan allerlei ziekten en kwalen die het kunnen ondermijnen of vernietigen — moet de mensch niet voordurend zichzelf in staat van verdediging daartegen stellen? Is hij in het groote Heelal iets meer dan een stofdeeltje, meer dan een microscopisch klein atoom?

Daar tegenover is 't stellig en bewezen, dat indien God het Heelal heeft geschapen, als hij het is geweest die alles heeft geordend en geregeld, en

dus uit die regeling en ordening als een normale speling van de natuurkrachten al de rampen en al het leed ontstaan, God, de Schepper en de Regelaar en ook Hij alleen slechts verantwoordelijk moet worden gesteld.

Op dit punt is, naar ik meen, geen tegenspraak mogelijk. God die het Heelal heeft geschapen en het bestuurt, is verantwoordelijk voor het fysieke leed.

Het is bijna overbodig verder te gaan en te bewijzen dat God evenzeer verantwoordelijk is voor het moreele lijden. Want God die alles schiep, schiep ook de zedelijke wereld. Zoo als die wereld daar is, is 't zijn werk.

En de mensch? Wat is hij en wat beteekent hij? Welk aandeel heeft hij in het feit zijner geboorte? Heeft men hem gevraagd, geraadpleegd? Heeft hij ook maar één woord mee kunnen spreken over zijn bestemming? Heeft men hem ook maar eens gevraagd wat hij wilde of niet wilde — gevraagd of hij zelfs wel geboren wilde worden? Heeft hij ook maar omtrent één enkel punt stem in 't Kapittel?

Als u en ik, door een of ander mirakel in de gelegenheid waren gesteld onzen wil te doen gelden, wij hadden gezondheid, schoonheid en kracht; moed verstand en goedheid voor onszelf en voor allen bestemd. Gij en ik, ik en gij, wij allen hadden van ons gemaakt een totaal van alle moreele en fysieke kwaliteit, een som van alle volkomenheden, een soort God in miniatuur.

Wat zijn wij?

Zijn wij wat wij willen zijn?

Onherroepelijk neen.

Uitgaande van de hypothese God zijn wij, daar hij het is die ons heeft geschapen, daar hij 't is die alle wezens en dingen schiep — datgene wat hij wilde dat wij zouden zijn. Niet alleen dat hij ons het leven gaf, hij heeft ons ook gevormd, georganiseerd, gekonstitutioneerd naar zijn wil.

Hij zou ons geschapen kunnen hebben — ons d.w.z. u, ik en alle menschen — zoo dat 't ons goed ging, met altijd aangenaam humeur, begrijpelijk, loyaal, waarheidslievend, broederlijk, deugdzaam, uitmuntend, vervuld van alle fysieke gaven en behept met alle goede moreele en verstandelijke eigenschappen; in een woord: volmaakt! Hij had dat kunnen doen, wijl hij almachtig is.

Maar nogmaals: wat zijn wij?

Wij zijn zooals God ons wilde hebben. Hij heeft ons geschapen zooals 't hem behaagde, geheel naar zijn wensch en wil.

De vraag: „Wat zijn wij"? kan men niet anders dan zoo beantwoorden, als men aanneemt dat God bestaat en wij zijn schepselen zijn.

God is 't die ons onze zinnen, begripsvermogens, gevoelens en alle middelen tot waarnemen en handelen schonk. Hij heeft voorzien, gewild, bepaald, tot in de kleinste bijzonderheden alles wat onze geboorte, leven en dood betreft; hij heeft vastgesteld onze behoeften, onze wenschen, onze begeerten, onze hartstochten, onze vrees, onze hoop, onzen haat, onze genegenheden. Vanaf onzen eersten kreet tot onzen laatsten snik zijn wij in zijn handen en tot zijner beschikking. Heel de menschelijke machine is zooals God wilde dat zij zou zijn; hij is 't die haar heeft uitgedacht en samengesteld, zooals hij ook het millieu waarin ons leven voortrolt uitgedacht en samengesteld heeft.

De duizenden omstandigheden die elk oogenblik haar invloed op onzen wil uitoefenen, onze gedachten onze voornemens en handelingen bepalen, zijn eveneens door hem voorbeschikt, voorzien, geordineerd en wel met dezelfde zorg.

Als Eva luisterde naar den raad en de verleiding van Satan, als Adam zich mede schuldig maakte aan de zonde van zijn gezellin, als Kaïn Abel doodsloeg, als de geschiedenis der menschheid niet anders is

dan een eindelooze reeks wreedheden, gruwelen, laagheden en misdaden van allerlei soort, dan heeft God zulks gewild. Als er in onze dagen rijken zijn die zwelgen in overdaad en armen die van ellende bijna sterven, als er meesters zijn, gewapend met monsterachtige macht en slaven die machteloos zich krommen onder hun juk, als de leugen zegeviert over de gekluisterde waarheid, als de misdaad wordt geëerd en de deugd wordt bestraft, — dan kan men er zeker van zijn dat God dit alles heeft gewild. Want niets ontgaat God die alles heeft geschapen. Alles gebeurt naar zijn wensch, volgens het door hem vastgestelde plan; de begeerten en instinkten der menschen zijn niet anders dan zoo Hij ze heeft gewild en het millieu wijkt geen haarbreed af van de inrichting zooals Hij het wenschte: dezen omhoog, genen omlaag; de eenen Tyrannen, de anderen hun slaven, de eenen in overdaad, de anderen in ellende.

Is God de schepper, ja of neen?

Zoo ja, dan is alles wat er in de schoot van de schepping plaats vindt zijn werk.

Is God de absolute meester, ja of neen?

Zoo ja, dan gebeurt er niets buiten zijn wil, zonder zijn toestemming.

Heeft God de macht het leed uit de wereld weg te nemen, indien hij zulks wil?

Zoo ja, dan is 't zijn onwil als hij ons niet verlost van het lijden waaronder wij gebukt gaan.

In elk geval, of het gaat om het moreele dan wel om het fysieke leed, God is en blijft er geheel verantwoordelijk voor.

Als God bestaat dan is de mensch niet verantwoordelijk en kan noch bestraft noch beloond worden.

Maar de mensch moet wel verantwoordelijk worden gesteld voor zijn daden. Want zonder dat zou een groot en voornaam deel van het christelijk dogma geheel teniet worden gedaan: men zou God niet meer kunnen rechtvaardigen.

En dit terwijl, volgens het christendom en zijn verkondigers, God niet alleen Schepper en Voorzienigheid, doch ook rechter is. Hij is de hoogste magistraat die op den rechterstoel zetelt waarvoor wij allen eenmaal zullen moeten verschijnen, om naar ons leven en handelen te worden geoordeeld en dit nauwgezet, al naar mate wij in ons stervensuur met zonde en schuld waren belast. Als het aardsche leven eindigt, dan begint ons eeuwig bestaan: in de gelukzaligheid of eeuwige verdoemenis.

God is een zonderlinge rechter. Zijn vonnissen kunnen moeilijk rechtvaardig worden genoemd..

Men oordeele:

Neem eens een christen geboren in armoede; slechts door zwaren en moeilijken arbeid kan hij in zijn onderhoud voorzien. Met veel moeite en opoffering voedt hij zijn kinderen op, gaat hen voor in deugdzaamheid en braafheid. Maar op zekeren keer zwicht hij voor een verleiding die sterker is dan zijn wil; of hij verzuimt een kerkelijk voorschrift, zoo'n verzuim dat volgens de leer als een doodzonde wordt aangemerkt. Laat ons aannemen dat de dood hem verrast juist op het oogenblik dat hij die zonde of dat misdrijf begaat. Welnu, hij is voor eeuwig verloren. Al is de man ook tachtig jaar geworden in eer en deugd, al heeft hij ook nog zoo veel moeite en ellende doorstaan om toch maar braaf, goed en rechtschapen te blijven, al was hij ook voortdurend een toonbeeld van braafheid en vroomheid, — het

baat hem alles niets! Als hij sterft in staat van doodzonde, dan is zijn vonnis klaar: eeuwig zal hij in de vlammen der hel boete doen. Verzachtende omstandigheden komen niet in aanmerking.

En neem nu een anderen mensch. Het leven glimlachte hem altijd toe. Reeds in zijn wieg vondt hij rijkdom. Arbeid is hem slechts bekend, voorzoover hij dien anderen heeft zien verrichten. Hij heeft van dien arbeid van anderen geprofiteerd, er van geroofd en gestolen, waardoor zijn fortuin al grooter en grooter werd. Nooit beefde zijn hart bij den aanblik van de heerschende ellende; nooit greep medelijden hem aan, als hij in aanraking kwam met den nood waarin zoovelen verkeeren. Hij had altijd maar één God: het geld; één ideaal: genieten. Om zich te verrijken en altijd maar te verrijken, ruimde hij alles op, zonder barmhartigheid, wat hem daarbij in den weg stond. Zijn dagen waren gewijd aan pleizier, zijn nachten bracht hij door in orgiën, de laagste zwelgpartijen. Koud, zonder spijt of aarzeling, trapte hij van zich af wat hem hinderde. Hij deed veel beloften, maar kwam nooit een enkele na, hij zwoer dure eeden, maar verbrak ze met de grootste gemakkelijkheid. Hij zaaide op zijn weg tranen, lijden, ellende. Hij bereikte een hoogen ouderdom zonder er ooit aan te denken dat er een Rechter was waarvoor hij eens zou moeten verschijnen, teneinde rekenschap te geven van zijn snoodheden en misdaden. Nu is hij ernstig ziek. Zijn huisgenooten zenden om een priester die naar zoo'n rijken cliënt met bekwamen spoed heensnelt. De zieke stort voor den afgezant Gods zijn hart uit, bekent hem al zijn misdaden; voor de eerste maal toont hij berouw, voor de eerste maal op den drempel van de eeuwigheid staande, denkt hij aan het toekomstige leven. En als hij absolutie heeft ontvangen voor ál wat hij heeft misdaan, blaast hij den laatsten adem uit.

Weet dat deze mensch aan de rechterhand Gods' zal zitten. Dat hij de eeuwige gelukzaligheid zal verwerven, het volmaakte geluk, zooals die andere ellendige de eeuwige martelingen der hel zal hebben te doorstaan.

Zoo wil de Goddelijke gerechtigheid het, naar 't schijnt.

Maar laat ons afstappen van die brabbeltaal der geloovigen en schenken wij eens aandacht aan wat hoogerstaande overwegingen.

Ten opzichte van het lijden heb ik aangetoond dat alleen God er verantwoordelijk voor gesteld moet worden en dat die verantwoordelijkheid geheel geldt, zoowel voor het fysieke als voor het moreele leed. En hierop moest den nadruk worden gelegd, omdat die God de drager is van het hoogste gezag en de hoogste rechtvaardigheid.

Het is duidelijk, inderdaad, dat als de verantwoording voor het moreele zoowel als voor het fysieke leed, geheel valt op God, er ook niet het minste van die verantwoordelijkheid den mensch kan worden opgelegd; dat de mensch volkomen onverantwoordelijk is, en dus niet kan worden bestraft noch beloond.

De afhankelijkheid of dienstbaarheid van den mensch is de maatstaf voor zijn verantwoordelijkheid.

Laat ik maar eens een voorbeeld nemen. Als ik van niemand afhankelijk ben, als ik onder geen enkelen invloed sta, als ik geen mensch heb te gehoorzamen, als ik van niemand straf heb te duchten of belooning te verwachten, dan ben ik geheel vrij. Als ik een *weinig* afhankelijk ben van iemand, als ik een weinig onder zijn invloed sta en een *beetje* heb te gehoorzamen, als ik in geval van onderwerping een *kleine* belooning heb te verwachten en mij, als ik gehoorzaam ben, aan een *lichte* straf blootstel, dan ben ik een *beetje*

slaaf. Als ik erg afhankelijk ben van iemand en sterk onder invloed sta, als ik in groote mate gehoorzaam moet zijn, als ik mij onderwerpend veel loon heb te verwachten en bij ongehoorzaamheid een zware straf krijg, dan ben ik heel weinig vrij en zeer veel slaaf. Tenslotte als ik geheel afhankelijk ben, volkomen onder den invloed van een ander sta, als ik hem blindelings moet gehoorzamen en als ik in geval van onderwerping recht heb op de allergrootste belooning en in geval van ongehoorzaamheid op de vreeselijkste straf die men zich maar denken kan, dan ben ik volkomen slaaf en kan mij in geen enkele vrijheid verheugen.

Als God bestaat, dan moet het zoo zijn: de slaaf is onverbiddelijk aan den wil van den meester onderworpen, daar de afstand tusschen den eersten en den laatste onmetelijk groot is; de slavernij is voldongen, als er tusschen den meester en den slaaf geen enkele overeenkomst is wat de macht betreft, als de eene almachtig is en de andere volslagen afhankelijk is.

Als God bestaat, dan is hij 't alleen die weet, vermag, wil; hij alleen is vrij; de mensch weet niets, vermag niets, heeft niets te willen dan wat God hem aanduidt, kommandeert en waarvoor hij hem de kracht geeft om te volbrengen.

De mensch is slechts een voorwerp, waar God naar zijn welgevallen over beschikt waarin God den levensadem heeft geblazen en die hij kan laten ophouden te bestaan, zoodra het hem behaagt.

Aldus in slavernij gehouden, alles hebbende te verwachten of te vreezen van God, geheel van dien God afhankelijk, zonder een zweem van eigen wil, geen gedachte kunnende hebben zonder Hem, kan de mensch toch onmogelijk eenige verantwoordelijkheid dragen.

De verdedigers van den christelijken godsdienst beweren dat God den mensch vrij heeft geschapen.

Maar begrijpen zij dan niet dat de schepselen het eigendom zijn van den schepper en dat die beweerde vrijheid — en dientengevolge de menschelijke verantwoordelijkheid — in besliste tegenspraak is met de hypothese van den God-Schepper en souvereinen Meester?

Ik durf zelfs te zeggen dat bij ontleding van de ideeën, gevoelens en daden van wie dan ook, altijd blijkt dat het deel der persoonlijke verantwoordelijkheid zóó onbeduidend klein is, dat men het gevoegelijk geheel buiten beschouwing kan laten, kan rangschikken onder de zaken van niet het minste gewicht.

Buig u eens over die wieg, daar ligt een klein menschelijk wezen, dat nauwelijks ademt, ziet of hoort. Onder welke voorwaarden zal dat kind groeien? In welk millieu, onder welke omstandigheden zal het ontwikkelen? Welke voorbeelden zal het voor oogen krijgen? Met wie zal het omgang hebben? Welke raadgevingen zal het ontvangen? Met welke zorgen zal het worden omringt? Wat voor opvoeding en welk onderwijs zal het ten deel vallen?

Wat zal het later zijn? Sterk of zwak, moedig of laf, openlijk of schijnheilig, zachtzinnig of ruw, geduldig of driftig, taai of teer, medelijdend of hardvochtig, verstandig of dom, openhartig of gesloten, belangeloos of begeerig, onderworpen of fier, ongevoelig of aandoenlijk, gelaten of opstandig, werkzaam of lui, koud of vurig?

Zal het opgroeien in een kalme landelijke omgeving of in het drukke, koortsachtige stadsgewoel?

Zal het patroon worden of arbeider, professor of winkelier, kunstenaar of beambte, advokaat of rechter, officier of fabrikant, priester of tooneelspeler, journalist of politikus, dichter of ingenieur, diplomaat of afgevaardigde, politie-agent of gevangenbewaarder, rijk of arm?

Zal het worden: monarchist, republikein, socialist kommunist, anarchist, patriot, internationaal, spiritualist of materialist?

Zoo kan ik misschien doorgaan

Wat zal dat kind straks voor waarde hebben? Het zal waarde hebben naargelang zijn kracht groot, zijn zwakheid klein is, of leelijk zal zijn dan wel mooi, verstandig of dom, edel of laag, wat het zal weten in zich op te nemen van de schatten van fysieke, moreele en intellektueele bekwaamheden verzameld door de geslachten die voorbijgingen.

Wat dat kind zal weten? Het zal afhangen van het onderwijs dat het krijgt, of het behoefte heeft zijn kennis te verrijken. Het zal weten wat het eerst, in zich opneemt, van dag tot dag; naargelang in zijn hersenen zullen rijpen de denkbeelden die er in gebracht worden door omgang, lektuur en nadenken.

Wat zal het zijn? Het zal zijn fortuinlijk of arm, bevoorrecht of miskend, al naar gelang de ekonomische konditie zijner ouders, het beroep dat zij voor hem zullen kiezen en ook naargelang toevallige bijzondere omstandigheden waarin het zal komen te verkeeren.

Hoe zal het zich gedragen? Dat zal liggen aan de loopbaan die het zal volgen, het beroep dat het zal uitoefenen; zonder fortuin zal 't werkend vermeerderen den rijkdom en de weelde der parasieten; wordt het patroon, dan zal het de arbeiders exploiteeren en knechten; als de handelsman stelen, als advokaat het voor of tegen bepleiten; als rechter rijp en groen veroordeelen; als soldaat zal het moorden; als politie-man, verraderswerk doen; als financier, zwendelen; als afgevaardigde, liegen.

Erfelijkheid, opvoeding, familie, school, kazerne, werkplaats, magazijn, bureau, beroep, voorspoed of tegenspoed, toeval, groote en kleine gebeurtenissen, sociaal millieu, zij zullen vormen de omstandigheden die het menschelijk lot bepalen, de drijfveeren

die zijn ideeën, gevoelens, verlangens, hartstochten enz. een zekere richting uitstuwen, die van hem maken een volslagen marionet. Zeker, als ons waarnemingsvermogen genoeg door kon dringen, als het kon peilen de diepte van dat komplex van sensaties, herinneringen, die tallooze invloeden die op het individu inwerken, als het mogelijk zou zijn met juistheid aan te geven de voorwaarden die ons leven en doen bestemmen, die onze gedachte formeeren, onze bedoelingen leiden, onze daden geboorten geven — dan zou 't blijken dat er niets, of bijna niets, op rekening van de persoonlijke verantwoordelijkheid gesteld mag worden.

———

Waar de misleiding in 't oog springt.

Bemerkt men wat ik hier kwalificeer als misleiding? Het gaat niet meer om een onwillekeurige dwaling of een simpele leugen. Het gaat hier om heel een rozenkrans van leugens waarvan elke kraal methodisch volgt op de vorige en zich streng aansluit bij de volgende.

Ingesteld door den mensch en voor den mensch, heeft elke godsdienst den plicht en bevindt zich in de noodzakelijkheid God overal in te mengen, onder alle omstandigheden hem er bij te halen.

De mensch wordt geboren, en 't is God die hem regeert; de mensch sterft en 't is God die hem oordeelt.

Bij den wieg van den mensch staat de Schepper; bij het graf van den mensch staat de Rechter; tusschen den wieg en het graf staat de Voorzienigheid.

De zaak is met zeldzaam veel vernuft bedacht en zij wordt uiterst bekwaam uitgevoerd. God moet de Schepper zijn, opdat de mensch aan hem zijn bestaan danke; God moet belang stellen in de handelingen der menschen en daarover waken opdat de

mensch gedurende heel zijn leven zich afhankelijk voelt van de Voorzienigheid; God moet de rechter zijn en oordeelen, teneerste omdat hij het is die den mensch het leven schonk, en ten tweede omdat hij 't is die als Voorzienigheid de harten en nieren proeven kan en alleen in staat is om naar gerechtigheid te straffen en te beloonen.

Bij den oorsprong van 't leven de eerste leugen: God-Schepper; gedurende het bestaan de tweede leugen: God-Voorzienigheid; aan het einde van het leven de derde leugen: God-Rechter.

De misleiding is wel treffend.

Men ziet hoe weinig aannemelijk de stelling is: de mensch heeft een vrijen wil! Is 't niet in flagranten strijd met de werkelijkheid? De mensch zou zijn eigen wil bepalen, souverein, onder alle omstandigheden, onverschillig van welke verleidingen, hartstochten of bedreigingen hij het slachtoffer is! In den strijd tusschen de invloeden van buiten en den drang van binnen, zou de zegepraal altijd en ondanks alles zijn aan den wil!

De aanhangers van den vrijen wil gaan zelfs zoover den wil te beschouwen als iets volkomen onafhankelijk, als een soort eerste oorzaak die de daden te voorschijn brengt. Het is volkomen waar, als ik iets doe, dan is 't omdat ik het wil doen; doch altijd als ik iets wil doen, dan is daarvoor, dan moet daarvoor zijn een motief. Het zou dwaasheid zijn te beweren dat als ik een daad volbreng, dit alleen geschiedt omdat ik het wil. Als iemand mij zegt: „Gij doet wat ge wilt doen, goed, maar waarom w i l t gij?" Dan kan ik toch niet antwoorden: „Ik wil het omdat ik het w i l ? Want dat zou de taal zijn van een dwaas, van iemand die niet weet wat hij zegt, of van een bedrieger die zijn ware bedoelingen verbergen wil achter zulke sotternij.

Als ik de wil tot handelen heb, en vooral als er sprake is van een ernstige handeling waarvan de

gevolgen vèrstrekkend kunnen zijn, dan heb ik nagedacht, overwogen, gerekend, vergeleken; dan heb ik op de schalen van die gevoelige balans: mijn wil, alle gewichten geplaatst, van de lichtste tot de zwaarste. De balans doet bij dat wegen niets anders dan registreeren; zij is slechts een passief instrument en als de linkerschaal haar meer rechts doet overslaan, dan gebeurt dit alleen doordat het gewicht op de eerste lichter is dan op de tweede.

Zoo is 't ook gesteld met mijn wil. Zal ik dit doen of wat anders? Ik onderzoek, weeg, beschouw het voor en tegen, de winst en het verlies, het voordeel en het nadeel. Daarna ga ik tot handelen over. Mijn wil bewerkt de elementen die eerst aanwezig, maar buiten mijzelf zijn. Die elementen echter geven geboorte en bepaling aan mijn wil. Mijn wil is dus een gevolgtrekking, een resultaat; hij is geen oorzaak, doch gevolg.

Die leerstelling van den wil gekonditioneerd door de invloeden van het temperament, opvoeding, millieu, omstandigheden, is die van wat men noemt het determinisme.

Zij ontkent de vrijheid van den wil; zij verwerpt den vrijen wil, zonder voorbehoud of beroep. En dientengevolge loochent zij de persoonlijke verantwoordelijkheid en schakelt elke straf zoowel als elke belooning uit.

En dit in toepassing gebracht op de kwestie waar 't hier om gaat: De theorie omtrent God-Rechter die de onverantwoordelijkheid van den mensch in 't volle licht plaatst, plaatst tevens in 't volle licht de gebrekkigheid van den Hoogsten Magistraat.

De onverantwoordelijke kan niet worden geoordeeld. Ontdaan van alle moreele beteekenis, kan over zijn daden geen vonnis worden geveld. De daad van een onverantwoordelijke mag dan goed of schadelijk zijn; moreel genomen is zij noch recht-

vaardig noch onrechtvaardig, noch deugdzaam, noch schuldig, noch edel, noch laag, ñoch verdienstelijk, noch strafbaar.

De geloovigen maken dus van hun God een machtswellusteling, als zij hem als Rechter willen beschouwen. Als men hem den plicht oplegt te straffen of te beloonen, schenkt men hem tevens een willekeurige rechtsbevoegdheid, een onrechtvaardige macht en als die God zijn macht uitoefent, dan kan hij dat niet anders doen dan in strijd met de waarachtige gerechtigheid.

God randt de eerste beginselen der Gerechtigheid aan.

Nemen wij een oogenblik aan dat de mensch, zich verheugend in een vrijen wil, werkelijk verantwoordelijk is voor zijn daden en wij zullen zien, dat zelfs in dat geval de fundamenteele beginselen, de elementaire regelen der gerechtigheid geweld worden aangedaan.

Als men aanneemt dat de uitoefening der gerechtigheid noodzakeijk insluit het uitspreken van een oordeel, het vellen van een vonnis, als men aanneemt dat de rechter de taak heeft dat oordeel uit te spreken en dat vonnis te vellen, dan zal, dan moet men tevens aannemen dat oordeel en vonnis zullen zijn naarmate de schuld groot of klein is. Men krijgt dan een graadmeter voor schuld en deugd en diezelfde graadmeter geldt ook voor straf en belooning.

Het schijnt en 't is ook werkelijk onrechtvaardig als een moord zonder voorbedachte rade hetzelfde wordt bestraft als een moord die wel voorbedacht, die op de gruwelijkste manier voorbereid is. En het zou ook onrechtvaardig zijn als voor een gewone,

alledaagsche goede daad dezelfde belooning zou worden toegestaan als voor een daad van buitengewone, heldhaftige toewijding.

Dit beginsel vooropgesteld, zal men die rechter beschouwen als de man die het beste de gerechtigheid uitoefent, welke het meest nauwgezet de straf in overeenstemming met de schuld, de belooning in overeenstemming met de verdienstelijkheid doet zijn. En de ideale rechter is hij die de overeenstemming volkomen maakt.

Ik mag stellig aannemen dat deze elementaire regelen der gerechtigheid door iedereen worden onderschreven.

Welnu, ik toonde aan dat God — indien hij bestaat — deze beginselen, deze elementaire regelen der gerechtigheid met voeten treedt.

Het christendom verklaart: „De hemel is de belooning voor de rechtvaardigen. Het is een heerlijk verblijf, waar de uitverkorenen alle geluk zullen smaken, zonder dat een enkel oogenblik dat geluk wordt verstoord of eindigt, zonder dat zelfs na milliarden en milliarden eeuwen die bron van gelukzaligheid uitgeput zal raken. Het hemelsche geluk is volmaakt en oneindig.

De hel is de straf voor de zondaars. Het is een oord van verschrikking en vervloeking, waar de verdoemden al de denkbare martelingen zullen doorstaan En die kwellingen zullen geen oogenblik eindigen nóch verminderen, de bron der smarten zal zelfs na milliarden en milliarden eeuwen niet uitgeput zijn. De martelingen der hel zullen volmaakt zijn en eeuwigdurend.

De doktrine is formeel. Moet het zoo niet zijn om den christen volkomen onderworpen te maken, zoodra men het stralende geluk des hemels dat de deugdzamen wacht en de martelingen der hel die de zondaars zullen straffen, hen voor oogen houdt?

Welnu, die Hemel en die Hel, zij zijn gelijkelijk

in tegenspraak met de fundamenteele regelen der gerechtigheid.

Waarom?

Omdat de rechtschapenheid, even als de mensch zelf, beperkt is, terwijl toch de belooning daarvoor: de hemel, onbegrensd is, al was het alleen maar door het eeuwigdurend karakter en de volmaaktheid, toepasselijk voor alle deugdzamen, zonder eenig onderscheid. En omdat de hel, die eeuwige en volmaakte marteling de straf is voor alle verdoemden, onverschillig of hun wandaden groot, dan wel gering zijn.

Hier is dus een schandelijke onevenredigheid tusschen den aard en den omvang van de verdienste en de belooning; een wanverhouding eveneens tusschen de grootheid der schuldigheid en de straf.

De Goddelijke Gerechtigheid, de Hoogste Rechter, staat dus vèr ten achter bij den aardschen magistraat, die toch minstens dikwijls zulke onevenredigheid p o o g t te vermijden.

Nog eens: de eerste beginselen der gerechtigheid worden door God-Rechter miskend.

De misleiding van het godsdienstige dogma staat vast.

Ik ben thans aan 't einde van het eerste gedeelte van dezen arbeid gekomen.

De Gods-idee, de basis van den christelijken godsdienst, is daarin streng door mij bestreden en verworpen.

Die bestrijding en totale verwerping kan op iederen godsdienst in toepassing worden gebracht. Want in onderdeelen mogen zij verschillen, de karaktertrekken en het wezen van a l l e godsdienstige systemen zijn zoo goed als hetzelfde.

Onbetwistbaar hebben zij allen als uitgangspunt

het geloof in een levende, persoonlijken God, en allen hebben God zelf als grondslag. Alleen de manier van toepassing verschilt, omdat elke godsdienst in de noodzakelijkheid verkeert zich aan te passen aan de zeden, gewoonten en omdat elke godsdienst paraat moet zijn om zich te plooien naar de eventueele wijzigingen in die zeden, gewoonten en gebruiken.

Als ik 't noodig heb geacht met bijzonderen nadruk de onmogelijkheid en ongerijmdheid van den God der christenen aan te toonen, dan vond zulks zijn oorzaak hierin: de christelijke godsdienst oefende den meesten invloed uit op onze geschiedenis, door den grooten aanhang die hij heeft verkregen op het door ons bewoonde gedeelte van het wereldrond; de christelijke godsdienst speelt in ons bestaan nog altijd een groote rol, neemt onder de Europeesche beschaving en kultuur een zeer voorname plaats in.

Zij, die voorgeven de officieele vertegenwoordigers te zijn van den christelijken God en de stichters van zijn macht op aarde, beweren dat die God-Schepper-Voorzienigheid volmaakt is, d.w.z. oneindig machtig, goed en rechtvaardig.

Ik heb de absurditeit van die bewering aangetoond. Ik heb bewezen dat de schepping ex nihilo onmogelijk is, dat een God-Schepper derhalve nooit kan bestaan; ik heb bewezen dat die God, als Regelaar zoowel als Voorzienigheid, overbodig of onmachtig, slecht of wreed is; ik heb vastgesteld dat hij als Rechter een machtsmisbruiker en onwaardige is, vertredend de eerste beginselen van recht, de rechtvaardigheid in de waarachtige beteekenis van het woord.

Alles bijeen heb ik aangetoond, dat uit zuiver dogmatisch oogpunt de godsdienst misleidend is.

Maar het christendom is niet alleen een godsdienstige doktrine; het is ook een georganiseerde beweging, een instituut, een macht die zwaar drukt op

onze historie. Het is daarom van belang dien godsdienst ook te bestudeeren in verband met de ontwikkeling van het sociale leven, de kondities aan te wijzen waaronder hij, het zwaard in de eene en het kruis in de andere hand, zich altijd gemengd heeft in alle historische gebeurtenissen, de omstandigheden te definieeren die hem hebben gemaakt en nog maken tot die groote macht, die niet mag worden onderschat.

Die studie zal het volgende gedeelte van mijn arbeid vormen. Men zal zien dat het godsdienstig bedrog nóg verder strekt en nóg onheilvoller is.

II

Het historisch bedrog: DE KERK.

Van dwaling tot misleiding.

De dwaling is een noodzakelijk en onvermijdelijk gevolg van onze menschelijke zwakheid en onvolkomenheid. Ook met de meest mogelijke goede trouw bezield kan de beste mensch dwalen; de grootste oprechtheid behoedt ons niet voor gebeurtenissen van dien aard.

Zeker is dit: hoe meer men met dit feit rekening houdt bij het zoeken naar de Waarheid, hoe voorzichtiger en langzamer men den weg betreedt en dus vermindert de mogelijkheid te zullen dwalen. Maar gehéél vermijden kan men de kans tot dwalen nooit, al gaat men ook nog zoo omzichtig tewerk.

Maar vroeg of laat komt de dwaling te voorschijn, komt het oogenblik waarop zij zich onmiskenbaar manifesteert. En dan is de tijd daar, dat de oprechtheid zich van de kwade trouw onderscheidt: de eerlijke en oprechte mensch ziet zijn dwaling, acht zich verplicht het openlijk te erkennen en anderen er voor te waarschuwen zich er niet door te laten misleiden.

Maar de mensch die met kwade trouw is bezield, volhardt in de dwaling, instede haar te erkennen, haar vereenigd met anderen te bestrijden, houdt hij er koppig aan vast, sluit een verbond met hen die haar ondersteunen en voortgaan haar tot Waarheid te proklameeren.

De goede trouw kan van de dwaling het slachtoffer zijn; zij maakt zich niet schuldig aan bedrog, als zij onbewust der waarheid tekort doet.

Maar de kwade trouw begint daar, waar de leugen aanvangt; zij klampt zich aan haar vast met een taaiheid en energie die groeien, naarmate het eigenbelang door de leugen wordt gediend en door de waarheid wordt geschaad.

Ten slotte, als de leugen zich systematiseert, als een eerste leugen een tweede tot noodzakelijk gevolg heeft en daaruit weer een derde voortvloeit, als er dan eindelijk een veelvuldigheid van leugens ontstaat, doordat men voortdurend verplicht is de eene leugen door de andere te rechtvaardigen, als dan die veelvuldigheid van leugens wordt saamgevat in een doktrine, een leerstelling, een instituut, dan krijgt men wat ik noem: d e m i s l e i d i n g.

Ik wil duidelijk onderscheid maken tusschen de op zichzelf staande leugen, de simpele leugen en dat complex van leugens, dat ik misleiding noem.

De misleiding is een samenvoeging van leugens die door denzelfden geest worden geïnspireerd en op eenzelfde doel zijn gericht; een ophooping van onwaarheden, die streng verbonden, als 't ware onafscheidelijk van elkander zijn.

De simpele leugen kan, door haar simpelheid, spoedig worden bestreden en uit den weg geruimd. Maar de misleiding is daarom zoo sterk en zoo moeilijk te bestrijden, omdat zij is gelijk de legendarische hydra. Het was niet voldoende dat monster een van zijn vele koppen af te slaan; men moest ze allen zonder onderscheid, verbrijzelen, met één enkelen slag. Zoo ook de misleiding: om haar te dooden is het niet voldoende één enkele van de leugens te bestrijden waaruit zij is samengesteld en die haar doen leven; zij moeten alle, zonder onderscheid, worden vernietigd.

Het kan ook voorkomen en het is aannemelijk,

dat de zwakke van geest, de ijdele mensch, die geen dwaling wil erkennen, zijn toevlucht neemt tot een leugen; het is ook aannemelijk als men door gebrek aan moed met een oude dwaling niet wil breken. En aannemelijk is het ook als iemand door bedreiging of vrees, door kleine baatzuchtigheid, gedwongen wordt de waarheid te miskennen.

Teruggebracht tot de kleinste proportiën blijft echter de leugen nog leelijk, want altijd doet zij de schoonheid en zuiverheid der waarheid geweld aan. Maar de simpele leugen zal toch nooit anders zijn dan een fout — een misdaad kan men haar niet noemen.

Erger is het met de misleiding. Zij is en kan niet anders zijn dan een afschuwelijke misdaad, omdat zij een bewuste volharding in de leugen vereischt; omdat zij een net van geduldig aaneengeweven leugens voortbrengt, die men vaak het kachet geeft van een wetenschappelijke doktrine, van een godsdienstig geloof, een filosofisch systeem, een politieke instelling; omdat de misleiding in hooge mate de verderfelijke kunst verstaat de leugen te versieren met alle verleidelijkheden en andere eigenschappen die de waarheid toebehooren.

Men ziet, er is een groote, zeer groote afstand tusschen de onschuldige dwaling en de opzettelijke leugen; groot, zeer groot is ook de afstand tusschen de onschuldige leugen en de misdadige misleiding.

Schuldige dwaling, schuldige leugen, is misdadige misleiding.... Iedereen weet hoe men gedwongen kan worden van het een in het andere te vervallen, van kwaad tot erger te gaan, hoe men van onschuldige onbeduidendheid eindelijk tot de misdadigste schuld kan afdalen.

De dwaling.

Het eerst-noodige is, dat men van zijn dwaling spijt heeft en, als zij een onvrijwillige fout is, haar betreurt. Ik zorg er voor een tweede maal niet in die fout te vervallen.

Het is eenvoudig doch juist: de dwaling is de eerste stap op den weg die voert naar de ontdekking der waarheid.

Iedereen kent het spreekwoord: alleen hij die nooit iets doet kan zich nooit vergissen. Dit oude gezegde is treffend juist. Want inderdaad, hij die nooit iets probeert, begint, waagt, onderneemt, kortom die nooit iets doet, zal zich ook nooit vergissen. Maar hij, die wel iets zoekt, volgt, beproeft, onderneemt, of waagt, stelt zich altijd bloot aan het gevaar te dwalen. Doe niets en ge zijt gevrijwaard voor elke dwaling; doe iets en direkt zult ge kunnen dwalen.

En is 't niet veel beter de kans van te dwalen te riskeeren dan uit vrees daarvoor altijd maar werkloos te zijn? Als er twee menschen zijn, waarvan er één de waarheid zoekt en dwaalt, terwijl de andere geen stap verzet, wie van hen beiden zal er dan ooit in slagen haar te vinden? Toch zeker niet de laatste, die geen enkele poging aanwendt haar te zoeken of te naderen.

Wat zou er van de menschheid zijn geworden, als onze voorzaten nooit iets hadden gedaan uit vrees zich te vergissen of te dwalen?

De dwaling is — noodlottigerwijze — het uitgangspunt van elke wetenschap. Er is geen wetenschap en geen tak van wetenschap die niet begon met een dwaling.

Nauwelijks besloot de mensch te zoeken, gedreven door nieuwsgierigheid of behoefte, naar het hoe en waarom der dingen, of hij was terzelfdertijd gedoemd zich te vergissen.

Het kon nu eenmaal niet anders. Gehuld in een

ondoordringbare duisternis, zonder een enkele fakkel die hem op zijn weg kon verlichten, kon de mensch niet anders dan struikelen of vallen, bij de eerste stappen die hij deed om te komen tot een duidelijke verklaring en oppheldering der dingen

Wat deed de mensch om te voldoen aan de onweerstaanbare behoefte, om tot de oorzaak der verschijnselen en waarnemingen te kunnen doordringen?

Wat hij deed? Het eenigste waar hij aan dacht en wat hij kon doen: hij maakte een veronderstelling. En het lag voor de hand dat die veronderstelling zeer gebrekkig en van allen goeden grond ontbloot was.

De hypothesen of veronderstellingen waartoe de mannen der wetenschap tegenwoordig hun toevlucht nemen zijn gewoonlijk niet onredelijk. De geleerden van den tegenwoordigen tijd hebben een langen weg achter zich, een weg vol merkpalen die de plaatsen aanwijzen waar de ruïnen van een dwaling of verkeerde veronderstelling staan. Zoo vindt men dan in elke wetenschap of tak van menschelijke kennis een serie min of meer belangrijke hypothesen, waarvan de onjuistheid is bewezen, die door studie en waarneming verworpen zijn, geschrapt, verwijderd zijn en waarop niemand zich tegenwoordig meer zal beroepen.

De wetenschap heeft altijd nog haar hypothesen om verklaring van een of ander feit te kunnen geven. Zij moet daartoe dikwijls haar toevlucht nemen. Zij loopt dus nog altijd gevaar zich te vergissen, te dwalen, maar aan den anderen kant leert zij weer van die dwalingen en zij maakt van die leeringen gebruik om haar onderzoekingsarbeid voort te zetten. En als zij dan telkens weer tot het stellen van hypothesen moet overgaan, dan zal zij daarbij steeds minder gevaar loopen lichtvaardig te handelen en haar dwalingen zullen dientengevolge steeds minder groot worden en steeds eerder worden ontdekt en goed gemaakt.

Nogmaals: alle wetenschappen begonnen met een dwaling; elke eerste stap die de mensch deed op den weg naar het zoeken der waarheid, was een struikeling over de dwaling.

Heilzame dwaling!

Want eenmaal ontdekt — en altijd weer is de dwaling vroeg of laat aan het licht gekomen — kon zij de anderen, die volgden op het pad, niet meer tot struikelblok zijn.

Weldoende dwaling!

Omdat zij het kenmerk draagt van de pogingen en moeiten van hen die vroeg of laat de waarheid zullen ontdekken.

Vruchbare dwaling!

Omdat zij de pogingen niet ontmoedigt, doch veel eer een stimulans tot verder onderzoek is; de onhoudbare hypothese verworpen, treedt de nieuwe, waarschijnlijk betere weer op.

Wij moeten niet verfoeien en niet betreuren de dwaling, die een onvermijdelijk gevolg is van alle pogingen om achter het hoe en waarom der dingen te komen. Want die dwaling leidt tot beter inzicht en brengt ons eerder op den juisten weg naar de waarheid — als we onze dwaling maar zien en willen erkennen.

Van alle waarheden is zij stellig de soliedste, die de meeste moeite heeft gekost haar te ontdekken, die de meeste opofferingen, martelingen en beproevingen heeft gevergd eer zij algemeen erkend en gehuldigd werd; die door onophoudelijke herziening eindelijk als vaststaand en onomwerpbaar werd beschouwd.

Met een variant op het bekende woord zou ik kunnen zeggen: de dwaling leidt tot alles, zelfs en vooral tot de waarheid — mits men er mee gebroken heeft.

Breken met de dwaling daar komt het op aan.

Wij hebben ons vergist? Wij zijn zoo naief ge-

weest ons door den schijn te laten bedriegen? Welnu, niet, nooit geaarzeld zulks te erkennen, nooit beschroomd zijn om de dwaling te ontmaskeren die ons op verkeerde wegen bracht, schijn voor wezen deed aanvaarden.

En wat beteekent eigenlijk deze daad van simpele loyaliteit? Direct uitgevoerd valt zij ons niet erg moeilijk. Zijn wij zoo ongelukkig te talmen, dan, integendeel wordt het vaak smartelijker naar mate dat talmen lang duurt en het is zelfs te vreezen dat een lange tijd van weifeling ons den wil en den moed ontneemt om tot een ruiterlijke erkenning over te gaan.

Want in tegenstelling met wat alle kleingeestigen denken, er is altijd een zekere moed noodig om een begane vergissing te erkennen, openlijk te verklaren dat men heeft gedwaald. De kleingeestigen — ik bedoel daarmee de menschen met een beperkten gezichtskring, met zonderlinge ideeën of de karakterloozen — beschouwen het erkennen van een vergissing als een daad van zwakte of lafheid; zij gelooven dat men zich vernedert, dat men aan eigen waardigheid te kort doet, als men terug komt van een dwaling.

Ik heb vaak opgemerkt, hoe vooral kinderen en ouden van dagen een tegenzin hebben in het erkennen van een dwaling. En in het algemeen ziet men ook dat vrouwen veel koppiger vasthouden aan dwalingen en leugens dan zulks met de mannen het geval is. Zij vinden er vaak een eer in niet te erkennen dat zij zich hebben vergist en met een zekere wellust kunnen zij zich aan leugens vastklampen.

Kinderen, grijsaards en vrouwen zijn zwak; daarom is het niet vreemd als zij moeilijk hun dwalingen toegeven omdat dit toegeven een zekere karaktersterkte vereischt.

Komt het door die zwakheid als gevolg van leeftijd of sexe? Is dat de oorzaak dat zij zoo vasthouden aan hun dwalingen en leugens? Zeker is het dat

kinderen, grijsaards en vrouwen gemakkelijk een prooi worden voor de Misleiding en heel spoedig haar krachtigste steunsels worden.

De misleiding.

Ik heb gezegd, dat de misleiding het gevolg is van een opeenhooping en samenbinding van leugens. Die laaghartige verbinding en samenvoeging van een reeks onwaarheden, vormt een geheel, zóó misleidend, dat het beste oordeel er zich door kan laten bedriegen.

Dit verkrijgt men door de aaneenschakeling van schijnwaarheden en argumenten, die oppervlakkig beschouwd onweerlegbaar zijn: de verkeerde voorstellingen worden versterkt door het kunstig en methodisch verbinden van de argumentatie en haar onderdeelen; het verkeerde uitgangspunt wegdoezelend, verkrijgt men gemakkelijk dat de verdere redeneering als eene onaanvechtbare waarheid wordt beschouwd.

De beste dialektiek zal op 't eerste gezicht niets merken van de werkelijke natuur der redeneering; zij lijkt een harnas zonder gebreken, waarop alle pijlen der kritiek afstuiten.

En toch heeft dat harnas een zeer groot gebrek. De redeneering, schijnbaar zoo onweerlegbaar, is tenslotte niet anders dan een drogredeneering. Het komt er op aan dat men de gebreken en sofismen of drogredeneeringen ontdekt. Dat is niet gemakkelijk, want zeer vernuftig heeft men ze verborgen.

Het sofisme kan soms in het hart der argumentatie zijn doorgedrongen en heeft zich daar dikwijls gevestigd als beginsel of uitgangspunt.

Opzichzelf heeft de drogredeneering soms niets te beteekenen, valt niet op; zij wordt ook vaak ge-

makkelijk verborgen onder een berg van andere argumenten, redeneeringen die werkelijk logisch zijn; en die beschutting maakt 't den aanvaller moeilijk om tot haar door te dringen. Zij is dikwijls te vergelijken bij een arm familielid dat uit medelijden in den schoot van een weelderige familie is opgenomen: nederig en klein op den achtergrond, een zeer onbeduidende plaats innemend.

Inmiddels, deze kleine en oogenschijnlijk nietsbeteekenende nietigheid kan de kracht uitmaken van een heele redeneering, kan die redeneering bijeenhouden, zonder dien schijn te hebben, al het evenwicht en alle soliditeit ervan te verzekeren.

Stoot tegen die kleinigheid, verplaats, verwijder, wijzig haar en heel de argumentatie stort ineen, als een kaartenhuisje, dat door het minste zuchtje wordt omgeblazen.

Zeer dikwijls is de drogreden niet slechts doorgedrongen tot het hart der argumentatie, zij is daarvan de basis, den grondslag, het uitgangspunt — zij staat en valt er mee. Maar eendeels is de drogreden zoo lang de fundeering geweest waarop het gebouw gegrondvest is, anderdeels heeft men op dien grondslag een dusdanig zwaar een majestueus bouwwerk opgetrokken, dat 't voor den waarnemer zeer moeilijk valt zich omtrent het gehalte van den grondslag te vergewissen.

Hij beschouwt den bovenbouw ontroerd, bewondert hem en buigt eerbiedig het hoofd. Alle andere gedachten zijn hem vreemd, zoo is hij bevangen door den geweldigen indruk die het op hem teweegbracht en waaraan hij uiting geeft door de simpele woorden:

't Is kolossaal! 't Is heerlijk! 't Is goddelijk!

En nochtans, er is maar weinig toe noodig om dien geestdriftige bewonderaar tot andere gedachte te brengen en hem te doen zien dat het bouwwerk niet solide is. Hij behoeft slechts den drempel te

overschrijden, door te dringen tot in het inwendige van het gebouw, den grond bloot te leggen om te bespeuren dat dat schijnbaar zoo machtige en solide bouwwerk niet op graniet, doch slechts op zand gekonstrueerd is.

De misleiding en het Katholicisme.

Beschouwen wij nu eens alles wat wij zeiden van dat groote monument der misleiding in verband met het katholicisme: een der voornaamste timmerlieden van dat bouwsel hetwelk de historie heeft gekend. Men zal dan zien, hoe onze lijvige dissertatie over de dwaling, de leugen en de misleiding nauwkeurig van toepassing is op bedoeld godsdienstig stelsel.

Het katholicisme fundeert op een voorname leugen, een fundamenteele, essentieele leugen: fundamenteel, wijl de katholieke misleiding er op gebouwd is; essentieel, omdat zij er geheel door overeind gehouden wordt. Die leugen is de bewering, dat er een God bestaat en dit bestaan noodzakelijk, onvermijdelijk en onbetwistbaar wordt verklaard.

Deze leugen hebben alle godsdiensten met elkaar gemeen. Allen willen van hun volgelingen absoluut geloof, blind geloof aan het bestaan van een Opperwezen. Niettemin zijn er honderden godsdiensten. Allen hebben één en hetzelfde uitgangspunt: God bestaat; allen verwijderen zich van elkander zoodra God uit de wolken te voorschijn wordt gehaald en zij hem maken tot een voorwerp van eerbiediging en aanbidding; ten slotte, zij komen allen direct lijnrecht tegenover elkander te staan, gaan elkander bevechten op leven en dood, zoodra, teneinde de getrouwen te kunnen groepeeren, de volgzame kudden te organiseeren onder de hoede van den priester, elken godsdienst zich genoodzaakt ziet een bepaalde

leersteliIng te vestigen, essentieele regelen van die doktrine te formuleeren tot een c r e d o, de menigte dier eenvoudige geloovigen te disciplineeren onder het gezag van den Klerus, tot één hierarchie te maken die veelvuldige kategorieën, die de geloovigen vormen en aldus de geestelijke belangen hier in de stoffelijke wereld te behartigen.

De verscheidenheden, de afscheidingen en de twisten worden zeer in 't bijzonder bevestigd, vermeerderd en ernstiger gemaakt, naar gelang de invloed en de rijkdom waarover elke sekte beschikt verschillend zijn of worden en derhalve den wedijver oproepen.

Ik geloof niet te dwalen als ik zeg, dat van alle godsdiensten die gedurende twintig eeuwen elkaar de heerschappij over de zielen hebben betwist en, als gevolg daarvan, elkander ook betwisten de voordeelen zooals Macht en Rijkdom, de katholieke godsdienst zich het vurigste en geweldigste in dien strijd heeft geworpen en geen enkele dit deed met meer sluwheid en list.

Hoe bekwaam heeft het katholicisme den geloovige met vuur en geestdrift voor het dogma weten te winnen en te bezielen!

Hoe slim, strategisch en diplomatisch waren al zijn bewegingen!

Erkend moet worden dat de historische voorwaarden waaronder die kerk geboren werd en opgroeide, haar verplicht hebben zóó te handelen, geweld aan arglist te paren.

Zij moest, ik geef het toe, óf den strijd prijsgeven, óf zich er op leven en dood in werpen met alle dienstbare wapens: behendigheid, fanatisme en onverdraagzaamheid.

Men moet eerlijkheidshalve met deze historische feiten rekening houden; onrecht zou 't zijn zulks niet te doen. Maar als die feiten een verklaring geven voor de door mij aangeduide misleiding, zij recht-

vaardigen of verschoonen deze misleiding niet.

Wat is die misleiding? Waarin bestaat zij?

Ziethier:

Toen het Christendom zijn intrede deed in de historie, kwam het niet als de eerste de beste, die alle andere eerediensten vooraf ging, den menschen leeren dat er een God bestaat. Het geloof aan het bestaan van een God had reeds bijna algemeen de geesten bevangen, en zij die dit geloof bewust bestreden waren zeer schaarsch.

Het Christendom was een nieuwe godsdienst die aan de oude, welke vóór hem de menschenmenigten aan den voet van het altaar deden knielen, een nieuwe gedaante gaf.

Het Christendom moest, zeer zeker, in naam van God spreken; het moest zich noodzakelijk aandienen als van goddelijken oorsprong; het moest onvermijdelijk het Godsbestaan bevestigen.

En evenzeer noodzakelijk was het, dat het Christendom zou aanduiden, waarin het verschilde van alle andere godsdiensten, die tot op dat oogenblik door de menschen waren beleden. Want men moest alle oude eerediensten vernietigen, alle andere Goden onwaardig verklaren en hun tempels doen instorten; het moest het gezag van alle andere godsdiensten ruïneeren en op de vlucht drijven alle gelooverijen, aantoonend dat het bestaan van meerdere goden onmogelijk is, dat er maar één God kan zijn en dat die eenige God de God der christenen is.

Het Christendom, dat zijn „Eenige God" moest stellen tegenover het paganisme van dat tijdperk, het polytheïsme moest bekampen met zijn monotheïsme, was vanaf den beginne gedoemd, op straffe van ondergang, al zijn vijanden den oorlog te verklaren en, na hen allen te hebben overwonnen, ook de plaats van allen in te nemen.

Men ziet, een zware taak, een kolossalen arbeid. Want om die reuzenonderneming tot een goed einde

te kunnen brengen, was het noodzakelijk dat het Christendom op elk terrein de plaats innam van de andere godsdiensten die het van plan was te vernietigen en dat het alleen der menschheid moest brengen het totaal van alle zekerheid, alle troost, alle hoop en beloften, waarmee de voorafgaande godsdiensten het menschelijk geslacht onder het juk gehouden hadden.

Wat al bijgeloof hadden de oude afgodsdiensten verbreid en onderhouden! Met welke afschuwelijke schrikbeelden hadden zij het nog zwakke bewustzijn der menschen vervuld! Met hoevele grove lichtgeloovigheden de hersenen volgepropt! En vooral: door hoeveel beloften hadden zij de hopende harten doen beven en hoe betooverend waren de perspectieven in het hiernamaals die voor de verbeelding werden geopend!

Welnu! Den oorlog verklarend aan alle goden, verkondigend dat alleen de God der christenen levend en werkelijk is, laadde het Christendom de verplichting op zich de leugenachtigheid van alle andere eerediensten uit te roepen en hun plaats te vervangen in de verbeelding, het hart en het bewustzijn der menschen.

De verbeeldingen van dien tijd waren verdwaasd door het uitzicht dat gegeven was op de gelukzaligheid na den dood; de harten waren vol hoop en beloften van de zekere waarborgen, geesten gemarteld door de behoeften aan geloof en dwaasheid ware het geweest te denken dat men die verbeeldingen, die harten en geesten van al dien inhoud zou kunnen ontdoen, zonder daar oogenblikkelijk ander geloof, andere hoop en beloften voor in de plaats te stellen.

Deze kwestie is inderdaad van veel belang.

De geschiedkundigen en filosofen die over den oorsprong van het Christendom verhandelingen schreven, hebben deze zaak wel wat te weinig onder het oog gezien. Het gevolg daarvan was, dat men

niet te volle begreep de vernielingen die deze beweging teweeg heeft gebracht, wijl men niet nauwkeurig waarnam haar diepte en uitgebreidheid.

Als de God der christenen een simpele Godheid was geweest, toegevoegd aan de andere, en het reeds groote getal goden dus met één vermeerderend, dan zeer zeker had het christendom even gemakkelijk als alle godsdiensten die het voorafgingen een plaats in de volgorde ingenomen; de God der christenen was een God méér geweest, een God die het getal goden vergrootte, een God die — evenals zijn collega's — speciale eigenschappen en een bijzondere macht kon uitoefenen, maar daarmee uit.

Hij had kalm zijn plaats ingenomen in den grooten stoet. En zooals tot aan dat tijdperk elke verschijning van een nieuwen god en nieuwen eeredienst in de historie werd gerangschikt zonder eenige bijzondere ophef of beweging, zoo had ook de God der christenen zijn entree gemaakt zonder dat er beroering door teweeg zou zijn gebracht.

Het is echter direct opvallend hoe het christendom de wereld in beroering bracht; hoe het gedeeltelijk en soms lofwaardig de bestaansvoorwaarden der volken heeft veranderd. Het bracht niet alleen een godsdienstige, doch ook een sociale omwenteling teweeg.

Waarom?

Omdat het, wel verre van het paganisme te versterken door het een nieuwen afgod te geven, resoluut tegen heel het heidendom den oorlog aanbond, een oorlog, die niet zou eindigen, voordat óf dat heidendom zou zijn overwonnen, óf de nieuwe eeredienst in zijn geboorte zou zijn gesmoord.

Onbarmhartig pakte het alle sekten en goden aan die tot op dat oogenblik de lichtgeloovigheid en domheid van het volk exploiteerden.

„De goden die gij aanbidt zijn slechts produkten van uw verbeelding," zoo sprak men tot de volken

van dien tijd. De eerediensten die gij ter eere van niet bestaande goden vervult, zijn een voortdurende ontheiliging van den waren, levenden God die alleen maar op uwe vereering recht heeft.

Die God is de Eeuwige, de Almachtige, de Oneindige die hemel en aarde heeft geschapen; die God is de hoogste wetgever die volgorde van dag en nacht aangeeft, de jaargetijden regelt, den loop der sterren bepaalt en heel die harmonie die zoo terecht uwe bewondering en eerbied afdwingt.

Die God is de onfeilbare Rechter, waarvoor alle stervelingen, verantwoordelijk als zij zijn voor hun daden, zullen verschijnen en zullen worden geoordeeld en naar hun verdiensten bestraft of beloond.

Die God is Hij, die, — vol barmhartigheid, zijn eenigst geboren zoon onder de menschen zond om hen van de zonde te verlossen en hen het Eeuwige Heil te brengen.

Die God bezit niet 'n enkele eigenschap; neen, Hij bezit ze allen. Hij beschikt niet over enkele machten; alle macht is aan Hem, want Hij weet alles, Hij ziet alles, Hij hoort alles en vermag alles.

Jaagt uit uw harten de valsche goden die men u heeft leeren aanbidden; verbrijzelt de altaren die ge aan hen hebt gewijd; verbrandt de tempels die ge ter hunner eere hebt gebouwd.

Houdt op te gelooven aan de denkbeeldige goden. De tijden van grof fetischisme en buitensporig fanatisme zijn voorbij. Nu is de door de profeten aangekondigde Messias eindelijk gekomen; de Verlosser, zoo vurig gewenscht en met zooveel ongeduld ver wacht is eindelijk uit den hemel neergedaald.

Gods woord is vleesch geworden, teneinde den mensch de openbaring der eeuwige waarheid te brengen waaraan hij moet gelooven en de deugd te verkondigen die hij voor zijn redding en veiligheid heeft te vervullen.

Plaats! Plaats voor den God van de Waarheid, de Macht, het Recht en de Goedheid! Want bij Hem alleen vindt ge alle verlossing!"

Aldus de eerste predikers van het christelijk evangelie. Aldus toonden zij zich de onverzoenlijke vijanden van alle andere godsdiensten, verklaarden zij zich de eenigste vertegenwoordigers van den Eenigen, Waren, Almachtigen God.

De even onverdraagzame als verwaande houding en deze soort verklaringen, bracht het christendom in de noodzakelijkheid zijn vermetele bevestigingen te doen steunen op een solide, met kunst en vaardigheid opgetrokken stellage; de gretige nieuwsgierigheid der geesten een leerstelling die bevrediging schonk en in de harten verjagend de angst, die moest plaats maken voor een bedriegelijke hoop.

Voor de verwezenlijking van het programma waarvan het de boodschapper en verkondiger was, moest het christendom alle vragen kunnen beantwoorden, alle tegenwerpingen kunnen weerleggen, alle aarzelingen overwinnen, alle problemen oplossen.

En onvermijdelijk was 't ook, voor het weerstandsvermogen, het overwinnen van de vijandschap waaraan men zich met zekerheid blootstelde en om te triumfeeren over het wantrouwen en den haat die men had opgeroepen, dat er een organisatie voor propaganda en strijd werd gesticht zóó solide en gedisciplineerd, dat men van de volkomen volgzaamheid der aanhangers verzekerd kon zijn.

De kerk en haar getrouwen en priesters werd meer en meer die strijd- en propaganda-organisatie welke wij thans kennen als machtig en sterk, uitstekend geoutilleerd en geharnast tegen alle mogelijke aanvallen.

Dat werk eischte meer volharding dan de beginners konden vermoeden. Het zou de inspanning van vele geslachten eischen: eeuw in eeuw uit moest

men zich verrijken aan kennis en ervaring en zich sterken in weerwil van teleurstelling en tegenkanting van allerlei aard.

Deze ontwikkelingsgang, dat kampen met moeilijkheden vooral in den beginne, dat langzaam maar stadig vorderen, is eigen aan elk instituut dat in den loop der eeuwen op duurzame grondslagen kwam te staan.

De misleiding preciseert en organiseert zich.

Ik meen thans voldoende en duidelijk te hebben aangetoond door welke omstandigheden, door welke redenen en met welke doeleinden het christendom op den duur een van die formidabele misleidingen moest worden waar de menschelijke geest mee is bevangen.

Thans dien ik aan te toonen hoe de christelijke godsdienst van dwaling tot leugen en van leugen noodlottigerwijze tot misleiding moest worden.

Het beginsel dat dient tot grondslag van het christendom is: als noodzakelijk en onbetwistbaar beschouwen het bestaan van een eeuwig Wezen, Schepper van alle dingen, hoogste Regelaar, onfeilbare Rechter, die alle volkomenheid bezit en beschikt over alle bevoegdheden en machten.

Deze dwaling, tot beginsel van een onaanvechtbare waarheid gemaakt , is de grondslag waar heel het christendom op rust.

Maar de proklamatie van dat beginsel houdt op zichzelf nog geen godsdienst in.

Een godsdienst is de samenvoeging van geloofsstukken en praktijken die het schepsel aan den Schepper verbinden en een band vormt om allen die 'tzelfde gelooven en dezelfde eerediensten uitoefenen.

Elke godsdienst bevat een dogmatisch gedeelte: een resumé van wat men moet gelooven, voorts een praktisch gedeelte de moraal: een resumé van wat men moet doen.

Het is niet voldoende als een godsdienst leerstelling en moraal geheel omvat; het is ook noodig dat hetgeen men moet gelooven en doen bekend is aan allen. De katholieke godsdienst is ten dieneinde gekonstitueerd tot een soort universeele associatie die den naam draagt van kerk. Die kerk, omvattende heel de katholieke wereld, heeft als hoogste chef den paus, bijgestaan door zijn kardinalen, bisschoppen, priesters enz.

Deze klerus, omkleed met heiligheid en gewapend met de machten van hemel en aarde, vertegenwoordigt den Almachtige, spreekt uit naam van Hem die de eeuwige en absolute waarheid is en zegt wat men moet gelooven, spreekt uit naam van Hem die de hoogste Wijsheid en Goedheid is en zegt wat men moet doen.

Zij alleen zullen worden gered, volgens de kerk, zij alleen zullen de eeuwige gelukzaligheid smaken, die blindelings zich buigen voor de door God door middel van de kerk geopenbaarde waarheden. Zij alleen zullen de eeuwige vreugde des hemels genieten, die zich willig onderwerpen en hun daden in overeenstemming brengen met de geboden van God en zijn kerk.

Tusschen God, het mysterieuze, in souvereine majesteit gehulde wezen, bron van alle Macht, van alle waarheid, en alle rechtvaardigheid, tusschen dien God en de onnoemelijk vele katholieken die over heel de aarde zijn verspreid, staat die groote macht: de hiërarchie der kerk, die organisatie, dat strenge verbond dat allen omvat: vanaf den eenvoudigen parochiaan tot den stedehouder van Jezus Christus.

Tusschen dien God der katholieken, dien God die 't Heelal bestuurt in al zijn oneindigheid en de ontel-

bare massa geloovigen moest een „trait d'union" zijn, en zij bestaat: 't is de klerus.

Lezer, sluit een oogenblik uw oogen; verberg 't voorhoofd in uw handen en koncentreer een oogenblik uw gedachte op die machtige wereldorganisatie: de katholieke godsdienst.

Ziet die honderde millioenen geloovigen, behoorend tot alle klassen der maatschappij; ziet die tienduizende kerken aan den katholieken eeredienst gewijd; hoort die tienduizenden predikers die vanaf den kansel, in alle talen, voor groote scharen de kerkleer verkondigen en onderrichten. Dring door in duizenden en duizenden gestichten en kloosters en al die andere katholieke instellingen, waar duizenden en duizenden altijd biddend en boetedoenend zich krommen onder 't berouw hunner zonden. Aanschouw die vele werken van liefdadigheid, opvoeding en onderwijs; hoor die zangen en gebeden welke opstijgen tot de troon van den Eeuwige; bereken die ontzaglijke hulpbronnen die ontstaan door de geldelijke offers bij de mis, gebeden en sacramenten gebracht; schat eens, als ge kunt, den invloed, de aanbevelingen, de voorrechten, de posten en baantjes zoowel als de kwade trouw, den laster, de vervolgingen waarvan het katholicisme zich bedient om zijn macht in stand te houden.

Hebt ge goed gezien, alles waargenomen, gehoord, berekend?

Welnu! Weet toch lezer en vrees niet u te vergissen — ik geef u de bewijzen overvloedig en beslist — hoe de katholieke godsdienst, die honderde millioenen volgelingen, die duizenden gebedenplaatsen, die kansels, die predikers, die kloosters, die hospitalen, weeshuizen, scholen, al die instellingen geplaatst onder het gezag van de katholieke kerk, het algemeen geklaag dat voortdurend van de aarde naar den hemel opstijgt — weet lezer hoe dat alles berust op een kolossale misleiding, een misleiding

echter uitnemend georganiseerd en gekonditioneerd, met wonderlijk vernuft vertakt en verbreid overal waar menschen ademen.

Die misleiding heeft tot grondslag een beginleugen: God en heel die nasleep van leugens die onvermijdelijk aan de eerste leugen hangt.

Ik beweer niet dat dit vanaf den beginne altijd zoo is geweest. Allereerst: een misleiding van zulk een omvang komt niet spontaan te voorschijn; zij kan slechts het werk van langen tijd zijn; zij vereischt de opeenvolgende tusschenkomst van vele vernuftige, talentvolle en geoefende leugenaars.

Bovendien, de onwetendheid en obscuriteit van enkele plebeërs die, met Jezus Christus (als hij heeft bestaan) het christendom hebben gesticht, de vervolgingen waaraan de primitieve kerk blootgesteld was, de fanatieke geestdrift der eerste christenen die hen zoo gemakkelijk het martelaarschap deed dragen, de naïviteit der christelijke legende die, oorspronkelijk in niets bijna onderscheidde van de oude religieuze legenden, de veelvuldigheid der evangeliën die door de opvolgers der eerste apostelen tot een viertal werden teruggebracht, teneinde de vele tegenstrijdigheden waar de evangeliën van wemelen tot een minimum terug te brengen; — al die omstandigheden, hebben er tenslotte toe bijgedragen dat consert van leugens te maken tot die enorme groote misleiding. Zij veroorloven de konklusie dat in den aanvang van 't christendom niet dat consert bestond waaruit later die misleiding zou ontstaan.

Het is wel waarschijnlijk dat het katholicisme de ontwikkelings-fazen heeft doorgemaakt die ik daar straks heb aangeduid: onschuldige dwaling, schuldige leugen, misdadige misleiding.

Een vluchtige schets van het wezen des christendoms in de eerste eeuwen van zijn bestaan, zal een en ander duidelijk maken en bevestigen.

Het primitieve christendom.

Het christendom, zoo zei ik, is waarschijnlijk aangevangen met een simpele dwaling, een dwaling die men bij alle godsdiensten terugvindt: het geloof aan God.

Voor zoover men zich een voorstlling kan maken van de verhoudingen in den tijd toen het christendom zijn intrede deed, valt het gemakkelijk waar te nemen hoe die dwaling werd geboren, hoe zij zich ontwikkelde en hoe zij later, veel later door de menschen die er belang bij hadden haar in stand te houden, te versterken, er voordeel van te halen, is gevormd tot die verbazende misleiding die nu reeds twintig eeuwen zoo'n voorname rol speelt in de historie der menschheid.

Om ze nog even in de herinnering der lezers terug te roepen, ziehier enkele van die verhoudingen uit dien tijd:

Gedoemd tot slavernij en ellende had de volksmassa in die dagen een intense behoefte aan een Verlosser. Die instinctieve en onuitroeibare hoop op een Heiland werd aangewakkerd en versterkt door de woorden der profeten die altijd maar weer van hem gewaagden. En het woord dier profeten was door God zelf geïnspireerd! Die angstige verwachting werd ook aangewakkerd door de groote verbeeldingskracht en de groote onwetendheid der bevolking van Juda, het land waar de wieg van het christendom stond.

Aldus ontvangen door de fanatieke geesten, wapende het christendom zich met alle mogelijke middelen die de verbeelding van het volk konden bevredigen en waardoor het gemakkelijker den nieuwen eeredienst algemeen ingang kon doen vinden.

Langen tijd bleef echter die nieuwe godsdienst het doelwit van spot, verwensching en vervolging:

de bestaande godsdiensten zagen in de geboorte van een nieuwen eeredienst altijd dat gevaar van mededinging, en 't was daardoor dat men zich er wel voor wachtte dat het gevaar groote afmetingen aannam en alle middelen aanwendde om 't reeds bij de geboorte te verstikken. De nieuwe God werd allervreeselijkst afgeschilderd en het gelooven aan hem als een groot gevaar voorgesteld.

Het is een wet der historie dat nieuwe ideëen: religieuze politieke, wijsgeerige ekonomische of zedelijke, die direkt of indirekt de bestaande instellingen dreigden te ondermijnen, het voorwerp van strenge vervolging en bestraffing van de zijde der heerschende machten werden en de verkondigers en propagandisten dier nieuwe leerstellingen of gedachten, altijd tot slachtoffers van afschuwelijken haat en wreedheid werden gemaakt.

De eerste christenen ontkwamen niet aan die wet der historie; als de gevaarlijkste misdadigers werden zij achtervolgd; als wilde beesten werden zij opgejaagd, en in grotten, holen en spelonken moesten zij een min of meer veilige schuilplaats zoeken. En eenmaal gevangen, wachtten hen de onbarmhartigste martelingen en een vreeselijke dood.

De regeerders, die deze verschrikkelijke vervolgingen bevolen of in toepassing brachten, zij dachten dat zulke afschuwelijke maatregelen de nieuwe ideëen onderdrukken, de verkondigers het zwijgen opleggen de relaties met de menschen breken, het proselitisme vernietigen konden; dat dáárdoor binnen zekeren tijd alle vordering kon worden gestuit.

Zelden gebeurden het dat dit doel werd bereikt en het meestal verkregen resultaat was in lijnrechte tegenspraak met de verwachtingen die men koesterde.

Voor het christendom waren de gevolgen deze:

De vervolgingen brachten geen schrik en angst,

doch integendeel versterkten zij het geloof en den moed der eerste christenen; zij werden niet verdeeld, verspreid, doch veeler hechter vereenigd en zij bezielden elkander met zóóveel moed en geestdrift voor de zaak die zij meenden trouw tot in den dood verschuldigd te zijn, dat zij in staat waren eerder het allergrootste offer er voor te brengen, dan haar af te zweren.

Door den drang der omstandigheden groepeerden zij zich in gemeenten waarin men lief en leed, alles met elkander deelde en men koos den priester of herder die tot taak had de kudde te leiden. Die priesters kozen op hun beurt weer priesters die bestemd waren om meerdere kleine christengemeenten te besturen. Die laatsten, welke reeds een beduidende macht bezaten, waren de eerste bisschoppen; meer en meer onderscheidden en verwijderden zij zich van de eenvoudige geloovigen en onmerkbaar vormden zij een afzonderlijke kaste en zij wisten zich dat aureool van heiligheid te geven, waardoor zij in de oogen der geloovigen als met goddelijke macht en zending bekleed werden.

Onder den invloed van die priesters en het bestuur van die hoogepriesters wijzigden van geslacht op geslacht de kinderlijke tradities, gaanden, tot dusver, van mond tot mond en om zoo te zeggen zonder „Schriften". De doktrine rijpte; het karakter van de christelijke drijfkracht veranderde en gelijktijdig werd de propaganda en prediking in gewenschten zin vervormd, de te vestigen organisatie uitgebouwd.

Dat was een veel ijver eischend, langzaam werk, dat in de eerste eeuwen van het christendom niet tot een einde kon worden gebracht en door pausen, kerkvaders, prelaten en hun koncilies moest worden voorgezet.

Inmiddels, als die transformatiën waarvan ik sprak vele eeuwen eischten, het moet worden erkend

dat zij diepgaand waren (men kan zeggen radikaal) zoodat zij de oorspronkelijke primitieve kerk onherkenbaar maakten wat haar karakter, aspiraties, konstitutie en doel betreft.

In den loop van de uiteenzettingen en ontvouwingen die volgen zal ik meermalen moeten wijzen op die wijzigingen die het wezen van het christendom in de eeuwen van zijn bestaan onderging.

Voor 't oogenblik bepaal ik mij slechts tot dit weinige, wat echter voldoende is om mijn beweringen te rechtvaardigen en een tipje op te lichten van den sluier die de Misleiding aan het oog onttrekt.

Bescheiden, zelfs allernederigst was de oorsprong van het christendom: een stal, een ezel, een os en een wieg van stroo dienden als décor en eerste akteurs bij de geboorte van den Verlosser.

Enkele eeuwen later werd dit zeldzaam nederige begin vervangen door de wonderlijke legende van de koningen, die door de speciaal voor dat doel aan den hemel schitterende ster werden geleid naar de wieg van den „Koning der Koningen", om aan de voeten van den Hoogsten Monarch hun nederige hulde, onderdanigheid en geschenken te leggen.

In den aanvang had het Christendom het karakter van een protest ten bate van het volk, dat schandelijk uitgeplunderd werd door de rijken en gebukt ging onder de toomlooze tyrannie der machthebbers. Weinige eeuwen later sloten de christenen een verbond met de rijken en machtigen en werden deze hun steunsels, beschermers en medeplichtigen; zij verdedigden hun weelde en overdaad en zij heiligden de macht waar zij zelf een deel van kregen.

In den beginne was het liefde en broederlijkheid wat hen bewoog. „Bemint elkander wederkeerig!" Dit voorschrift der universeele moraal, samenvatting der tendenzen van den christelijken geest, moest het Christendom plaatsen boven en buiten de konflikten en oneenigheden en van dien godsdienst maken een

scheidsrechter bij de gewapende twisten der menschen en volken en het bloedige werk van den oorlog doen eindigen. Vijf eeuwen waren nauwelijks voorbij of het Christendom stookte oorlog en haat; — het mengde zich in de oorlogen die de volken en rassen verdeelden, maar niet om er een einde aan te stellen, doch integendeel, om ze nog gruwelijker en woester te maken.

In den aanvang was de organisatie van het christendom op essentieele gelijkheid gebaseerd. Het christendom kwam om de scheidsmuren om te trekken die de menschen van elkander verwijderd hielden. Het kwam om de absolute gelijkheid tusschen meester en slaaf te proklameeren, en te verkondigen dat allen zonder onderscheid kinderen waren van den éénen vader die in den hemel troont. Maar slechts enkele eeuwen na het drama van Golgotha bood het christendom aan de wereld het schouwspel van een nooitgekende hiërarchie, gaande van de meest absolute autoriteit in den hooge, tot omlaag afdalend tot de lijdzaamste gehoorzaamheid en blindste onderwerping.

Ten slotte, het christendom had in beginsel tot taak het godsrijk op aarde te vestigen. Het kondigde de komst aan van den Verlosser, gezonden door God den Vader, en maakte zich tot brenger van de blijde boodschap: Vrede op aarde, in de menschen een welbehagen! Dat moest zijn het einde der ellende, de slavernij en de ongerechtigheid die zoolang reeds het menschdom hadden gemarteld. Maar ziethier: na eeuwen van strijd, hoop en vertrouwen scheen dit verheven doel zich even ver te verwijderen als het christendom zich ontwikkelde, machtiger, invloedrijker en omvangrijker werd en meer menschen en volken onder zijn gezag kreeg.

En na zooveel eeuwen, wat is er van het oorspronkelijke christendom overgebleven? Wat is er over van zijn principes, zijn begeerten, zijn karakter,

zijn samenstelling en doel? Niets! kan men onbeschroomd antwoorden.

En om welke redenen heeft het christendom aldus stuk voor stuk zijn roeping en zending prijsgegeven? Hoe is die afvalligheid in z'n werk gegaan?

Laat ik hier eens herhalen wat ik in een ander werk van mij reeds opmerkte:

Hoe liberaal de strevingen ook zijn, hoezeer zij ook respekteeren de vrijheid van allen en alles, hoe zij de onafhankelijkheid genegen zijn — alle doktrines die berusten op het beginsel der autoriteit moeten noodlottigerwijze terugkeeren tot dezelfde praktijken. Al die soort leerstellingen doorloopen deze drie fazen: verachting, vervolging en overwinning. En is de laatste faze bereikt, is de overwinning behaald, dan wee degene die zich tegen de leerstelling verzet!

Ik beveel den lezer de lezing en overdenking aan van mijn werk: „Propos subversifs". 1). Ernstig moet hij eens onderzoeken de daarin door mij verdedigde opvatting van de historie, opvatting die men bij geen enkelen historicus of filosoof zal ontmoeten.

Hij zal getroffen worden door mijn uiteenzettingen en in mijn geschiedenisverklaring vindt hij de ware motieven die het christendom brachten van die nederigheid en armoede tot die weelde en trots, hoe het van vervolgde vervolger werd en hoe die geest van den opstand werd een instrument van overheersching en onderdrukking.

De wisseling geschiedde niet plotseling: het was niet een van die transformaties die door de snelheid waarmee zij plaatsvinden opzien baren; zij was als de gevolgtrekking van een langzame opeenvolging van min of meer belangrijke veranderingen, als de konsekwentie van een serie min of meer diepgaande wisselingen.

De transformatie geschiedde van eeuw tot eeuw,

---

1) Omwerpende opmerkingen.

trapsgewijze. Zij voltrok zich zonder vertoon, zonder geweld, zonder lawaai; elke wijziging, licht, bescheiden, oogenschijnlijk onbeteekenend, sloot zich bij de andere aan, waardoor het geheel telkens slechts een onmerkbare verandering onderging.

Het is buitengewoon interessant, leerzaam en stichtend een oogenblik te verwijlen bij de waarneming van die onbeduidendheden, die, zich bij elkaar aansluitend, ordelijk en methodisch, er tenslotte in slaagden, het christendom een volkomen ommekeer te doen ondergaan.

Omtrent het oorspronkelijke christendom en in het bijzonder omtrent Jezus zelf, geen enkel gegeven dat het karakter heeft van werkelijke historie. De meeste historieschrijvers van dien tijd gewagen met geen enkel woord van het leven, werken en sterven van Jezus, zij noemen zelfs niet zijn naam. En de enkele die wèl van hem gewagen doen zulks zóó duister en legendarisch, dat het moeilijk is er ook maar het geringste stukje waarheid uit te halen.

Heeft Jezus geleefd, als een mensch van vleesch en bloed, gelijk u en ik? Of was hij, voor zekeren tijd en in een gegeven omstandigheid, eenvoudig slechts de personifikatie van een volksaktie of volksbeweging; de inkarnatie dus van een nieuw geloof? Het is een kwestie die ik hier niet zal pogen tot oplossing te brengen. Want dit werk zal zich slechts bepalen tot het christendom en niet tot den persoon van den Christus. En mogen wij het recht hebben er aan te twijfelen of de laatste wel ooit heeft bestaan, omtrent het christendom is die twijfel — helaas maar al te zeker! — uitgesloten.

Bovendien moge het dan voor den geloovigen christen van groot belang zijn te weten of Jezus, de zoon van God, ongeveer drie en dertig jaar op aarde heeft rondgewandeld, of die Christus, de Verlosser, zich onder de menschen heeft bewogen en, om die menschen te redden, vernedering, smaad, hoon en

martelingen heeft ondergaan; moge het ook voor den geloovigen christen beteekenis hebben omtrent dit zich zekerheid te verschaffen — voor ons is dat het geval niet. Zij die in dien Christus gelooven hebben te bedenken dat hun geloof feitelijk met deze zekerheid staat of valt. Maar wij die niet gelooven in den Christus, wij hebben daar maar weinig belang bij, als wij onze kritiek uitoefenen op het christendom en zijn positie in de politieke, ekonomische en zedelijke verhoudingen tusschen de menschen.

Genoeg dus daarover.

Want het zij nogmaals gezegd, daar is reeds zooveel over het leven van Jezus geschreven, men heeft zóó overvloedig alle bijzonderheden uitgesponnen omtrent zijn geboorte, leven, lijden en sterven, dat het welhaast onmogelijk is geworden tegenwoordig waarheid van verdichtsel te onderscheiden, en dus het zich bezighouden met zooiets vaags volkomen nutteloos is. Men denke er slechts aan hoe de geschriften die zoogezegd door tijdgenooten en apostelen van Jezus zijn nagelaten, elkander allerverschrikkelijkst tegenspreken.

Omtrent het Christendom zijn er echter een aantal punten, waaromtrent wij allen accoord kunnen gaan. Ik wil mij daartoe bepalen.

Die enkele punten — welke overigens als de grondzuilen van het christendom kunnen worden beschouwd — zijn voor mij voldoende om de groote veranderingen aan te toonen die het Christendom stadigaan van zijn ware natuur hebben ontdaan; om te demonstreeren hoe die veranderingen noodwendig nieuwe leugens voegden bij oude, hoe die nieuwe leugens weer werden gewijzigd, hoe die steeds groeiende massa leugens de groote Misleiding konsolideerden; — hoe de konsekwenties der katholieke Misleiding vooral haar werk hebben gedaan op het gebied van het godsdienstige, politieke, ekonomische, sociale en zedelijke leven.

De ontwikkeling der Misleiding.

Bezien wij deze punten nu eens van nabij, laat ons bij elk afzonderlijk een oogenblik verwijlen.

Reeds zeide ik, dat het Christendom vanaf zijn begin zich vijandig stelde tegen alle in dien tijd bestaande godsdiensten. Er is omtrent deze bewering stellig geen tegenspraak te duchten.

Dit is van belang; want op het specifiek godsdienstige terrein is 't juist dit wat het Christendom karakteriseert en onderscheidt van alle eerediensten, welke in dien tijd van voor 19 eeuwen terug aanhang hadden, en welke met elkaar vormden dat, wat men heel dwaas het „heidendom" noemt.

De goden van het heidendom waren legio; geen enkele hunner bezat volkomen, absolute macht; elke God voldeed aan een bepaalde behoefte, vertegenwoordigde een element, was de belichaming van een zekere kracht en bezat dit deel van het totale vermogen, noodig voor die zekere behoefte, dat bepaalde element of die vereischte kracht.

De bijgeloovigheid zetelde destijds diep in het volk. En zeldzaam, zeer zeldzaam waren degenen die er aan ontkwamen. Waar er dus een God was — minstens één — voor elke gelegenheid en elk geval, begrijpt men hoe veelvuldig de eerediensten waren. De Goden waren overal; altaren zag men in elk verblijf; de steden en dorpen waren overvuld van tempels; de vertegenwoordigers van die goden, ondanks hun getal, vonden allen een bestaan in dat bedrijf, en zwaar parasiteerden zij op de welvaart des volks.

Het kwam er dus op aan die menigte vraatzuchtigen en roovers het overvloedige deel te ontrukken dat zij haalden uit de algemeene welvaartsbronnen en hen de macht te betwisten die zij over de geesten uitoefenden. Al die sjacheraars moesten brutaal uit den tempel worden gejaagd. Het was die tempel die bevochten moest worden, tot de eene steen niet meer

op den anderen bleef. Het was de menigte goden, half goden en kwart-goden die de heidensche Olympus bevolkte, welke naar omlaag gehaald moesten worden van de hoogte waarop bijgeloof, dwaasheid en terreur hen hadden gebracht. Het waren ook en vooral de groote massa machten van allerlei aard, die de lichtgeloovigheid aan die goden had toegekend, welke hun moesten worden ontnomen, teneinde haar over te brengen op den eenigen levenden God, den God der christenen, den Almachtige. Het ware te verwonderen geweest als die christelijke beweging zoodoende niet dien fellen haat der intriganten, begeerigen en machthebbers op zich zou hebben geladen. Want dreigde die beweging niet alle voorrechten en macht hun te ontnemen en voor hen onmogelijk te maken de gelegenheid tot intrigeeren?

Al die misleiders schortten hun onderlingen strijd op, om front te maken tegen hun gemeenschappelijken vijand; al die parasieten vergaten voor een oogenblik hun oneenigheden en geschillen, teneinde eendrachtig te vechten tegen dien tegenstander, welke alle dreigde te vernietigen.

De vervolgingen tegen de eerste christenen waren buitengewoon gewelddadig en gruwelijk. Naspeuringen, bewakingen, aanbrengingen, klopjachten en overvallen bedreigden hen voortdurend van alle kanten. In holen en spelonken, in de schier ondoordringbare wouden moesten zij een schuilplpaats zoeken.

Terwijl duizenden christenen, besmeurd met drek en doodelijk gemarteld, trouw bleven aan hun geloof te midden van een wreede wereld vol haat, wraak en fanatieken afkeer, terwijl deze martelaren onder beulshanden stierven met als laatsten snik een vurig gebed; terwijl zij door de ten offerbrenging van hun leven duizenden oogen op zich gevestigd kregen en derhalve duizenden zich afvroegen: „Wat willen toch die menschen, die zóó sterven voor hun geloof?” — moest het christendom zich wel ontwikkelen, zich

bevestigen, aanhang krijgen. En stadig en zeker nam het dan ook de plaats in van de bestaande heidensche godsdiensten, drong het nieuwere geloof door in de geesten, in de zeden en gewoonten zoowel als in de gewetens.

Ja, uit deze geduchte en lange periode van vervolging kwam het christendom voort, dat eens de wereld zou veroveren, dat eens groot overwicht zou krijgen over alle andere gelooverijen. En dat door de machtigen der aarde zou worden aanvaard als middel ter onderdrukking, wijl het beter dan het geweld, de altijd opstandige slaven in bedwang kon houden. Want dat christendom maakte immers de gehoorzaamheid tot een deugd en kweekte nu vrijwillige berusting.

Uit de armsten, de rampzaligsten en meest onwetenden had het christendom zijn eerste discipelen gerekruteerd. Het was allereerst een protestbeweging van het volk tegen de tyrannie der machthebbers en de willekeur der rijken, dus natuurlijkerwijze richtte het zich tot de onterfden en nederigen en vond daar een willig gehoor.

Maar die prozaïsche, onmiddellijk en uitsluitend het aardsche leven betreffende eischen waren onvoldoende. Er moest ook aan het eeuwige leven worden gedacht. En daarop gaf het christendom een uitzicht dat alles van dien aard overtrof. Zoo werd het dus een beweging met tweeledige strekking: een mystieke en een realistische. Wie waagt te beoordeelen welke van die twee de meeste waarde had?

Om alle anderen geloofsrommel weg te kunnen vegen, om uit de hersenen en verbeelding te jagen alle vulgaire wenschen, om te vernielen de groote heidensche altaren en in diskrediet te brengen de belachelijke eerediensten, was het beslist noodzakelijk God voor te stellen als de Almachtige en Souvereine Majesteit; te groepeeren in een soliden samenhang de dogma's en leerstukken, dien almachtigen en

souvereinen God waardig; tempels te bouwen en altaren op te richten, grootsch en indrukwekkend als God zelf; in die tempels en op de treden van die altaren bedienaren, ernstig en trotsch als hun Meester! Ceremoniën tenslotte moesten er komen die de massa betooverden, de zinnen streelden en benevelden.

En dat alles was nog niet genoeg: voor de ontwikkeling en verwezenlijking van een geestelijk programma, een mystiek plan, een religieuze onderneming, was óók noodig — en dit was een kwestie van zijn of niet-zijn, leven of dood — een reëel standpunt, een zuiver aardsche grondslag, een fundament waarop rustte: het Christendom als religieuze kracht en goddelijke instelling, uitsluitend handelend op het geestelijk domein en beheerschend de verbinding tusschen den Schepper en zijn schepselen; en het christendom als wereldlijke macht, dat zich deed gelden op het terrein der historie, gelijk elke andere beweging van politieke, ekonomische of sociale orde; een menschelijke instelling, in den tijd en de ruimte zich mengend in het leven der individuen en gemeenschappen en wel op dezelfde wijze als elke andere instelling die tot taak heeft de leefregels voor te schrijven aan den enkeling, de volken en regeeringen welke boven de volken geplaatst zijn.

Het is dit uitgebreidde en veelomvatende programma, dit richtsnoer voor onderricht en gedrag, leering en daden, dienend voor het geestelijke zoowel als stoffelijke leven, dat de eerste christenen tot het hunne hadden gemaakt, en waar zij trouw en dapper aan vasthielden, in weerwil van alle vervolgingen, trots alle smaad, hoon, martelingen en beproeving. Het was dit programma en dit richtsnoer, waarmee hemel en aarde veroverd moesten worden, dat krachtig zich begon te verwezenlijken toen het zich een weg baande naar de omgeving der Grooten en daar tenslotte bijval vond, werd aanvaard door keizers en

koningen, door al wat beschikte over rijkdom en macht.

Het is dat programma, dat zooveel houvast gaf aan de eeuwige en tijdelijke zaken, hetwelk de kerk als haar uitsluitend bezit verklaarde. En die kerk kon zich daardoor vergrooten, konsolideeren, vooral toen de machtigen het onderschreven die met scepter en zwaard welvarende streken veroverden en de nijvere volken onderwierpen, rijkdom op rijkdom hoopten en van die rijkdommen de kerk goed bedeelden.

Het is dat programma dat in enkele eeuwen over de geheele in dien tijd bekende wereld triumfeerde. En het plaatste den paus, stedehouder van Christus, opvolger van Petrus, op den troon en verschafte hem een macht zoo groot en uitgebreid, als nooit een heerscher tot zijn beschikking had. Want méér dan het zwaard en de gunsten der andere heerschers, deden zijn banvloeken en zijn zegeningen.

Deze langzame, geduldige, geleidelijke, maar onweerstaanbare verovering van een deel der wereld door het katholicisme is nauw verbonden aan alles wat zich daar in de historie gedurende vijftien eeuwen afspeelde. De historie van het vasteland van Europa is niet anders dan de historie van het katholicisme in den aanvang en vordering van zijn groei, het begin en vestiging van zijn macht.

De kerk, met al haar macht en vermogen maakte de geschiedenis. Zij kweekte een geest van volgzaamheid, zij schiep zich rijke hulpbronnen. En zij deed dit met ongeloofelijk vernuft, met buitengewone scherpzinnigheid; met voorzichtige, schuifelende stappen en ook brutaal en gewelddadig, naar gelang de omstandigheden zulks voorschreven. Zij was verdraagzaam en geduldig, maar ook onverdraagzaam en doortastend; zij was soepel en plooibaar, maar ook onbuigzaam en star als de menschen en zaken waar zij mee te doen had zulks vereischten.

Tusschen het uitgangspunt van het christendom en de plaats waar het thans staat, welke een onmetelijke afstand!

Wie meet met voldoende juistheid den doorloopen weg? En wie zal niet alleen den afstand meten tusschen begin en eindpunt, maar ook de enorme uitgestrektheid links en rechts van den weg waarop het christendom zich bewogen heeft?

Voortgesproten uit een onbeduidende bron, meer en meer zich vergrootend, met andere beekjes die het op zijn weg ontmoette, werd het kleine beekje een rivier en zijn weg vervolgend over hoogten en laagten, langs velden en landauwen in zich opnemend alle wateren die het op zijn weg kon opslurpen, werd het stroompje een groote rivier.

Tevergeefsch plaatsten zich moeilijkheden en hindernissen van allerlei aard op haar weg; hier langzaam, voortdurend knagend aan de dammen, afbrokkelend de hindernissen, daar geweldig beukend en rammeiend op tegenstand, woest werpend haar krachtige stroom tegen alles wat haar bemoeilijkte, heeft zij zich haar weg gebaand.

Daar gaat zij nu, glorievol, trotsch op haar succes, ruischend haar overwinningszang, niets kan haar meer weerstaan

Eindelijk is zij vrij! Diep en breed stroomt zij voort en werpt zij haar water in de zeëen.

Is dat nu dat kleine murmelende beekje, dat het lichtste scheepje niet dragen kon en thans die groote, diepgeladen vaartuigen zoo gemakkelijk op haar stroom voortwiegt?

Is dat nu dat onbeduidende waterstreepje, dat stille stroompje, dat nu tegen de huizenhooge golven van den oceaan in, haar water met donderend geraas uitwerpt?

Ja lezer! Slaat uw aardrijkskundig boek op en lees hoe die wonderlijke historie geen feëensprookje is. Het is de historie van de machtigste stroomen

die de aarde doorsnijden; altijd is haar oorsprong bescheiden, nietig en klein.

De natuur geeft ons veel voorbeelden van dien aard te aanschouwen en schijnt altijd weer te willen doen zien, hoe uit 't kleine het groote wordt, hoe uit het naamloos onbeduidende, het machtige en verhevene zich ontwikkelt, in den loop der eeuwen en tijden.

De menschheid, die deel uitmaakt van de natuur en niet anders is dan een harer tallooze verschijningsvormen, kopieert die natuur in haar ontwikkelingsgang en het christendom is een zeer treffend voorbeeld van deze waarheid.

Naar Bethlehem moet men om tot de bron te komen van dien stroom die het christendom thans is.

Het is daar, in het gehucht van Judea, waar het werd geboren.

Een stal, een koe, een ezel, een man, een vrouw en een kribbe; in die kribbe uitgestrekt op 't stroo een hoopje vleesch en been „gewikkeld in armzalige" linnen lappen — ziedaar het nederig decor.

Dat kleine teere kindje was de God, waarvan eens gezegd zou worden: „Et Verbum caso factum est!" (En het woord is vleesch geworden!)

Die jonggeborene is de vrucht uit den schoot eener maagd. Om haar huidje te beschermen tegen de misschien doodelijke koude van den nacht, had zij de warme uitwaseming van het vee noodig — en nochtans was dat kindje de Zoon Gods, God zelf.

Dat kleine, teere wichtje, slechts door 'n zuchtje van leven nog bezield, is Hij, die zonder moeite, slechts omdat het zijn Wil was, door één machtig gebaar hemel en aarde heeft geschapen.

Hij wilde zijn eeuwig koninkrijk verlaten en nederig worden onder de nederigen, zwak onder de zwakken, lijdend onder de lijdenden, omdat de zonde aan God den Vader begaan, slechts kon worden weg-

gewischt door een verzoening waarvoor het offer eveneens God zou zijn.

Dertig jaar leefde hij onder de menschen, zijn gelijken en broeders, hij verdroeg de ondragelijkste martelingen en stierf een smartelijken dood aan het kruishout.

Hij stond weer op uit den dood en veertig dagen later voer hij ten hemel naar zijn koninkrijk van glorie en gelukzaligheid. Maar hij verliet de aarde niet alvorens zijn getrouwe apostelen in zijn eeuwige waarheden en levenswetten te hebben onderricht.

Hij scheidde niet van zijn discipelen zonder hun te hebben opgedragen het evangelie te verkondigen en voort te zeggen de blijde boodschap der verlossing. Hij zette zich niet neder bij den troon van den Hemelschen Vader, zonder de kerk te hebben gefundeerd: „Gij zijt Petrus (de Rots) en op die rots zal mijn kerk worden gebouwd". En aan die kerk, aan haar hoogste chef en aan al die priesters, droeg hij op zijn wil en wet te verkondigen.

Zij vormden het graniet der kerk en maakten haar bestand tegen stormen van ongeloof en twijfel.

Ziedaar bondig, maar der waarheid getrouw, in essentieele lijnen, de nederige legende die geboorte gaf aan de christelijke beweging.

De Kerk.
De christelijke doktrine.

Ziedaar de kerk, die zich de eenigste bezitster noemt van de Eeuwige Waarheden, verkondigster van de Goddelijke almacht, draagster der hemelsche gerechtigheid.

De „kerk" — wat wil dat zeggen? Dat wil zeggen: de apostelen en eerste discipelen van Christus, vervolgens de onmiddellijke voortzetters van zijn werk, voorts de opvolgers van die laatsten; — met

andere woorden: zij die binnen den kring der christelijke gemeente de primitieve kerk stichtten, ten rechte of ten onrechte optredend als degenen die uit den mond van Jezus zelf of van zijn apostelen de goddelijke waarheden hadden vernomen en zij die weer voorgeven de door God geroepen opvolgers van die laatsten te zijn.

Het was een langdurig, volhardend, ingewikkeld werk dat groepeeren en akkoord brengen onder hen en de eeuwige waarheden die het resumé zijn van heel de doktrine, de hemelsche geboden en wetten, de gedragsregels en beginselen; het was een héél werk, die organisatie en hierarchie der kerk, die reusachtige machine, waarvan elk rad nauwkeurig in 't andere grijpt en die nu reeds eeuwen en eeuwen haar regelmatigen gang voortzet en die naamlooze kracht ontwikkelt.

Dat kolossale werk werd eenvoudig begonnen door de grondleggers van het christendom; het was nog maar in ruwe schets, toen de kerkvaders zich er aan gingen wijden. De pausen, kerkvorsten en concilies legden de laatste hand aan 't werk dat wij thans voltooid vóór ons zien.

Hooren wij de katholieke kerk spreken van haar God. Zij droeg er zorg voor Hem te maken zooals zij hem noodig had. Vergeten wij niet: haar God moest alle andere goden vervangen, al hun macht en aanzien in zich vereenigen en overtreffen! Verliezen wij niet uit 't oog: onder alle omstandigheden, bij elke gelegenheid moest Hij aan het doel beantwoorden, in alle behoeften voorzien. De nieuwe God moest oneindig machtig zijn, in staat alles te volbrengen.

Hoor hoe de kerk onderricht geeft in de eeuwige waarheid, haar door God medegedeeld.

„God is eeuwig. Voor Hem bestaat niet wat wij noemen: Tijd. God staat buiten den Tijd. Er is voor hem geen gisteren en geen morgen, geen verleden en

geen toekomst; hij kent slechts één tijd die alle tijden omvat: het heden. Men kan van God niet zeggen dat hij was of zijn zal. Dit is het eenige wat men op het terrein van den tijd van Hem kan zeggen: HIJ IS.

God is almachtig. Niets is voor God onmogelijk, omdat zijn macht onbegrensd, zijn vermogen oneindig is. Het mirakel is voor hem slechts een spelletje. Want zooals Hij het Heelal heeft geschapen zonder moeite, de wetten heeft gesteld die alles regelen. kan hij eveneens zonder moeite de kracht dier wetten breidelen of vervangen door andere. Tot den Almachtigen God moet de mensch zijn beden richten, opdat hij zijn gunst en bescherming verkrijge.

„De mensch is te meer verplicht aan God-Almachtig zijn vurige en nederige gebeden te richten, wijl Gods goedheid gelijk is aan zijn macht. God is de Goedheid, omdat Hij is de Liefde — en zijn goedheid is oneindig, wijl zijn liefde oneindig is.

Het is door die liefde en die goedheid dat het menschelijk wezen, ondanks de zonde die het onophoudelijk begaat, toch altijd vergeving en barmhartigheid vindt.

God is rechtvaardig. Hij is niet alleen rechtvaardig, Hij is de oneindige Gerechtigheid, zooals hij de oneindige Goedheid, Almacht en Barmhartigheid is.

Wee den zondaar die zijn hart verhardt, die geen vergeving en barmhartigheid vraagt.

Is zijn Goedheid, zijn Barmhartigheid en Liefde zoo groot dat voor elke, ook voor de zwaarste zonde vergeving is weggelegd, zijn gerechtigheid straft met zwaren hand den verstokten zondaar en treft hem onbarmhartig.

God is het, die alles uit niets heeft geschapen; uit het niet bracht Hij alles wat is te voorschijn. Hij is 't die 't leven schonk aan alles wat ademt. Zonder Hem zou er niets zijn en indien het hem zou behagen dat er niets was, alles zou ophouden te zijn.

In de schepping van het Heelal ligt niet de be-

grenzing van zijn macht. Hij is de Souvereine Wetgever, die dat wondervolle samenstel van wetten heeft gemaakt waardoor alles wordt beheerscht en geordend: vanaf het onzichtbare kleine tot het onmetelijke groote. Hij is 't die alles bepaalde en vaststelde, want hij is de oneindige wijsheid. Hij schiep de regelen, die orde en die harmonie, die ons, terecht, zooveel eerbied en bewondering afdwingen.

Snood en zondig zou het zijn, te gelooven dat hij, na het Heelal te hebben geschapen, na leven te hebben geschonken aan al wat leeft, zich verder daarmee niet zou bemoeien, dus niet meer zou omzien naar het voltooide werk.

God is Voorzienigheid. Hij waakt over z'n schepping en altijd is hij gereed in te grijpen indien zijn tusschenkomst door hem noodzakelijk wordt geacht.

De mensch is het meesterwerk van de schepping. Het is door de schepping van den mensch dat Gods' Grootheid, Goedheid en Liefde in volle glorie kwamen. In den mensch heeft hij al zijn bestemmingen geplaatst. Hij wilde dat de mensch naar zijn beeld geschapen werd en in den mensch wilde hij een deeltje van zijn goddelijkheid leggen, een vonk, onttrokken aan den goddelijken haard, weerkaatsing en symbool van God zelf.

Die weerkaatsing der Goddelijkheid, waardoor de mensch zich duidelijk onderscheidt van al wat leeft in de natuur, is de ziel.

De ziel is onsterfelijk. Het lichaam van den mensch is niet anders dan het stoffelijk omhulsel van die ziel en van vergankelijken aard. Het lichaam is slechts stof en keert tot de stof terug.. (Bedenkt: „stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeeren!") De ziel is onstoffelijk; zij is één, ondeelbaar, onvernietigbaar, derhalve onsterfelijk.

De ziel is de zetel van het bewustzijn en de verantwoordelijkheid. Terwijl het vleesch, door de samenstelling van zijn elementen en karakteristieke

eigenschappen van die elementen, niet onder alle omstandigheden vrij is in zijn bewegingen en daden, de ziel, onafhankelijk van de stoffelijke dienstbaarheid en verheven boven de zwakheden des vleesches zal altijd vrij zijn in haar bewegingen en door die vrijheid draagt zij voortdurend alle verantwoordelijkheid.

Die vrijheid, welke de verantwoordelijkheid in zich sluit, draagt dus ook in zich de moreele gedragslijn die de mensch verplicht is na te leven. Zoo hij zich houdt aan dien regel en slechts die daden doet welke daarmee in overeenstemming zijn, dan wacht hem een belooning; maar doet hij dien gedragsregel geweld aan, handelt hij in strijd ermee, dan zal hij onverbiddelijk worden gestraft.

Maar het is niet de zwakke, menschelijke gerechtigheid, die het vermogen heeft te straffen en te beloonen. God alleen, hij die de harten kent, doordringt tot de diepste roerselen van onze ziel, aan wien nooit onze ware bedoelingen ontgaan, God, en ook God alleen slechts, bezit de ware gerechtigheid, het vermogen om naar strikte rechtvaardigheid voor alle daden de gerechtelijke straf of belooning te bepalen en zonder hooger beroep het lot, dat ons in het Hiernamaals wacht, te bestemmen.

Als het Gods' oneindige Goedheid heeft behaagt in den mensch een deel van zijn Goddelijkheid te leggen, hem een onstoffelijke, vrije ziel te schenken, dan wil dat echter volstrekt niet zeggen dat de mensch God benadert. De afstand tusschen de volmaaktheid en alwijsheid van God en de onvolmaaktheid en dwaasheid van den mensch, blijkt onmetelijk groot en altijd moet de mensch de verleidingen van den duivel ontvluchten: zich wachten voor hoovaardij en trotsch; zich niet meer inbeelden te zijn, dan hij krachtens de Goddelijke Wil is.

Daarom mag de mensch het hem door God geschonken verstand niet misbruiken door te trachten

door te dringen in de mysteriën die God omhullen.

Het geloof is een gave God's; het is een voorrecht dat Hij in Zijn Oneindige Goedheid den mensch heeft willen schenken; het is een gratie die Hij nog aan het groote voorrecht der menschelijk bestemming heeft verbonden. Het geloof is een deugd, ja zelfs de eerste aller deugden, de deugd die aan alle andere deugden sterkere waarde geeft en die elke daad, hoe onbeduidend ook op zich zelf, beteekenis verschaft. Het geloof is 't, dat alle moreele waarde aan alle handelingen ontneemt, als het daaraan ontbreekt.

Verdoemd is hij die door Gods' genade het geloof heeft ontvangen en zich verstout na te vorschen, te bespreken de vraag of God wel bestaat, die twijfelt aan de Goddelijkheid van zijn oorsprong en afdwaalt van het pad, hem door de Voorzienigheid aangewezen.

Vervloekt is ook hij, die laatdunkend zich verdiept in de ondoorgrondelijke plannen der Voorzienigheid. Want die plannen blijven buiten en boven 't onvolmaakte bevattingsvermogen van den mensch.

De christen is verplicht zich te onderwerpen, de Voorzienigheid te loven en te danken, wat hem ook overkome. Hij moet zich verheugen als het geluk hem ten deel valt, maar de onderworpenheid aan God eischt ook, dat hij de Goddelijke Goedertierenheid erkent als tegenspoed, ziekte, ongeluk, dood of rampspoed van welken aard dan ook, hem treft. Want hij heeft dit te aanvaarden als een beproeving, die God hem in Zijn Alwijsheid oplegt terwille van het eeuwige geluk in het Hiernamaals.

Onder elke omstandigheid moet de mensch zich zeggen en altijd weer zeggen: God heeft het mij gegeven en God zal het mij weer ontnemen: dat Zijn wil geschiedde! Of God mij beschermt of bezoekt, of hij mij zegent of beproeft, Zijn naam zij geprezen in den hemel en op aarde.

Dwaling? Leugen of Misleiding?

Laat ons hier even verpoozen en adem scheppen.

De katholieke kerk heeft ons haar God voorgehouden; zij heeft ons Zijn attributen en Zijn perfecties opgesomd. Zij heeft ons gewezen op Zijn plaats in de natuur en Zijn macht over den mensch. Het was een exposé van een deel der katholieke dogmatiek. Wij moesten kort zijn.

Goan wij nu eens even na of hier sprake is van dwaling, leugen of misleiding.

Misleiding? Nog niet. Maar de dwaling springt duidelijk in 't oog. Zij is pas begonnen, nauwelijks begonnen met ons te zeggen wie God is en wat zijn attributen en perfecties zijn.

De kerk begint met deze klinkende verklaring, deze stoute bewering en vermetele stelling: God is eeuwig.

En wat drommel! als hij bestaat, moet hij wel eeuwig zijn. Het kan niet anders! Want indien het niet zoo ware, er zou voor hem iets of iemand geweest zijn, die hem had voortgebracht. Dat iets of die iemand zou dan de plaats van God hebben ingenomen.

Dus onherroepelijk: als God bestaat moet hij eeuwig zijn.

Maar bestaat hij? Ziedaar wat voor alles moet worden aangetoond. En dat aantoonen kan en mag niet vervangen worden door een goedkoope bevestiging die alleen maar door belanghebbenden of weet-nieten zonder meer kan worden aanvaard. De redelijke, denkende mensch heeft daar niet voldoende aan. Hij wil meer.

Ik weet wel, de kerk zegt: God ligt buiten ons begrip, het beperkte menschelijke verstand is niet in staat den grooten, almachtigen, wijzen God te omvatten; het beperkte kan zich niet verheffen tot de

hoogte van het oneindige; God is het grootste mysterie van alle mysteries, zooals zijn schepping het grootste mirakel van alle mirakelen is.

Voorts: het geloof is een goede gave God's. Wat echter niet wil zeggen dat men dat geloof niet moet afsmeeken, dat het niet de belooning is voor hen die er vurig om bidden. Heil hem die dat geloof heeft; wee hem die er van beroofd is, God, de hoogste Rechter zal oordeelen wie het geloof in hem zal hebben en wie onwaardig is het te bezitten.

Ik ken deze verklaring der kerk. Maar ze geeft geen oplossing, zij verklaart in werkelijkheid niets. De zaak waar het om gaat, n.l. of God bestaat, wordt er niet door opgehelderd, komt geen stap nader tot oplossing, blijft duister als altijd.

Iets beweren zonder bewijsvoering, zonder een enkele zekerheid dan wat blind geloof en onredelijkheid, het mag misschien geen „liegen" genoemd worden, het is toch in elk geval dwalen. En 't minste wat ik den geloovige mag toevoegen, als hij beweert dat God bestaat, is toch stellig: Gij dwaalt mijn vriend, en uw dwaling is monumentaal.

Houden wij dus even vast aan het woord dwaling en zien we dan verder.

Na te hebben verklaard, dat God eeuwig is zonder ook maar een begin van bewijs ervoor te leveren, dat God bestaat, vervolgt de kerk: God is almachtig. God is oneindig goed. God is oneindig liefhebbend. God is oneindig barmhartig.

Even uitblazen. Al die oneindigheden hebben mij buiten adem gebracht.

Inmiddels, het valt mij niet moeilijk te erkennen dat, indien God eeuwig is, men ook kan, ja ik zou bijna zeggen: men ook moet aannemen, dat hij oneindig machtig, goed, liefhebbend, barmhartig en rechtvaardig is.

Maar nogmaals, alvorens men God al die „on-

eindigheden" mag toeschrijven, dient men het bewijs te leveren, dat hij bestaat. Neem de meest uitgelezen stoffen, voeg er juweelen en sieraden van allerlei aard bij. Behang nu met dit alles een modepop. — Gelooft u dat u dan een werkelijke, levende dame hebt gekregen? Al die rijkdom van kleeren en sieraden maken geen levend wezen.

Uw God, o christenen, is als die modepop. Gij kunt uw God omhangen met allerlei schitterende zaken; gij kunt Hem opsieren met „oneindige" macht, goedheid, liefde, barmhartigheid en rechtvaardigheid. — Gij zult uw God hierdoor niet levend maken, zoomin als 't u zou gelukken met die modepop.

Gij begint met een beginsel voorop te stellen en bouwt daar verder heel uw verdere redeneering op. Maar of dat beginsel steekhoudend is, of het de toets der redelijke kritiek kan doorstaan — daar bekommert gij u niet om, o geloovigen!

Maar het is goed zoo! Gij zult dan ook moeten dulden, dat heel uw redeneering instort, als ik haar onhoudbaren grondslag heb aangetoond; als ik, wat ik zoo vrij ben te beweren, met duizend bewijzen heb aangetoond, dat uw God niet bestaat en niet bestaan kan.,

Ik behoefde daar eigenlijk niet verder meer over uit te wijden. Maar ik wil het, moet het doen, omdat het hier niet geldt uw dwaling, katholieken, die ik wil bevechten, uw leugens die ik wil aantoonen — wat ik wil ontmaskeren en brandmerken, dat is uw misleiding, d.w.z. dat samenweefsel van leugens, de een aan de andere verbonden, met vernuft ineen gevlochten, tot één hecht en sterk geheel gemaakt en zoo alle dienstbaar voor hetzelfde doel. Mijn taak is dus nog lang niet geëindigd en dus ga ik verder.

„God heeft alles uit niets geschapen. Zonder hem zou er niets zijn en, indien hij zulks wilde, dan zou er ook niets meer zijn. Hij is het die de wetten vaststelde, welke het Heelal besturen. Hij waakt

over de orde in het universum en wij danken aan Hem de algemeene harmonie."

Weer even wachten, en weer voor het doen van dezelfde waarneming en weer om te vragen aan de kerk wat meer licht te verschaffen. Want hoe meer zij „verklaart", in hoe meer duisternis haar God blijft gehuld en hoe minder wij de alwijsheid en almacht van haar God kunnen bewonderen, ten opzichte van hemel en aarde, menschen en dingen.

Ik kan niet genoeg herhalen: als men het Godsbestaan onmogelijk, onwaarschijnlijk, onbewijsbaar acht, hoe kan men dan aannemen dat hij almachtig, alwijs, al-regelaar, schepper van alle dingen is?

Voor alles moet worden aangetoond dat God bestaat. Zonder bewijsvoering daarvoor heeft alle geredeneer over God en Zijn eigenschappen absoluut geen zin.

De kerk leert ons: „de mensch is het meesterwerk der schepping. God heeft hem boven alles lief. Zelfs zoozeer dat hij hem een ziel heeft geschonken, een deeltje Zijner Goddelijkheid, onstoffelijk en onsterfelijk. Terwijl de mensch met zijn stoffelijk lichaam behoort tot de materie, door zijn geest en verstand benadert hij God. De ziel, zetel van het bewustzijn, is vrij, is dus verantwoordelijk. Naar gelang hij leeft in overeenstemming of in tegenspraak met de Goddelijke wet zal de mensch óf belooning óf straf ontvangen. Het is God die zich het recht voorbehoud hem te straffen of te beloonen naar verdienste. God is goed, oneindig barmhartig; maar hij is ook rechtvaardig, oneindig rechtvaardig, en hij spaart den zondaar niet die zijn hart verhardt en niet terug wil keeren tot het goede. De plannen God's zijn ondoorgrondelijk en onbegrijpelijk zijn de wegen waarlangs hij den mensch leidt naar de glorierijke bestemming die hem wacht. En zoo is het den mensch dan ook verboden zich te verdiepen in de verborgen bedoelingen des Heeren en altijd moet hij

zijn hand loven, hetzij die hem streelt of straft.

Oef....! Wanneer ik zeg dat om alle goden te verdrijven en te vervangen de God der christenen alle macht moet bezitten, alle eigenschappen in zich moet vereenigen, aan alle behoeften moet kunnen voldoen, in één woord — vergeef mij deze oneerbiedigheid, maar ik kan geen beter woord vinden dat mijn gedachten juist vertolkt — „van alle gemakken is voorzien" — als ik dat zeg, dan overdrijf ik geenszins. En het is dan ook de noodzakelijkheid God zoo voor te moeten stellen, die het christendom zijn toevlucht deed nemen tot die reeks leugens, welke de misleiding hebben gekonstitueerd.

Er zijn tijden geweest waarin het christendom in de dringende noodzakelijkheid verkeerde God uit zijn ondoordringbaar mysterie weg te rukken, den sluier te doen vallen waardoor hij aan onze blikken werd onttrokken, opdat duidelijk en klaar kon blijken, dat die God niet slechts louter verbeelding was, doch, zooals de kerk leerde, wezenlijk en levend. De kerk kon niet altijd ontkomen aan de verplichting antwoord te geven op vele vragen en op te lossen vele raadselen, terwij toch die vragen zoo moeilijk en die raadselen zoo slecht oplosbaar waren..

Bewonder de strategie waartoe het katholicisme zijn toevlucht nam. Het nam een gewichtige houding aan, het gaf vermetele „zekerheden" en sprak in de hoogdravende taal, eigen aan menschen die zeker zijn van zichzelf en geen kontrole of onderzoek vreezen.

Zonder blikken of blozen en op den toon die in geen enkele taal tegenspraak of logenstraffing uitlokt, sprak de kerk:

Ik vertegenwoordig hier op aarde den Koning der Koningen. Hij, waarvan ik de macht ontving, in wiens naam ik spreek en handel, is de Almachtige God, waarvoor de hoogsten op aarde in deemoed en vrees de knie moeten buigen. Wie gij ook zijt: groot

of klein, rijk of arm, sterk of zwak, buigt u! Zooniet, ik breek u als glas, hier in deze wereld, en in de andere zullen eeuwige martelingen u pijnigen.

Diskuteer eens met menschen die op dien toon spreken en zulk een houding aannemen! Verlang eens van die verwaten ambassadeurs, dat zij eerst eens moeten bewijzen dat God, hun meester, bestaat en dat hij dus almachtig kan zijn. Vorder eens bewijsstukken, geloofsbrieven, mandaten die u hun opdracht en kwaliteit doen zien!

Verblind, gefascineerd en bedreigd door de terreur van den hoogsten onbekende, hebben de machten waar de katholieke kerk tegenover kwam te staan, zich in het lot geschikt: een verbond te sluiten met de nieuw opkomende macht der kerk, teneinde met haar, in wederkeerige hulp, elkanders wederkeerige belangen dienend, de massa in bedwang te houden.

Het kwam voor, dat enkele angstvallige en voorzichtige machthebbers aarzelden om 't katholicisme te omhelzen en de kerk moeilijkheden in den weg legden. Maar het heeft de kerk niet veel moeite gekost die aarzeling te verdrijven, over dien tegenstand te triumfeeren.

Op de aarzelingen antwoordde de kerk door een verdubbeling van haar beloften en verzekeringen; de tegenstand werd overwonnen door intimidatiën van dezen aard:

„Ik kan mij niet vergissen. De waarheden die ik verkondig behoeven geen onderzoek, bewijsvoering of bespreking, wijl ik haar direkt van God zelf heb ontvangen. Het is Gods woord dat ik verbreid onder de menschen, nadat ik van Hem daartoe opdracht heb ontvangen. Een dusdanige oorsprong sluit elke mogelijkheid tot dwaling uit en van onwaarheid kan hier nooit sprake zijn. Vervloekt is hij die durft twijfelen aan God's woord! Vervloekt hij, die het waagt mijn volmacht te betwisten! Ketter,

afvallige is hij, die weigert te knielen voor de eeuwige waarheden, welke mij zijn toevertrouwd! Verbannen zal hij worden uit de schoot der heilige kerk en vervolgd door God's vloek zal hij op aarde verstooten worden als een lepralijder en in het andere leven veroordeeld tot de eeuwige kwellingen van de hel!"

Brrr.... Ge zoudt er immers kippenvel van krijgen! De afstooting alsof men een pestlijder was, die eeuwige verdoemenis in de andere wereld, het waren vooruitzichten die wel moesten bewerkstelligen, dat de laatste tegenstand werd gebroken.

Bespeurt men hier niet het tastbare feit, hoe de kerk met allerlei kunstgrepen, telkens weer wisselend naargelang de menschen waarmee zij te doen had, haar machtssfeer wist uit te breiden?

Laat ons er nog een oogenblik bij stilstaan, men zal zien hoe de Misleiding hier in 't volle licht verschijnt.

Wat een meesterwerk van spitsvondigheid, wat een toonbeeld van geduld, wat een geslepen omzichtigheid! Alles sluit en past in elkaar; de stellingen volgen elkander regelmatig en methodisch op; elk dier stellingen neemt nauwkeurig de plaats in die zij innemen moet, ontleenend aan die er aan vooraf ging een stuk van haar kracht, deze weer overdragend aan de stelling die daarna weer komt. Die keten van stellingen vormt een ware rozenkrans van leugens, en het is die aaneenschakeling van leugens die ik aanduidde met den naam: Misleiding.

„G o d i s e e u w i g". Het is voldoende te letten op dat goddelijke attribuut: e e u w i g; daarop moet alle waarneming worden geconcentreerd en men komt er zoo vanzelf niet toe zich af te vragen, of God bestaat of niet bestaat. Ziedaar de eerste goocheltoer, bestemd om te maskeeren, weg te dringen of op den achtergrond te schuiven wat toch feitelijk de grondslag van het heele bouwsel moest zijn.

God is eeuwig. Om eeuwig te kunnen zijn, is 't toch noodzakelijk dat hij er is?

„God is oneindig machtig, oneindig goed, oneindig wijs. en oneindig rechtvaardig."

En deze litanie van oneindigheid trekt de aandacht hoogstens naar al die perfektheden, maar verwijdert haar ongemerkt terzelfder tijd van het punt van uitgang: „Bestaat God?"

Erkennende dat hij is de oneindige Macht, Goedheid, Wijsheid en Rechtvaardigheid, is dat niet tegelijkertijd aannemen, zonder enkele restrictie, dat hij, om dat alles te zijn, in de allereerste plaats moet bestaan?

„God is de Schepper en de Voorzienigheid." Schepper: want hij schiep uit het niet alles wat er is op de aarde zoowel als in den hemel. Voorzienigheid: want hij regelt, bewaakt, bestuurt het universum door hem geschapen en hij handhaaft de wetten door hem gesteld.

Het is niet voldoende dat het katholieke dogma God als eeuwig, almachtig, oneindig goed, wijs en rechtvaardig proklameert, er moet ook voor gezorgd worden dat wij bekend zijn met hetgeen God doet met de perfekties waarvan hij de som is.

Dat onderricht heeft twee doeleinden: Ten eerste moet steeds meer de aandacht afgeleid worden van het uitgangspunt, waardoor de afstand daarvan al grooter wordt en het ten slotte geheel uit 't gezicht verloren gaat en men er niet meer aan denkt; het tweede is God te doen neerdalen vanaf de bovennatuurlijke regionen, waar hij noodwendig moest geplaatst worden teneinde op behoorlijken afstand zijn eigenschappen en perfekties te kunnen beschouwen en hem te plaatsen in het universum en ons te doen gelooven dat hij daar voortdurend bezig is met zijn arbeid van regeling en bestuur.

De lezer zal nu dadelijk bemerken de dubbele

taak die de kerk op zich genomen heeft en waardoor zij onherroepelijk moest komen tot 't groote Bedrog:

a) Overvloedig spreken over alles wat God betreft, zijn macht, goedheid, barmhartigheid en zijn rechtvaardigheid bewonderen, lofzangen zingen op de schepping en al de wonderen en heerlijkheden der natuur; ziedaar de eerste taak waarvan het doel is: de aandacht af te leiden van de kwestie of God werkelijk bestaat of niet bestaat en alle redeneer- en waarnemingsvermogens te koncentreeren op de Goddelijke perfekties en het werk van den Eeuwige. Dat alles behoort tot de eerste taak der kerk.

b) Die eerste taak moet gekompleteerd worden door een tweede: meer en meer doen verminderen den afstand dien God van den mensch scheidt; het doen dalen van de hoogten waar hij heerscht en hem te brengen midden in het heelal, waar de mensch zelf deel van uitmaakt.

Het doel aan de eerste taak gesteld is tegenwoordig vrijwel bereikt. Het doel aan de tweede taak gesteld begint men ook reeds aardig nabij te komen.

„De mensch is het meesterwerk van de schepping. God heeft den mensch naar zijn beeld geschapen. Hij heeft van den mensch een apart wezen willen maken; zoo ongeveer even ver verwijderd van den Schepper als van de overige schepselen, een samenstelling van stof en geest. Als lichaam is hij stof, als ziel is hij geest. Als geest is hij vrij en dus verantwoordelijk tegenover den Hoogsten Rechter, wien hij rekenschap zal moeten geven van zijn doen en laten, zijn slechte en goede daden. God, de onfeilbare Rechter, zal over hem oordeelen."

Ziedaar de overbrugging tusschen God en den mensch. Ziedaar de verbindingsschakel tusschen de menschheid en de godheid. Ziedaar, ondanks den afstand en de tegenstelling, het punt van aanraking die Schepper en schepsel vereenigen: Het is de ziel.

Mineralen, planten, dieren, alles wat op aarde

bestaat, en alles wat, buiten onze planeet, het universum bevat, kan geen bewustzijn van het Godsbestaan hebben, kent God niet en vereert Hem niet. Maar de mensch maakt een uitzondering. Hij kan God noch ontkennen noch miskennen. Nederig schepsel, wiens bestemming in God's hand ligt, is hij God alle hulde, lof en bewondering verschuldigd, zooals de slaaf aan zijn meester, de hoorige aan zijn heer dat alles verschuldigd is.

Gedurende den tijd dat de ziel in het stoffelijk omhulsel gevangen is, is niets in vergelijking te brengen met de eeuwige straf of belooning die den mensch na den dood wachten.

Welnu, is 't duidelijk en klaar genoeg? Bespeurt men 't niet? De aarde is, door het geduldige pogen der kerk, die haar wil maken tot haar terrein van aktie, het veld van exploitatie, het middelpunt van het Heelal geworden en, van alle werelden die door de ruimte zweven, is zij gemaakt tot de eenige, die door God is uitverkoren om zijn goedheid, wijsheid, liefde, macht en gerechtigheid in vervulling te brengen.

En van alle wezens welke op die Aarde leven, is de mensch het uitverkoren schepsel, door God bestemd om er een deeltje van zijn goddelijkheid in te leggen en te doen genieten van het eeuwige leven.

Ziet men hoe de katholieke kerk, stap na stap, haar zending verbindend aan het goddelijke plan, den mensch steeds nader tot God brengt, den afstand overbrugt die hen van elkander scheidt? „Gij God, daalt neer. en gij, mensch, stijgt. Gij God, regelt, bestuurt de schepping; gij mensch, neemt uw plaats in in den schoot dier schepping. — Gij, God, werpt uw blik in den Kosmos en richt haar eindelijk op dat kleine stipje: de Aarde. En gij, mensch, wordt door de intelligentie, u door God's genade geschonken, de heer van die aarde. Mensch, stel wetten aan allen en alles wat u omringt, maar onderwerpt u aan de wet van den Allerhoogste. Die wet heeft God aan

de kerk geopenbaard en haar opgedragen u daarin te onderrichten. De kerk is de bezitster van de eeuwige, goddelijke waarheden, en zij heeft de goddelijke macht in depositie. De kerk is de vertegenwoordiging, de manifestatie van God op aarde; de kerk, dat is God zelf!"

Ziedaar de tweede taak der kerk. Zij heeft tot doel den mensch nader tot God te brengen en God en kerk tot één te maken. En daar hebt ge nu het groote Bedrog. Het Bedrog waar ik nog even bij stil blijf staan en waarvan ik de noodige aktueele konsekwenties zal trekken.

Herhalen wij thans nog eens zeer kort even die katholieke dogmatiek, welke ons tot hiertoe bezighield:

God is eeuwig. — Dwaling. (Laat ons toegevend zijn.)

God is oneindig, machtig, goed, wijs, rechtvaardig. — Leugens! Ik leverde het bewijs in het eerste gedeelte van dit werk.

God heeft het Heelal geschapen. — Leugen. Ik toonde het onmogelijke en absurde van de scheppingsdaad aan.

God is Voorzienigheid. — Leugen. Ik heb duidelijk bewezen dat de volmaakte Schepper de God-Voorzienigheid uitsluit en dat de Voorzienigheid de perfektie van den Schepper ontkent.

„God heeft den mensch naar zijn beeld geschapen. Hij gaf hem een onsterfelijke, onvergankelijke, vrije en verantwoordelijke ziel. God, hoogste rechter, zal oordeelen en de mensch zal naar zijn levenswandel worden bestraft of beloond."

Leugens. Leugens!

Overvloedig is door mij aangetoond, dat, indien God bestaat, Hij alleen vrij is, dat de altijddurendheid van zijn sankties onvereenigbaar is met de

rechtvaardigheid, dat het bestaan van de hel getuigt tegen de goedheid van God.

Op 't eerste gezicht kan men versteld staan van die accumulatie van leugens. Toch mag men zich feitelijk er niet over verbazen.

Want al die leugens vloeien uit elkander voort, de een komt uit de ander; zij volgen elkander op, zij passen en schakelen in elkander nauwgezet, treffend zeker. Staat men voor 't geheel, en beseft men het doel dat is gesteld, dan konstateert men vrij gemakkelijk dat van al die leugens niet één onnuttig of overbodig is en dat zij zeer vernuftig zijn geordend en gerangschikt, dat zij, kortom, een geheel vormen zóó uitnemend gearrangeerd, dat het strengste onderzoek kans heeft zich af te wenden van het punt van uitgang: het Godsbestaan en dit onwillekeurig als vaststaand, bewezen en onvermijdelijk aanneemt.

Moest het niet zoo zijn dat de God der christenen alle macht had? Indien hij alle andere goden moest vervangen, was het noodwendig dat hij in zijn handen alle machten vereenigde, die de vroegere goden der paganisten onder elkander verdeelden.

Vandaar de eerste leugen waar men toe verplicht was:

„God is eeuwig en almachtig".

Moest het niet zoo zijn dat hij in zich resumeerde alle perfekties: Goedheid, Liefde, Wijsheid, Barmhartigheid en Rechtvaardigheid? Daar alle andere altaren tot ruïnes waren gemaakt, moest Hij alle gebeden ontvangen, alle gunsten verleenen, zijn zegen en genade over allen uitstrekken, met zijn gerechtigheid allen straffen of beloonen en met zijn barmhartigheid allen vergeven die Hem daar om vroegen.

Vandaar de tweede leugen:

„God is de oneindige Goedheid, Liefde, Wijsheid, Barmhartigheid en rechtvaardigheid.

Moest het niet zoo zijn dat hij alles had geschapen, opdat alles afhankelijk zou worden van Hem en

moest Hij niet het Heelal besturen opdat alle wezens en dingen onder absoluut gezag zouden zijn?

Nieuwe leugens: **„Schepping en Voorzienigheid".**

Moest het niet zoo zijn, wijl het hier ging om een Godsdienst, onderricht door menschen en in praktijk gebracht door menschen en een voorafgaande godsdienstige beweging die zich over de aarde had verbreid, moest het niet zoo zijn, dat de mensch een bijzondere bevoorrechte plaats innam in het Heelal?

Vandaar de eene leugen na de andere: „Onsterfelijkheid der ziel, vrije wil en verantwoordelijkheid, Hemel en Hel, God's Rechterstoel."

En deze opstapeling van leugens, zij vormt de groote Misleiding.

Is zij niet voldoende aangetoond, is zij niet compleet, monsterachtig, eenig?

De katholieke kerk heeft reeds lang begrepen dat heel die stellage van leugens eens moet instorten onder de hamerslagen van het onderzoek.

En zij heeft zich er rekenschap van gegeven dat zij vroeg of laat genoodzaakt zou zijn het bestaan van haar God te bewijzen.

Als men alle werken bijeenvoegt die een poging in die richting deden, dan verkrijgt men een heele bibliotheek. En daar zijn werken bij die getuigen van heel ernstig pogen, soms van zeldzame intelligentie en dikwijls van ongeëvenaarde spitsvondigheid.

Intusschen, men vindt in geen een van die werken een proeve van direkt en positief bewijs, van een bewijs dat men niet miskennen kan en geen twijfel laat. Hier is 't de natuur, die, in haar geheel zoowel als in onderdeelen, in het oneindig kleine zoowel als in 't oneindig groote, in haar wonderlijke orde en regelmaat, ons wordt voorgehouden als het tastbare bewijs voor het bestaan van een Schepper en een Voorzienigheid. Daar is 't een ingewikkelde verzameling, een warwinkel van redeneeringen, vergelij-

kingen, overeenkomsten, tegenstrijdigheden, indukties en deduktics, dissertaties en argumenten zonder einde, een doolhof waarin het redelijk verstand verdwaalt. Nergens een duidelijke, klare, bevattelijke, aannemelijke bewijsgrond!

Boven die doktoren in de metafysika, die ook zelf verward raken in hun tegenstrijdigheden en sofisterijen, aan die konstrukties van sluitredenen, dilemma's en schijn-argumenten, aan die haarklovers, aan die zware zwammers, duister, in wolken gehuld, die de pretentie hebben klaarheid te zien waar de dikste donkerte heerscht, aan die dogmatici die denken te redeneeren waar zij nonsens praten — boven al die lieden prefereer ik het simpele kolenbrandersgeloof. Deze toch zoekt den middag niet in den nacht; hij wil het onmogelijke niet; hij voelt dat het probleem van de kwadratuur van den cirkel dat van het Godsbestaan zelfs niet benadert en aan allen die hem vragen naar de redenen van zijn geloof antwoordt hij naïef: „Ik weet niet waarom ik geloof, maar ik geloof; en het Godsbestaan is voor mij een zekerheid die mij niet kan worden ontnomen."

De houding van sommige katholieken — priesters en volgelingen — heeft de deugd der vrijmoedigheid en ik heb er ontmoet die mij zeiden: „Ik kan zeer zeker het bestaan van God niet bewijzen en ik geloof dat het ook niemand mogelijk is dit bewijs te leveren; maar ik behoor tot de katholieke kerk. Deze leert mij eenige fundamenteele waarheden. En die waarheden zijn haar door God geopenbaard. Als God heeft gesproken, dan kan dat slechts doordat hij bestaat. Al krijg ik nooit andere bewijzen, met dat kan ik volstaan."

Dit is inderdaad een verbijsterende oprechtheid. God bewijzen door de Openbaring of de Openbaring door God, dat is wel in den vicieuzen cirkel ronddraaien, maar deze redeneering getuigt van een naïviteit die mij ontwapent.

Praat mij echter niet van die katholieken, leeken of priesters, die zich verbeelden het Godsbestaan aan te kunnen toonen door allerlei schijngeleerdheden en die met minachting neerzien op de dwazen, onwetenden, de menschen van kwade trouw, die zich niet bij hun beweringen neerleggen. Is trouwens de woedende wreedheid waarmee zij vaak andersdenkenden vervolgen niet het tastbare bewijs van hun onmacht, hun zwakheid, hun gebrek aan argumenten?

Wij zullen die menschen laten voor wat ze zijn en verder gaan.

De dogmatische misleiding versterkt door de legende.

De lezer dient wel te begrijpen dat ik bij beschouwing der christelijke religie als een misleiding, dit woord gebruikt heb in den zin van een systeem van leugens, waarvan men bij de best gedokumenteerde geschiedschrijvers geen tweede voorbeeld vindt.

En nu waren wij nog slechts aan het begin. Wij willen verder zien hoe die misleiding grooter wordt, zich uitzet, haar volkomen ontplooiing in de christelijke legende, die door sommige wierookdragers als een stuk werkelijke historie ons wordt aangeboden.

De kerk heeft zeer veel aandacht aan die legende geschonken; zij heeft haar bewerkt, gekultiveerd, opgesmukt, en het is onbetwistbaar, dat zij een groot deel van haar succes daaraan heeft te danken.

De kerk bezit in groote mate de kennis om de menschelijke natuur te vleien; zij weet de verbeelding op te wekken, met behulp van buitengewoon doeltreffende middelen — o.a. de biecht, waarover ik later spreekt — roert zij de harten, dringt zij door tot in de verste schuilhoeken der menschelijke ziel.

Zoo heeft zij ook begrepen dat het om de menschheid voor haar te winnen en niet voortdurend genoodzaakt te zijn die overwinning te verdedigen, niet voldoende was altijd op te dringen het geloof aan een God, verscholen achter lucht en wolken, omringd van glorie macht en majesteit, onbegrijpelijk en mysterieus, als architect die alles wondervol heeft berekend, gemeten, afgepast en gekonsolideerd. Zij heeft begrepen dat deze godheid, zoo koud, zoo zonder passie, zoo verheven, verschrikkelijk en onverzoenlijk noodig was om respekt, vrees en bewondering af te dwingen, maar niet in staat om de toomlooze geestdrift op te wekken en de spontane liefde, die toch evenzeer voor de stabiliteit van het geloof onmisbaar waren.

De Kerk heeft terecht verondersteld, dat die geestdrift en liefde noodzakelijk waren voor de offervaardigheid, de algeheele overgave en derhalve: men niet kon volstaan met de simpele toenadering, gegrondvest op vrees en angst.

Zij heeft begrepen dat het onvermijdelijk was God naar beneden te doen dalen vanuit den hemel, als een mensch van vleesch en been gelijk de andere menschen; dat hij moest geboren worden en leven en sterven gelijk wij; dat hij zou leven met de menschen en met hen lijden; dat hij zijn hartstochten zou hebben en beproevingen zou doorstaan; dat hij door vrienden en vijanden zou zijn omringd — kortom: in alles zou zijn als de mensch.

Zij heeft begrepen dat de God-mensch het middelpunt moest zijn van een onvergelijkelijk drama, maar opdat hij na zijn rondwandeling op de aarde achter zou laten onuitwischbare voetstappen, onvernietigbare herinneringen, was 't noodzakelijk dat hij zijn schreden deed vergezellen door wonderen en mirakelen, dat zijne lippen spraken onvergetelijke woorden, dat zijn leven een voorbeeld was van deugd en braafheid — kortom: dat deze mensch geen oogen-

blik op zou houden een God te zijn en dus het toonbeed van volmaakte deugd en tevens de vleeschwording van alle angsten en gelatenheid.

Iedereen kent de christelijke legende. Zij deed niet alleen de reis om de wereld, maar vooral in onze streken is zij luide van alle kansels verkondigd; zij is onderricht in alle families en op de scholen; zij is pasklaar gemaakt voor alle klassen der maatschappij; zij is uitgestald, gekommentarieerd, uitgeroepen van alle lippen, gezet in allerlei scènes, uitgebeeld in allerlei kunsten; zij heeft gedurende eeuwen alles geïnspireerd, alles aan zich onderworpen, alles overstelpt; zij is in alles doorgedrongen en heeft alles geabsorbeerd.

Adam, Eva, Jozef, Maria, Jezus, Petrus, Judas, de martelaren, de heiligen, de pausen, er is niet één van hen, welke in die legendarische tragedie een rol van beteekenis vervult die men niet kent, niet bemint, haat, bewondert of veracht op allerlei wijzen.

Maar hoewel iedereen die legende kent, ik zal haar toch even moeten resumeeren.

Toen God zijn groot en wondervol werk: de Schepping, had volbracht, wilde hij als laatste hand aan 't werk, om er als 't ware de kroon op te zetten, een wezen scheppen die er de kroning van zou zijn. Hij nam een weinig klei en blies er zijn adem in en schiep den mensch, zijn meesterwerk.

Hij plaatste dien mensch in een heerlijken tuin, waarin alles zong en straalde en schitterde. Het was het Eden of Paradijs, het naamloos schoone verblijf, waar Adam, de eerste mensch en vader van het menschelijk geslacht, niets zou kennen dan ongestoord geluk.

Om zijn werk te volmaken, dacht God er aan Adam een gezellin te geven. Terwijl hij sliep ontnam

hij hem een rib, waarvan hij Eva maakte: de eerste vrouw en moeder van het menschelijk geslacht.

Adam en Eva leefden volmaakt gelukkig in het Paradijs, in staat van volkomen onschuld, ver van elke slechte gedachte, behoed voor elke gevaarlijke verleiding.

Zij leefden zoo in volle vrijheid. God had aan die vrijheid slechts één lemiet gesteld; één ding had hij hun verboden, n.l. om te eten van den boom der kennis, goed en kwaad.

Maar helaas! in de gedaante van een slang kwam de Duivel — d. w. z. de geest van het kwaad — en die fluisterde Eva in om toch te eten van de verboden vrucht en die te deelen met Adam.

Eva bezweek onder de verzoeking, nam de vrucht en deelde die met Adam.

Vreeselijk was God's woede, èn om de ongehoorzaamheid van Adam en Eva, èn om de onvergeeflijke ondankbaarheid die zij door hun daad betuigden. Hij beval een engel Adam en Eva onmiddellijk uit het Paradijs te verjagen, nadat hij hen had gevonnisd en vervloekt.

„Gaat heen! Ondankbaren! God verjaagt u uit het koninkrijk dat hij in zijn goedheid u heeft geschonken. Voortaan zult gij in het zweet uws aanschijns uw brood verdienen. Gij zult ten prooi zijn aan honger en koude, aan ziekte en dood; en de vervloeking God's zal u vervolgen van geslacht op geslacht."

Toen begon voor Adam en Eva, voor hun kinderen en kleinkinderen en al de geslachten die elkander gedurende eeuwen opvolgden, een leven van smart en ontbering, een leven van onzekerheid, van ellende en lijden — altijd bleef de vloek rusten op het menschelijk geslacht, niets toomde schijnbaar de goddelijke wraak.

Maar in de diepte der menschelijke ziel bleef de

hoop levendig en, door God geïnspireerd, brachten de profeten de troostende boodschap van de komst van een Verlosser, die de goddelijke gramschap zou doen stillen, den menschen heil zou brengen en voor hen de poorten van het paradijs opnieuw zou openen.

En die Heiland kwam; Jezus, voorafgegaan door Johannes de Dooper, vescheen op de aarde.

Hier eindigt het eerste deel der legende, wat men zou kunnen noemen de eerste akte van het Drama.

Het tweede deel der legende, de tweede akte van het Drama, bevat het leven van Jezus, den Chrisaus, den zoon Gods, vanaf zijn geboorte tot zijn hemelvaart.

Heel de groote emotie-kracht waarover het katholicisme beschikt, vindt men in dat gedeelte; het loopt over van ontroerende vertellingen, pakkende episoden, indrukwekkende beschrijvingen, dramatische scènes, beurtelings opwekkend verontwaardiging, medelijden, liefde en erkentelijkheid.

Het voornaamste van Jezus leven op aarde wordt uitgebeeld door de twee uitersten die het begrenzen: geboorte en dood, kribbe en kruis, stal en plaats der terechtstelling. Arm en nederig geboren, smartelijk en smadelijk gestorven. Kribbe van stroo, symbool van armoede, kruis van hout, embleem van schande. De stal obscuur decor, gemaakt voor wat minder dan een mensch is: een dier; plaats der terechtstelling oord van boetedoening, gemaakt voor berechting van wat minder dan de mensch is: een bandiet.

Alles wat ons omtrent het leven van Jezus is verteld, is, buiten die ontbering en marteling, is van minder belang: de vlucht naar Egypte, het werkzaam leven van het kind Jezus onder de hoede van Jozef en Maria, zijn jeugd vol wijsheid, zijn reizen, zijn predikingen, de wonderen die hij deed, de vermaningen die hij gaf, de vorming der apostelenschaar — het zijn allemaal slechts kleine dingen, dienend om

de tijdruimte te vullen die daar lag tusschen de kribbe en het schavot, zijn geboorte en zijn dood.

Als men de tranen kon verzamelen, de bittere tranen die uit de oogen van millioenen stroomden bij 't hooren van die lijdensgeschiedenissen, dan vormde zich een oceaan.

Na zijn dood stond Jezus Christus uit zijn graf op en verscheen aan zijn getrouwen. Veertig dagen leefde hij dan oog temidden van hen, gaf hun zijne voorschriften en opdrachten, die zij op hun beurt weer aan hun nakomelingen moesten overbrengen. Hij droeg hun zijn macht over die zij weer moesten overdragen aan hen, die na hen zouden zijn, deed nog eenige wonderen, gaf elken dag een maanwoord en een schoon voorbeeld, stichtte het Eucharistisch mirakel, door middel waarvan hij elken dag in vleesch en bloed kan afdalen op 't altaar, sprekend met den mond van den priester het: „Eet van mijn lichaam, drinkt van mijn bloed", vervullend aldus tot het laatste toe de taak die op hem als God's zoon en als Verlosser rustte.

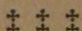
Want het leven van Jezus op aarde diende niet alleen tot leering en voorbeeld, het was ook en vooral een boetedoening.

God de Zoon heeft zich geofferd aan God den Vader, ten einde den hoon, dien Vader aangedaan, weg te wisschen. Dat offer gebracht, kon slechts een goddelijk offer zijn. En dat offer bestond in Jezus' lijden en marteldood aan het kruis.

„Voortaan vrede op aarde voor allen die van goeden wil zijn. Er is verzoening tot stand gekomen tusschen hemel en aarde. De poorten der eeuwige gelukzaligheid zullen nu voortaan niet meer gesloten zijn voor 't nageslacht van Adam en Eva. Het werk der Verlossing, zoolang te voren reeds aangekondigd door de profeten, zoo vol ongeduld verwacht, zoo vurig verlangd, is nu eindelijk in vervulling gegaan. Prijst den Zaligmaker!"

In het tweede gedeelte der legende — dat eindigt met Jezus' hemelvaart — treft ons de groote zorg waarmee 't katholicisme voortdurend voor 't oog van de volgelingen het beeld levendig houdt en in de herinnering verankerd, van een God, die uit zuivere liefde, onder de meest benarde omstandigheden, alle vernederingen en smaad verdurend, beleedigingen en mishandelingen verdragend, leefde en stierf, zonder één klacht te uiten.

Als ik aan het einde ben van mijn beschouwing over de christelijke legende, waarvan mij nog het derde en laatste gedeelte rest te resumeeren, dan zal men begrijpen, welk een groote rol die Jezus, met zijn lijden en marteldood, heeft gespeeld bij de Misleiding waarvan ik sprak.

Het derde deel van de legende, de derde akte van het Drama, begint met de stichting van de kerk en zet zich voort in de verdere historie van die kerk.

Als het katholicisme voor het tweede deel der legende alle hulpbronnen der emotie heeft uitgeput, aan dit derde deel besteedde zij alle schatten der finesses, soepelheid, slimheid, diplomatie, strategie en.... ik geef het woord voor een beter, want het is niet sterk genoeg, der bedriegerij die zij bezit.

Deze derde akte van het Drama is een monument van geduld en vaardigheid; maar méér nog is het een meesterstuk van huichelarij. Het is een model van geslepenheid en diplomatie; maar meer nog een toonbeeld van schijnheiligheid. Ik zal bewijzen wat ik zeg, bewijzen, aantoonen dat de beschuldigingen die ik richt tot de katholieke kerk niet op lossen grond berusten, doch den toetssteen der kritiek kunnen doorstaan.

Maar laat ons eerst het resumé der legende voltooien.

Jezus verliet de aarde, maar hij droeg zijn macht

over aan de apostelen, de discipelen, onderricht in zijn leer en belast met zijn instrukties, strekkende tot verderen opbouw van zijn kerk.

Dapper zetten zij zich aan den arbeid. Het lot dat hun beschoren was verschilde niet van dat van den meester: zij werden gehoond, gesmaad, bespot; marteling en terdood veroordeeling als slot.

Het was een heldentijd, waarin duizenden en duizenden aanhangers van het nieuwe geloof zich blijmoedig offerden, alle lijden en martelingen gelaten droegen, liever dan ook maar een enkel oogenblik te wankelen, laat staan hun geloof prijs te geven.

Maar die heldentijd nam een einde; de arbeid der zaaiers bracht vruchten voort; overvloedig was de oogst die men binnenhaalde. Afgemat door de doellooze vervolgingen en beducht geworden voor de steeds talrijker wordende vijanden, gaven de machthebbers den strijd op: zij werden verdraagzamer en dra begrepen zij, dat het voor hen voordeeliger was een accoord te sluiten met de kerk en haar waardigheidsbekleeders een plaats te geven in haar rijen. Vanaf dat oogenblik trad de historie der kerk in een nieuwe en voor de toekomst beslissende fase. Het oogenblik naderde, waarop de kerk, meer en meer vergetende het woord van den meester: „Mijn koninkrijk is niet van deze wereld", in onderhandeling ging treden met de aardsche en tijdelijke machtbezitters.

Vanaf dat tijdperk kreeg het katholicisme de volkomen heerschappij over de geesten. Het wist overal een macht te vormen die wederkeerig beruste èn bij de koningen der aarde èn bij den koning der hemelen; gevende „d e n k e i z e r w a t d e s k e i z e r s e n G o d w a t d e s G o d e s i s."

Meer en meer mengde zij zich in de politiek der staten, welke in die dagen allen uit absolute monarchieën bestonden. De kerk leerde, dat allen die op aarde ook maar een greintje macht bezaten, zulks

ontleenden aan God. Zij beweerde dat God de eenigste bron van alle machten is, dat de aarde werd geregeerd door de mindere monarchen, zooals het heelal in zijn geheel werd bestuurd door den Allerhoogsten Monarch: God.

Zich meer en meer mengend in het intieme leven der volken, verklaarde de kerk, dat de macht die zij van God ontving, om over de zielen te heerschen, niet gescheiden kon worden van haar heerschappij over het lichaam, wijl in dit leven ziel en lichaam nu eenmaal niet van elkander gescheiden kunnen worden. Zij verlangde dus een deel van de tijdelijke macht en dit deel zoo groot, naarmate volgens haar het lichaam onderworpen was aan de ziel en overwegende dat de tijdelijke macht moest ondergeschikt zijn aan de geestelijke macht, zooals de stof is onderworpen aan den geest.

Zij aarzelde niet te proklameeren, dat het aardsche leven slechts een voorbereiding, een introduktie voor het eeuwige leven in den hemel is en derhalve de mogelijkheid was uitgesloten dat koninkrijk Gods te verwerven, zonder hier beneden de heerschappij der kerk zooveel mogelijk te bevestigen.

Wat de machten betrof die Christus overdroeg aan de kerk, zij zijn schier goddelijk. Luister:

„Niemand zal zijn gered die niet van de erfzonde is gereinigd door het water van den doop. De doop is het Sacrament waardoor men toegang krijgt tot de kerk en dat van den mensch een christen maakt. ..

Niemand zal zijn gered die niet nauwkeurig de geboden der kerk zal hebben opgevolgd, zooals Gods geboden opgevolgd moeten worden.

Hoe groot de zonde ook is die hij begaat, de katholiek kan absolutie verkrijgen, want de priester waaraan de zondaar oprecht zijn misstappen en zonden bekent, kreeg van de kerk, d.w.z. van God zelf het recht om te beschuldigen en te vergeven, voor den hemel zoowel als op aarde.

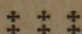
Alleen die intieme verbindingen van man en vrouw zijn eerbaar en zuiver, die geheiligd zijn door het huwelijkssacrament der kerk. Elke vereeniging niet door de kerk geheiligd, is misdadig en staat gelijk met concubinaat.

De kerk wordt gevormd door de geloovigen die het heilige doopsel ontvingen. Zij staat onde,r het souvereine gezag van den paus, den stedehouder van Christus, den opvolger van Petrus, de hoeksteen der kerk. De paus wordt gekozen door de kerkvorsten, de in het conclave vereenigde kardinalen. Betreffende het dogma is de paus als hoogste chef der kerk onfeilbaar, want hij beschikt over de eeuwige waarheid.

Onder den paus en boven de massa eenvoudige geloovigen staat de hiërarchie.

De katholieke kerk is verdeeld in dioceses, die de Aartsbiscopaten en biscopaten besturen en de dioceses zijn onderverdeeld in parochies aan 't hoofd waarvan de pastoors en hun Vicasarissen staan.

De katholiek die zich als door een bijzondere stem geroepen voelt tot het religieuze leven kan de Orde of Congregatie kiezen waartoe hij wenscht te behooren. Hij moet zich vervolgens schikken niet alleen in alle geloovige verplichtingen, maar ook onder alle voorschriften die hem worden opgelegd.

Ik ben nu aan 't einde van mijn resumé betreffende de christelijke legende in de organisatie der kerk. Ik weet dat ik onvolledig was en slechts de groote lijnen heb aangegeven. En dus dat ik tekort schoot in het doen vormen van het juiste denkbeeld dier groote wereldomvattende macht en de ontzaglijke invloed die zij uitoefende en nog uitoefent op de geesten.

Om een juist begrip van deze dingen te krijgen,

moet men niet alleen memoreeren de tallooze verwikkelingen van dit reusachtige Drama, het gehalte der helden die in scène worden gebracht, de pathetische situaties waar het van wemelt en de aangrijpende emoties waarvan het overvol is, maar ook het tijdsgewricht waarin de tweede akte werd afgespeeld, die akte, welke boven de beide andere domineert en die, geplaatst tusschen hoofd en voeten, het bloed overal verdeelt, leven meedeelt aan de rest.

Men moet er wel aan denken dat bedoeld tijdperk in duisternis was gehuld. Het was als een lange zwarte nacht, geworpen tusschen de antieke beschaving, verdwijnend of in volle decadence en dus afstervend, en de dageraad der nieuwe beschaving waarvan de eerste verschijnselen zich reeds voordeden, zij 't dan nog vaag en onzeker.

Zekere geesten die in alles willen zien de tusschenkomst eener mirakelen doende voorzienigheid, hebben vooropgesteld dat men in de ontwikkeling van het christendom een mirakel moest zien.

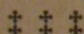
Als dat christendom, zoo redeneerden zij, niet een vervulling van Gods werk was, dan zou het nooit tegen alle verdrukking en vervolging in, zoo hebben kunnen groeien, over alle haat en onverschilligheid, die het in zijn oorsprong ontmoette, hebben kunnen zegevieren.

Ik zie hier echter heelemaal de „hand Gods" niet in. Het christendom kreeg, gelijk overigens elke andere historische beweging zijn tijd: het kon geen tien eeuwen vroeger, noch tien eeuwen later gekomen zijn. Tien eeuwen vroeger ware te vroeg en tien eeuwen later ware te laat geweest. Het is geboren in een millieu en onder omstandigheden die deze geboorte wel moesten veroorzaken en hoe bescheiden het begin dezer beweging dan ook was, hoe voorzichtig en wankelend zij haar eerste schreden ook deed, zij moest vorderen, groot en krachtig worden, want zij vond in die tijden de groei- en levens-

sappen, de vruchtbare elementen die zij voor haar ontwikkeling noodig had.

Als, door de aaneenschakeling van feiten die men niet waarneemt, een of andere gebeurtenis zich voordoet, dan is men altijd geneigd, en het is dan ook wel het makkelijkste, aan de tusschenkomst der Voorzienigheid te gelooven.

Wanneer men, te traag om te denken en te vorschen, op te sporen de oorzaken van een zeker verschijnsel, toch een verklaring daarvan wil geven, dan spreekt men van de „Goddelijke” Wijsheid en men gelooft dan klaar te zijn

Verliezen wij onzen tijd niet met zulk spel, met dat legendarische deel van het katholicisme en plaatsen wij de Misleiding der kerk in het volle licht, zooals wij dit deden met de dogmatiek.

Laat ons resumeeren:

Drie akten heeft het fabelachtige Drama:

Eerste akte: Van de schepping van den mensch tot de geboorte van den Zaligmaker;

Tweede akte: Geboorte, leven, dood, opstanding en hemelvaart van den Verlosser;

Derde akte: Stichting van de kerk, haar groeiende invloed, haar verbond met de aardsche machthebbers, haar zending, haar leeringen, haar machtsvergrooting en haar organisatie.

Van deze drie akten is de derde de eenige die mij interesseert, die dan ook alleen direkt de kern van mijn betoog raakt. De twee anderen zijn mij van zeer ondergeschikt belang.

De eerste akte had onvermijdelijk maar één doel: inleiding was zij voor de tweede.

Onvermijdelijk is ’t ook dat, als God niet was aangevallen, Adam en Eva niet uit het Paradijs zou-

den zijn verjaagd en het nageslacht niet door alle eeuwen heen zou zijn vervloekt.

Onvermijdelijk is 't verder, dat de geboorte van den Verlosser zinloos geweest zou zijn, als 't eerste menschenpaar niet zou hebben gezondigd. De Vader had zijn zoon niet naar de aarde gezonden; hij zou niet gestorven zijn aan het kruishout en na zijn opstanding niet ten hemel zijn gevaren.

Onvermijdelijk is 't voorts, dat als Jezus niet op aarde zou zijn geweest, de kerk niet zou zijn gesticht, Jezus haar niet zijn leeringen, zijn voorbeelden en macht zou hebben kunnen geven.

Onvermijdelijk is 't vervolgens, dat als de kerk door Jezus geen enkele zending opgedragen was, zij zich niet had kunnen noemen de draagster der „Geopenbaarde Waarheid", die de taak had te vervullen, te waken over de Goddelijke instellingen en te schenken of te onthouden de eeuwige gelukzaligheid.

Het is onvermijdelijk tenslotte, dat deze keten van onvermijdelijkheden ons tot de konklusie moet brengen dat de twee eerste gedeelten der katholieke legende geen ander doel hebben dan de bedriegelijke beweringen der kerk te rechtvaardigen, zich als de vertolkster van „Gods Woord" te doen beschouwen, haar machtsbegeerte een bovennatuurlijk, goddelijk en onbetwistbaar karakter te geven — kortom heel die schandelijke Misleiding, in dit boek gedemonstreerd, vasten grond gegeven.

Merkwaardig in die christelijke legende is de uitmuntende rangschikking; men vindt er die gapingen niet in welke zoo dikwijls zulk soort legenden, waarin fantasie en werkelijkheid dooreen gemengd zijn, onbegrijpelijk maken; men ontmoet er die onsamenhangendheden niet in, die zoo vaak heel zulke legenden in diskrediet brengen.

Er zijn, zeer zeker, onsamenhangendheden; er zijn er vele, er zijn die heel erg zijn. Maar zij zijn allen omgeven door een zoo kunstig samengesteld

en gepresenteerd geheel, dat zij onmogelijk opzien kunnen baren. Allen gelijken zij aan die frazen welke, dank zij hun samenkoppeling aan het geheel, bijna onopgemerkt worden voorbijgegaan, hoewel zij, in werkelijkheid, een groote en verstrekkende beteekenis hebben.

Alle gedeelten van deze legende zijn nauw aan elkander verbonden; elk hunner volgt de voorafgaande regelmatig op en is op haar beurt weer de oorzaak voor de volgende. Geen enkele schakel is overbodig, geen enkele neemt de plaats niet in die hij innemen moet.

U kent die konstruktiespelen, waar de kinderen zich mee vermaken, die het geduld oefenen, het waarnemingsvermogen versterken, den zin voor orde en regelmaat aankweeken: dertig, veertig, vijftig kleine stukjes hout, van zeer uiteenloopende vorm en grootte, moeten bijvoorbeeld een kasteel vormen. Elk stukje hout moet zijn plaats innemen; de plaats die het uitsluitend behoort in te nemen. Het sluit en past niet anders dan op die plaats. Van elkander gescheiden vormen die stukjes hout niets; maar verzameld en gerangschikt naar behooren, krijgt men het Kasteel.

De verschillende deelen der christelijke legende zijn als die blokjes hout: men heeft ze gerangschikt, bijeengevoegd en allen nemen zij de plaats in die zij innemen moeten, waar zij passen en aansluiten bij het geheel — er is er niet één teveel en niet één te weinig. En zoo wordt gevormd dat grootsche kasteel met zijn imposante afmetingen, zijn schitterende stijl, zijn majestueusch aspekt; dat formidabele monument: de Roomsch-Katholieke Kerk.

Het monument, waarvan elke steen een leugen is. Elke steen, geplaatst waar hij behoort, geeft aan de aansluitende steenen een soliditeit die hij op zijn beurt van die andere weer verkrijgt. Zoo werd dat groote, sterke geheel, dat machtige bouwwerk, dat

nu reeds eeuwen en eeuwen stormen en orkanen heeft kunnen trotseeren.

Toen ik bepaalde welken zin ik hecht aan het woord „Misleiding", heb ik gezorgd te specificeeren dat de Misleiding is samengesteld uit twee essentieele elementen: het eerste, een zeker aantal leugens vernuftig aan elkander verbonden; het tweede: de eenige doelstelling uit welks oogpunt die leugens zijn gegroepeerd. Uit dat totaal aan leugens, op een doel gericht, zijn de Doktrine, de Aktie en Organisatie der groote Misleiding gebaseerd.

Zoowel het legendarische als het dogmatische deel van de katholieke leerstellingen is op de leugen gegrondvest, nauw zijn zij aan elkander verbonden; alles loopt op hetzelfde doel uit: de oppermacht der Kerk. Onbetwistbaar zijn dan ook alle voorwaarden der groote Misleiding in de kerk vereenigd.

Zoo juist is door mij aangetoond hoe de drie gedeelten der christelijke legende eng aan elkaar verbonden zijn en hoe alle details van die gedeelten ook onderling hecht verbonden zijn. Het moet den lezer getroffen hebben. Ik wees de banden aan die de fragmenten aan elkander verbinden en duidelijk bewees ik dat alle leugens waaruit die legende is opgebouwd, geen ander doel beoogen, dan de triumf der kerk op deze wereld.

Ik behoef daar nu stellig niets meer aan toe te voegen. Maar daar wij hier de kern van de zaak raken, waar het hier gaat om de rechtvaardiging van de term Misleiding, om met nog meer klem van redenen te bewijzen dat het christendom in 't algemeen, de katholieke kerk in 't bijzonder, niet anders zijn dan één groot bedrog, moet ik nog even terugkomen op enkele bijzonderheden.

———

Het christendom maakt van de gehoorzaamheid een kardinale deugd, teneinde zijn heerschappij te schragen.

Als men een oogenblik zijn aandacht ernstig vestigt op het eerste deel der legende, dan staat men versteld van den enormen nadruk die op de ongehoorzaamheid van Adam en Eva wordt gelegd. Men moet ook getroffen worden door het groote onrecht dat schuilt in het feit, dat niet alleen de schuldigen, maar hun nakomelingen tot in het verste geslacht door den vloek van het Opperwezen worden vervolgd.

De uitlegging die de kerk geeft aan de enormiteit dezer kastijding is deze: de straf moet evenredig zijn aan de zwaarte der misdaad, de zwaarte der misdaad die onze eerste ouders begingen, is bepaald naar de afstand die den mensch van God scheidt. Hoe grooter de verwijdering is tusschen den beleediger en den beleedigde des te grooter is de beleediging. In haar soort is dus de ongehoorzaamheid van Eva en Adam van dat standpunt beschouwd een misdaad vreeselijk en van onberekenbare zwaarte.

Deze misdaad verkrijgt haar zwaarwichtigheid door deze twee omstandigheden. Teneerste: God schonk aan Adam en Eva volledige vrijheid, met uitzondering van dat ééne verbod; ten tweede: God had recht op zeer groote erkentelijkheid, wijl hij door hen te plaatsen in dat Eden waarin alles bijdroeg tot vervolmaking van het geluk, toch blijk gaf van groote liefde en vrijgevigheid en dus: de ongehoorzaamheid aan zijn bevelen werd een sombere ondankbaarheid.

Deze uitlegging is niet geheel voldoende, maar tenslotte, zij is gemakkelijk, bezit een zekere kracht en voor de kleinzieligen is zij toereikend, als wij daar niet tegenover plaatsen een uitlegging weke die der kerk in 't ware licht stelt.

Nemen wij er nota van, dat volgens de legende, onze eerste ouders zich verheugden in het bezit van volkomen vrijheid. Er was één uitzondering: zij mochten niet van de verboden vrucht eten. De legende verzuimt ons te verklaren waarom dat verbod was ingesteld. En inderdaad is 't ook van weinig belang die motieven te kennen en te bespreken.

Waar wij hier wèl belang bij hebben is dit: Hoe liefdevol en vrijgevig God ook was, Hij verlangde absolute macht en heerschappij, een souvereine autoriteit en een afschuwelijke misdaad was 't, Hèm ongehoorzaam te zijn. Daaruit resulteert dat van alle deugden, de gehoorzaamheid, de onderwerping aan Gods' wil, de grootste is en dus het verzet, de ongehoorzaamheid de ergste misdaad.

Bovendien, heeft het katholicisme niet altijd geleeraard dat Satan —de Duivel, de Demon — de Engel van den opstand, dus de geest van 't kwaad is?

De duivel te maken tot het vleeschgeworden kwaad, de vleeschgeworden geest van den opstand, in hem te zien den vijand van God, die altijd in verzet is, beteekent zulks niet dat men den opstand moet beschouwen als de grootste misdaad die men aan God begaat? Zoo de zaak bekeken, begint men te begrijpen waarom de ongehoorzaamheid van Adam en Eva als een onvergeeflijke misdaad werd aangerekend en gestraft, alsook waarom die straf het menschdom van geslacht op geslacht zou vervolgen.

Eendeels moest de woede en wraak wel aanhouden, opdat de Zaligmaker eens zijn werk zou kunnen doen; anderdeels moesten Adam en Eva, die niet langer onsterfelijk bleven, dood zouden gaan als eerste gevolg en straf voor hun misdaad, wel opgevolgd worden door een geslacht dat onder denzelfden vloek zou kunnen voortleven.

Maar bovenal was 't noodig dat in het menschelijk bewustzijn van geslacht tot geslacht deze idee al dieper en onuitwischbaarder werd gegrift: de on-

derwerping aan God's wil is de deugd par excellence en zij wordt bezoldigd met de hoogste belooning; daarentegen de minste ongehoorzaamheid aan Gods' bevelen, is de grootste misdaad en zal worden gestraft met de vreeselijkste straf.

Als u mij vraagt waarom 't noodig is dat de onderwerping wordt beschouwd als de hoogste deugd en de ongehoorzaamheid als de laagste ondeugd, dan verwijs ik u als antwoord op die vraag, naar het doel der katholieke misleiding:

Omdat de kerk, die God op aarde wilde vertegenwoordigen, voorgevend dat zij van Hem de eeuwige waarheden had ontvangen en zijn macht moest uitoefenen, er voordeel in zag voor haar machtsvergrooting, haar intriges, haar begeerte naar weelde en rijkdom, als zij die gehoorzaamheid er in wist te houden.

Werp een blik op de historie van de kerk en gij zult konsateeren dat zij, zoodra 't haar gegeven was uit de duisternis, waarin zij zich verborgen moest houden, naar voren te treden, sterk door de zending die zij voorgaf te vervullen, de macht die zij beweerde te hebben ontvangen, alles in 't werk stelde om zich van haar macht te verzekeren, zoowel voor 't tijdelijke als voor het eeuwige en dit voornamelijk door de onderwerping der geesten aan die eeuwige waarheden die men beweerde te hebben ontvangen, onderwerping aan de machten die men voorgaf te vertegenwoordigen, onderwerping van het geweten aan de heilige instellingen, waarover zij, naar het luidt, als trouwe bewaakster is aangesteld.

Daarom ook was het in het tijdperk waarin de kerk in zekere landen een alles overheerschende diktatuur uitoefende, voldoende als men maar twijfelde aan zekere teksten of feiten of daaraan slechts een andere uitlegging gaf dan die welke door de enge orthodoxie was vastgesteld, voldoende, als men maar onverschilligheid bij u veronderstelde, om u

voor de inkwisitie te slepen die u tot den brandstapel veroordeelde.

In die vervloekte tijden, toen de kerk haar heerschappij wilde grondvesten, was ongetwijfeld de geest van den opstand het ergste kwaad, omdat hij gevaar opleverde zich onder één of anderen vorm óók te richten tegen de autoriteit van 't katholicisme.

Wat zeg ik? Weinig was er maar noodig om zich aan zulk verzet schuldig te maken: Het was reeds voldoende als men zich niet geheel en al onderwierp, zich niet totaal boog; als men zonder geestdrift gehoorzaamde, zonder blijdschap zich vernederde. Wie zich van 'n tegenstander wilde ontdoen, zich wreken op een vijand, een mededinger wegruimen en zich voor allerlei misdaden wilde verzekeren van de hulp van den clerus, hij had slechts als aanklager op te treden. Hoe ongegrond de beschuldiging ook was, het was zeldzaam als de aangeklaagde de vreeselijke straffen die werden uitgeoefend ontging. Steunde de beschuldiging niet op voldoende bewijsgronden? Wat beteekende zoo'n kleinigheid! Van twee één: Of de veroordeelde was onschuldig en, in dit geval werd het slachtoffer een martelaar die regelrecht de eeuwige gelukzaligheid binnenstapte; of hij was werkelijk schuldig en dan verdiende hij de straf en strekte tot voorbeeld aan anderen.

Het kwam er dus niet op aan of men schuldig of onschuldig was. De hoofdzaak was aan de vijanden van het geloof — werkelijke of vermeende — een heilzamen schrik bij te brengen, respekt af te dwingen, te leeren dat de kerk niet terug zou deinsen voor de strengste maatregelen, teneinde haar overwicht te behouden.

De kerk wil in haar belang de Sociale ongelijkheid.

Haar raadgevingen aan de rijken en armen.

Reeds deed ik opmerken dat van het tweede gedeelte der legende, dat het leven van Jezus omvat, van zijn geboorte tot zijn hemelvaart, het begin en het einde, geboorte en dood boven alles uitsteekt en ik wil hier even herhalen wat ik in dat verband o.m. schreef: „. . . Geboorte en dood, kribbe en kruis, stal en plaats van terechtstelling. Geboorte arm en nederig, dood smartelijk en schandelijk; kribbe van stroo, symbool van armoede, kruishout embleem van smaad; de stal donker decor, gemaakt voor de geboorte van wat minder is dan een mensch: een beest; plaats van terechtstelling, decor van boetedoening, gemaakt voor de bestraffing van wat minder is dan een mensch: een bandiet!"

De legende had Gods' zoon in een paleis kunnen doen geboren worden, omgeven van rijkdom en pracht. Zij had den Christus kunnen doen opvoeden door hovelingen en dienaren, van zijn prilste jeugd in weelde kunnen laten baden. Zij had van hem kunnen maken een machtige monarch, een onoverwinnelijk bevelhebber, een wijze wetgever, een mensch dus wiens grootheid en roem naar alle windstreken zou worden verbreid. Zij zou hem hebben kunnen doen sterven op hoogen leeftijd, schitterend van deugd en verdiensten, als een edele grijsaard, wiens heengaan de menschheid in diepe rouw zou hebben gedompeld, gebukt onder het smartelijk besef van een groot verlies.

De legende heeft niet gewild dat de Verlosser rijk geboren werd, zou leven als machthebber en sterven in glorie; zij heeft gewild dat hij van de kribbe tot het graf niet anders zou kennen dan ontbering; zij wilde dat hij gedurende heel zijn leven met

de armen en nederigen zou verkeeren, altijd zou zijn bij de paria's, de miskenden en verdrukten, de verworpenen en onterfden der aarde. Zij heeft gewild dat hij al het lijden zou kennen, alle smarten zou dragen, dat hij een voorwerp zou zijn van verachting en spot; zij heeft gewild dat hij de bittere lijdenskelk tot den laatsten druppel zou ledigen.

En als men wil weten waarom de Zaligmaker arm, nederig, lijdend, gehoond en gemarteld moest zijn, dan antwoord ik wat ik daar straks zei: om de noodwendigheid daarvan te begrijpen heeft men er slechts aan te denken dat in de beweging van het katholicisme, de doktrine, legende, leeringen en moraal, alles zoo is gerangschikt, geplaatst en gekombineerd, dat die kerk van haar absolute macht verzekerd zou zijn.

De groote kunst waarmee de katholieke kerk zich bedient van den armen, nederigen Jezus is voor niemand een geheim. Het is in haar geoefende handen een tweestrijdend zwaard waarvan zij zich bedient tegen de rijken en armen, tegen de grooten zoowel als tegen de kleinen.

Hoort de vermaning die zij richt tegen hen die bevoorrecht zijn door macht en fortuin:

„Gij rijken, die door het toeval der geboorte of door geslaagde ondernemingen in 't bezit zijt gekomen van de rijkdommen der aarde, gij heft trotsch het hoofd op, gij ziet uit de hoogte neer op de menigte, wilt altijd maar schatten op schatten stapelen en om dit doel te bereiken, aarzelt gij niet om hen te ruïneeren die in weelde met u wedijveren?

Alleen de zorg uw rijkdom te vergrooten houdt u bezig; alleen de martelende vrees voor verlies pijnigt u. Rijken, neemt u in acht! De Voorzienigheid, die niets ontgaat, heeft mij de taak opgelegd u te herinneren aan de plichten die de kerk u voorschrijft als haar gehoorzame en erkentelijke zonen.

Bedenkt, als het fortuin u goedgunstig is dan lag

dit in het plan der Goddelijke wijsheid; bedenkt dat uw rijkdom u bijzondere plichten oplegt; vergeet niet dat uw verlosser arm en nederig was, dat hij u het voorbeeld gaf van zelfverloochening, dat gij in elken arme, uw broeder, een andere Jezus Christus moet zien; verlies niet uit 't oog dat, wanneer het God zou behagen, hij u morgen reeds alles kan ontnemen en uw weelde van thans in armoede zou kunnen doen verkeeren.

Rijken doet uw plicht! Weest mededeelzaam, edelmoedig en broederlijk. Geeft, geeft zonder berekening. Hoe meer gij op aarde zult hebben gegeven hoe meer gij in den hemel terug zult ontvangen. Naarmate gij u ontdoet van uw aardsch bezit, zult gij recht op den rijkdom van het hiernamaals veroveren"

Zoo spreekt de kerk, zij 't dan in altijd weer verschillende toonaarden, als het de machtigen der aarde aan hun plichten jegens geloof en kerk wil herinneren.

„Vanwaar uw hoovaardij? Waar is de bron van uw trots? De Verzoeker deed u vergeten dat alle macht uit God is, dat gij van hem hetgreintje macht hebt dat ge bezit. Heeft de machtsbegeerte u zóó aangegrepen, dat ge alle plichten vergeet jegens God en zijn afgezanten?

Bedenkt, o koning, dat gij in handen van God, den koning der koningen, slechts een dienend werktuig zijt; bedenkt dat hij uw scepter kan breken, gemakkelijker dan de orkaan een strohalm wegblaast, bedenkt dat het van zijn almacht afhangt, of de kroon die zoo trotsch uw hoofd versiert, u ontnomen zal worden. Bedenkt, gij machtige dat uw meester die zijn bevelen geeft aan millioenen dienstknechten en slaven, van u morgen reeds kan maken den meest onderworpene en vernederde van allen!

„Kom, koning; kom hier; kom overwinnaar; kom meester; komt allen, ja allen, Grooten der aarde, komt aan den voet van het altaar. Knielt daar neer

onder de zegenende handen van den priester, die door den God van majesteit en macht is belast met zijn werk hier op aarde; geeft aan de menschheid het voorbeeld van nederigheid voor God en onderworpenheid aan zijn zaakgelastigden.

Uw trots, o aardsche meesters! is een beleediging Hem aangedaan, die uit liefde voor allen in een stal geboren wilde zijn en wilde sterven aan het kruishout.

Richt het oog op den armzaligen stal van Bethlehem, op 't kruis van Golgotha. Dat schouwspel zal u herinneren, elk oogenblik doen denken aan de nederigheid en bescheidenheid die ge verplicht zijt op aarde te betrachten, zult ge eenmaal als uitverkorenen in de eeuwige gelukzaligheid een plaats krijgen aan de rechterhand God's".....

Is de rijkdom een privilege voor enkelen, de armoede is helaas het lot van velen; als een minderheid de wetten maakt, regeert en macht uitoefent, dan wil het noodlot dat de massa zich onderwerpt aan die wetten, gehoorzaamt en zich laat onderdrukken.

Met een onovertrefbare geslepenheid weet de kerk zich te bedienen van de armoede en nederigheid van haar Stichter, zoowel tegenover de rijken als tegenover de armen, zoowel waar het betreft de onderdrukkers als de onderdrukten.

Hoort de raadgevingen en vermaningen die men richt tot de rampzaligen en dienstbaren.

„Gij laat de echo van uw klachten weerklinken o armen en gij onderdrukten, gij kunt uw kreten van verontwaardiging niet smoren.

Gij hebt ongelijk en doet verkeerd. Zwicht niet voor de verleidingen der natuur en leent het oor niet aan de raadgevingen des duivels. Als de natuur u, hongerigen, dwingt tot opstand tegen de bezitters; verzet tegen de machthebbers, — wijsheid, voorzichtigheid, algemeen welzijn, godsdienst en de zorg voor

uw belangen, gebieden u niet op verkeerde wegen te gaan en u door geen slechte ingevingen te laten misleiden.

De Goddelijke wijsheid heeft alles beschikt en Gods' goedheid heeft in alles voorzien. Wie uwer durft de vervloekte dwaasheid te begaan om zich af te keeren van de, door God gebaande wegen?

Ongetwijfeld, het kan onrechtvaardig schijnen dat de een gemaakt is om de andere te doen gehoorzamen; het kan onverdragelijk schijnen, dat de een het noodige moet ontberen, terwijl de andere overvloed van alles heeft. Deze ongelijkheid is stootend en die tegenstellingen hebben iets onverdragelijks.

De kerk, die met éénzelfden teederheid al haar kinderen bemint:, armen en rijken, onderworpenen en machtigen, zij lijdt onder die kontrasten en met al haar krachten, werkt zij eraan, de smartelijke gevolgen van deze ongelijkheid te verzachten.

Haar hand is voortdurend uitgestrekt naar den rijke hem uitnoodigend iets van den overvloed af te staan voor de arme broeders. Zij komt steeds tusschenbeiden, als de meesters en dienstbaren met elkander in konflikt zijn en zij spoort den een aan tot rechtvaardigheid en den andere tot kalmte.

Zij plaatst boven dat alles het symbool van onze gemeenschappelijke zaligmaking: het kruis waaraan onze edele liefderijke verlosser is gestorven, niet voor het heil van enkelen, maar voor het heil van allen.

Armen en onderdrukten, is 't mogelijk dat gij denkt aan opstand tegen uw ellende en dienstbaarheid, terwijl uw God, uit liefde en als voorbeeld, in armoede geboren en opgegroeid is, geleefd heeft als de ellendigsten onder u? Dat hij den marteldood is gestorven, onder smaad en hoon? Dat hij zijn heele leven gehoorzaam, gewillig en onderworpen was? Hij, die, als God's zoon, als God zelf, de machtigsten der aarde had kunnen bevelen?

Weest gelaten en onderwerpt u! Weest niet ijverzuchtig op 't lot der rijken en de meesters; want gij zult eens het beste deel hebben. Aan hen de aarde aan u de hemel; aan hen het vergankelijk bezit, aan u het eeuwige geluk. Bedenkt dat God u de verzoekingen heeft gespaard waaraan de bezitters der aardsche rijkdom zijn blootgesteld. Armen en verdrukten verheugt u: Want hoe grooter uw lijden is op aarde, hoe grooter uw belooning hierboven!"

Al die thema's zijn bekend; zij zijn onuitputtelijk. Van de kansels aller kerken hebben zij geklonken; gedurende onheugelijke tijden hebben de armen en rijken, meesters en onderdrukten gezien hoe de kerk zich tusschen hen plaatste en aan beide zijden haar waarschuwingen zoowel als haar raadgevingen en bedreigingen richtte.

Met het kruis in de hand heeft de priester de aalmoezen en gaven der bevoorrechten van het fortuin afgedwongen. Met het kruis in de hand heeft hij de machtigen der aarde gehoorzaamheid en onderwerping aan de kerk bevolen... Het kruis in de hand, deed hij niet anders dan de honger en ellende bestendigen, bracht hij het volk tot onderwerping, als de nood het tot opstand had gedwongen.

O kruis, o stukje hout, waar hebt gij al niet toe kunnen dienen! Hoe groot was uw deel in de enorme Misleiding der kerk! Hoeveel leugens zijn in uw naam verkondigd! Tot welk een gruwelen zijt gij het voorwendsel geweest, wijl gij waart het embleem der martelingen waaraan de stichter van het christendom bezweek! Hoeveel onheil hebt gij gesticht in de handen der misleiders, die zich noemden en noemen de volgelingen en zaakgelastigden van Hèm! En hoeveel kwaad zult ge nog mee stichten?

De instelling van het sacrament is een uitstekend instrument tot onderdrukking.

Het schijnt mij toe dat in de instelling van het sacrament het meest doeltreffende middel is gevonden om de overheersching te bestendigen, waarvan ik verder zal spreken.

Het sacrament! Herinner u dat de kerk het als van Goddelijken oorsprong deed beschouwen en dat de katholiek om zijn zielenheil er de strenge verplichtingen van moet nakomen:

De plicht van den doop, die, den mensch reinigend, hem het ware kenmerk eens christen geeft, de poorten van den hemel voor hem opent.

De plicht der hostie, die de katholiek minstens eens per jaar, met de Paschen, in ontvangst moet nemen.

De plicht der boetedoening, die den zondaar door de bekentenis zijner zonde, door de belofte er niet meer in te vervallen, absolutie verschaft voor alles wat hij misdreef.

De plicht van het kerkelijke huwelijk, voor den man en de vrouw die in gemeenschap wil leven en aan kinderen het leven schenken, zonder den toorn God's op te wekken en zich aan een doodzonde schuldig te maken.

De plicht, zich het heilige oliesel te laten toedienen als men zich in doodsgevaar bevindt, een priester dus te roepen om van hem de heilige sacramenten te ontvangen, die den weg naar den hemel openen en behoeden voor de eeuwige verdoemenis.

Elk sacrament, dat spreekt vanzelf, staat in min of meer direkt verband met de Misleiding, neemt daarbij een min of meer belangrijke plaats in. Maar alvorens van elk afzonderlijk te spreken, is 't wel interessant het geheel eerst eens te beschouwen. Die beschouwing is niet alleen interessant, zij is ook

origineel en binnen het kader van deze studie van groot belang.

Opgemerkt zij dan, dat de sacramenten in hun geheel genomen zich altijd aanpassen bij alle leeftijden van den mensch en dat, wetende hoe zij vaak een vèrstrekkend en regelmatig karakter hebben, de katholieke kerk door bedoelde sacramenten, altijd den geloovige in 't oog houdt, altijd onder zijn bereik heeft, hem voortdurend aan zijn plichten kan doen herinneren, steeds aan den voet van het altaar kan brengen — hem dus van de wieg tot het graf onder bedwang kan houden.

De mensch is nauwelijks ter wereld, lichamelijk is hij nog uiterst teer, verstandelijk nog in duisternis, moreel nog in volslagen onbewustheid. Hij is dus in ieder opzicht nog onbekwaam tot elke beweging, elk gebaar, elk woord dat uitdrukking vermag te geven aan een bewustzijn of wil. Maar geen nood: zijn ouders beslissen voor hem, en een katholiek van hem willende maken, brengen zij het kind ten doop.

Het kind groeit op; het is een twaalftal jaren oud. Zijn lichaam heeft zich ontwikkeld en weldra komt de rijpheid, de jongelingschap; zijn geest is een weinig gekultiveerd; zijn bewustzijn begint te onderscheiden wat goed en wat kwaad is; zijn daden getuigen van een geestestoestand die wel is waar nog niet volgroeid , maar op weg is dit te worden. Het is dus in die periode van het leven, dat het kind in elk opzicht plaats gaat maken voor de jongeling. Het is die fase van het menschelijk leven, waarin het geheugen zijn indrukken krijgt, het verstand gaat begrijpen, het oordeel zich gaat vormen, de vraagstukken des levens een oplossing verlangen, die men, zij dan nog aarzelend, poogt te geven; de tijd waarin het bloed en de spieren in heftige agitatie komen, de sexueele driften beginnen te werken en al die gevoelens van teederheid en genegenheid die daar onvermijdelijk bij behooren, zich doen gelden.

Nu is voor de kerk het uur gekomen om haar groote slag te slaan. een diepe indruk te maken, den indruk die het geheele leven moet blijven.

Het kind doet zijn eerste kommunie, voor den eersten keer ontvangt het 't Eucharistisch sacrament. Het is met zorg op deze verheven ceremonie voorbereid; de laatste dagen vooral nemen die voorbereidingen het geheel in beslag. De groote dag is gekomen. De kerk heeft een feestelijk air aangenomen, zij is met haar schoonste sieraden opgesmukt; nooit nog was het kind met zooveel zorg gekleed; zijn heele familie is tegenwoordig; het is het centrum van aller belangstelling, het voorwerp van alle gesprekken en begroetingen. Al zou dat kind tot de ongevoeligsten en koudbloedigsten behooren, het is aangedaan en in verwarring; er heerscht rondom een ongewone drukte en belangstelling, gedurende vier en twintig uur is de atmosfeer zeer bijzonder en dat alles maakt dat die eerste kommunie door het kind, zonder eigenijk te weten, zonder eigenlijk te denken waarom, als de gewichtigste gebeurtenis in zijn leven wordt beschouwd. Ik heb menschen gekend — vooral vrouwen — die reeds op vergevorderden leeftijd nog een zóó sterke herinnering hadden behouden van dien grooten dag, dat zij met grooten geestdrift nog over de kleinste bijzonderheden wisten te praten.

Zoo maakt dan verder de kindertijd plaats voor de rijpere jeugd. Het meisje is jongedochter geworden, de jongen een jongeman. Zij zijn nu 25 á 30 jaar, in de volle kracht van het leven. Men denkt er nu aan een eigen tehuis te hebben, een gezin te stichten. Dat is een geweldig moment, een beslissend oogenblik van het leven, het hangt nu af van de keuze die men doet of ongeluk of geluk hun stempel zullen drukken op het verdere leven. De keus is gedaan. Daar zijn nu twee gehuwden. Het tijdstip is gekomen waarop de echtgenoot en echtgenoote worden ge-

vormd. Het is een tijdstip van agitatie en spanning; het hart is er van vervuld; hoop en geluk stralen uit de oogen der verliefden....

Vanaf dezen dag zal heel hun bestaan veranderen; het levenslot zal nu gemeenschappelijk worden, wederkeerig zal men nu steun in elkander moeten vinden, lief en leed zullen nu moeten worden gedeeld; voor- en tegenspoed, geluk en ongeluk, welvaart en ontbeering, tranen en vreugden, vrees en hoop, rust en onrust, — alles zal door hen samen worden gedragen. Minder zwaar zal daardoor worden het leed en verdubbeld zal worden de vreugde.

Er komen kinderen. Beiden gaan geheel op in die dierbare kleine wezens. Met welk een verzorging worden zij omringd!

De twee verloofden wisselen hun plannen voor de toekomst en hun droomen, zooals zij hun kussen en liefkozingen wisselen.

Zij gaan nu geheel op in de verlangens die hen bezielen, in de liefde die hen vereenigt, in de verwachting die zij van de komende tijden hebben.

Wie is toch de indringer die zich luidruchtig met zijn gebrekkig latijn in die heerlijke verhouding mengt? Wie prevelt daar die woarden die men niet verstaat en niet begrijpt, maar die klaarblijkelijk toch duiden op een inmenging in deze schoone intieme overgave aan elkander?

Die indringer is de priester, steeds de priester en altijd de priester.

Toen gij, jonge verloofden enkele dagen oud waart, heetf de priester u gedoopt, twaalf jaar geworden, heeft de priester u voor den eersten keer de Eucharisatie gegeven. Nu is het de priester die uw huwelijk zegent en u tot wettige echtgenooten verklaart.

Zal hij u nu met rust laten en u niet meer bij elken voetstap volgen?

Neen. Hij wachtte u op voor den drempel des

levens en hij zal u begeleiden tot de poorten des doods.

Ander gewichtig en veel voorspellend tijdstip! Het uur, waarop de mensch die den dood nabij weet, de afgelegde levensbaan overziet en alles wat hij doormaakte aan zijn geestesoog laat voorbij gaan. Die zieltogende weet wat hij was, wat hij deed gedurende meer of minder langen tijd van zijn bestaan. Hij weet niet wat hij zal zijn, wat hij zal doen, morgen, als hij niet meer in 't leven zal zijn. Hier staat hij voor het angstige onbekende. Al de verschrikkingen waar de kerk hem van sprak, doemen nu op. En wat het woelige drukke leven op den achtergrond drong, komt nu, in 't stervensuur naar voren, neemt schrikwekkende gestalten aan. Vooruitzichten, vol dreiging en vreesaanjaging, die hem geen oogenblik met rust laten, die zijn koortsen doen verhoogen, hem het angstzweet doen uitbreken, tot waanzin bijna brengen. Kwellende hallucinatiën, waarbij hel en verdoemenis zijn gemartelden geest vervullen.

Maar daar is de priester! Hij brengt het heilige oliesel; hij spreekt tot den stervende woorden van troost die hem doen kalmeeren. Hij dient de laatste sacramenten toe, prevelt de laatste gebeden. bant den Satan uit. Hij geeft hoop op vergiffenis, fluistert woorden van bemoediging in het oor van den stervende, die vaak het bewustzijn reeds heeft verloren, woorden, die nochtans een bevestiging zijn van de schrikbeelden waarmee hij het brein van dien mensch vanaf zijn prilste jeugd heeft vervuld en die hij met groote zorg heeft onderhouden.

Doop, communie, huwelijk, laatste sacramenten, — de priester volgt den geloovige stap na stap vanaf zijn eerste kreet tot zijn laatsten snik. Bij alle gebeurtenissen in het leven staat hij aan zijn zijde om hem te zeggen: Als zuigeling zal ik u doopen; als kind communieeren; als jongeling uw huwelijk zegenen; op uw doodsbed u de laatste sacramenten toedienen.

Onophoudelijk ben ik bij u, elk tijdstip van uw leven behoort ge mij toe! Of ge ter wereld komt dan wel deze verlaat; of ge geboren wordt of sterft; of ge jong zijt of oud, gezond of ziek, ik ben er altijd, altijd aan uw zijde! Ik heb u altijd onder mijn bereik; ge zijt afhankelijk van mij, altijd en overal!

De kerk is onverzadelijk. Het is niet voldoende dat de geloovige haar toebehoort bij alles wat in het leven plaats vindt; hij mag geen oogenblik van den voorgeschreven weg afdwalen!

Het sacrament der boetedoening is door de kerk ingesteld met het doel om de schapen te houden bij de kudde, die zij, naar zij beweert, tot plicht heeft te hoeden. Zij is, zoo zegt zij, daarvoor verantwoordelijk tegenover God, en de goede pastoor mag de schaapkens geen oogenblik laten afdwalen, wil hij ze niet aan het gevaar blootstellen, dat zij voor altijd verloren gaan.

Einde van het eerste deel.

RECTIFICATIE.

Op pagina 13, 19e regel van boven staat „vereenigingen", moet zijn „vereeringen".

Op pagina 68, 11e regel van boven staat „deelen", moet zijn „denkbeelden".

Op pagina 70, 2e regel van boven staat „universabele", moet zijn „miserabele".

Electr. Drukkerij „Favoriet", Fred. Hendrikstraat 47, A'dam.